

ГАПОТІЙ В.Д., МІНКОВА О.Г., СЛИШИК О.А.

***ПРАВОВІ ОСНОВИ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ
ТА ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ***

спецкурс

навчальної дисципліни

“Право України”

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИЙ ПОСІБНИК

Мелітополь, 2018

Міністерство освіти і науки України

**Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького**

Кафедра права

СПЕЦКУРС
**“Правові основи безпеки життєдіяльності та цивільного
захисту”**

навчальної дисципліни «Право України»
спеціальності 081“Право”
для студентів денної та заочної форми навчання

Мелітополь, 2018.

Г19

УДК342.746: 614(477) (042.4

ББК 67.301.120.5(4Укр).я73.

Спецкурс Правові основи безпеки життєдіяльності та цивільного захисту. Програма навчальної дисципліни. – МДПУ імені Богдана Хмельницького, 2018.214с.

Рекомендовано до друку Вченою радою МДПУ ім. Богдана Хмельницького.
Протокол № 2 від вересня 2017 р.

Розробники:

В.Д. Гапотій, доцент, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри права,
О.Г. Мінкова, кандидат юридичних наук, ст. викладач кафедри права,
О.А. Слишик викладач 1 категорії, юрисконсульт.

Рецензенти:

1. **Губа Анатолій Васильович**, професор, доктор педагогічних наук, завідувач кафедрою суспільно-правових дисциплін і менеджменту освіти історичного факультету Харківського національного університету імені Г.С. Сковороди.
2. **Гавриленко Олександр Анатолійович** – доктор юридичних наук, професор кафедри міжнародного та європейського права юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.

Затверджено Вченою радою природничо-географічного факультету
Протокол № 2 від 28 серпня 2017р.

Вступ

Правові основи безпеки життєдіяльності та цивільного захисту - спецкурс навчальної дисципліни “Право України”, що вивчає проблеми правового забезпечення безпечного перебування людини в довкіллі в процесі різних видів її діяльності (в т.ч. навчальної та трудової). Даний курс більш універсальний, ніж охорона праці, адже остання розглядає лише окремі випадки безпеки в конкретних ситуаціях. Охорона праці цікавиться людиною, яка знаходиться в умовах виробництва, а правові основи безпеки життєдіяльності та цивільного захисту - у всіх життєвих обставинах та в надзвичайних ситуаціях.

В центрі уваги даного спецкурсу «Правові основи безпеки життєдіяльності та цивільного захисту» – людина (студент) як самоціль розвитку суспільства, а його лейтмотивом є вислів старогрецького філософа Протагора “Людина є мірило всіх речей”. Людина має цінність не тільки як робоча сила, яку потрібно охороняти в процесі трудової діяльності (чим з певним успіхом і займалася охорона праці), а як неповторний індивідуум, який зберігає свою цінність незалежно від свого конкретного місцезнаходження і виконуваних функцій, признаних суспільством необхідними і корисними (відпочинок, побут, заняття спортом, виконання громадських обов’язків тощо).

Вся сукупність видів людської активності утворює поняття діяльності. Якраз діяльність і вирізняє людину від інших живих істот, вона є специфічно людською формою активності, необхідною умовою існування людського суспільства. Форми діяльності дуже різноманітні. Вони охоплюють практичні, інтелектуальні і духовні процеси, які протікають в побуті, громадській, культурній, виробничій, науковій та інших сферах життя.

Діяльністю займаються всі – діти, дорослі, люди похилого віку, тому безпека діяльності має відношення до всіх людей. Небезпеки підстерігають людей не тільки на виробництві, тому вивчення лише виробничого травматизму в системі загальної безпеки життєдіяльності не висвітлює проблеми. Акцент спецкурсу – студенти та інші верстви молоді міст України які постійно, або тимчасово знаходяться у міському середовищі.

Безпека – це стан діяльності, при якому з певною ймовірністю виключається прояв небезпек. Безпека – це мета, безпека життєдіяльності – засоби, шляхи, методи її досягнення, правові основи безпеки життєдіяльності – правовий супровід повсякденного безпечного життя людини як в цілому так і студента конкретно.

Актуальність спецкурсу ще більше зростає у зв’язку з існуванням аксіоми про потенційну небезпеку діяльності: в жодному виді діяльності

неможливо досягнути абсолютної безпеки, будь-яка діяльність потенційно небезпечна. Особливо небезпечно, коли суб'єктивний (людський) фактор має визначальне значення і загрожує життю та здоров'ю людини. В сучасних умовах (після набуття чинності Кодексу Цивільного захисту у 2013 році), коли з 2014 року в Україні загострилася небезпека відкритої війни з Російською Федерацією, після окупації Криму та військової агресії у окремих регіонах Луганської та Донецької областей, потреба у відповідній правовій підготовці коригується цивільно-захисним спрямуванням.

Завданням «Правових основ безпеки життєдіяльності та цивільного захисту» є розробка правових методів прогнозування, вивчення та ідентифікації шкідливих факторів, їх впливу на людину і довкілля в повсякденному житті та у надзвичайних ситуаціях стихійного лиха, або військових подій.

Спецкурс Правові основи безпеки життєдіяльності та цивільного захисту призначений:

- на основі діючого законодавства сприяти усвідомленню, що в центрі уваги повинна бути людина, як головна цінність суспільства, та виховати в людині гуманне, свідоме ставлення до питань особистої безпеки та безпеки оточуючих в усіх сферах відносин;
- виробити за допомогою нормативно-правових актів навички ідентифікації небезпечних та шкідливих факторів і створення сприятливих умов життєдіяльності людей на певній території;
- тримати на контролі проектування нової техніки і технологічних процесів згідно з сучасними вимогами екології і з урахуванням стійкості функціонування господарських об'єктів та технічних систем;
- прогнозувати можливу обстановку і приймати грамотні рішення в умовах надзвичайних ситуацій щодо захисту як себе так і персоналу об'єктів від можливих негативних наслідків;
- забезпечити якісне засвоєння нового стереотипу поведінки людини з метою виживання в нових природних, антропогенних та штучно складених умовах;
- протистояти проявам тероризму та екстремізму.

Правові основи безпеки життєдіяльності та цивільного захисту як спецкурс базується на досягненнях таких дисциплін, як правознавство, екологічне право, інженерна психологія, фізіологія людини, охорона праці, ергономіка, економіка тощо. Вона була і є в центрі уваги людей. З древніх часів до наших днів людина прагнула забезпечити свою безпеку. З розвитком промисловості це потребує спеціальних знань. Безпека життєдіяльності та цивільний захист особливо актуальні зараз, в добу загострення міжнародних відносин, прискорення розвитку науково-технічного прогресу та актуалізації

питань формування світового інформаційного суспільства. Вона покликана відіграти важливу роль в стабілізації людської самоорганізації населення.

Завдання спецкурсу “Правові основи безпеки життєдіяльності та цивільного захисту” полягає у чіткому розумінні небезпечних чинників у ситуаціях, що виникають як у середовищі проживання людини, так і у середовищі навчання і праці, в умовах надзвичайних ситуацій та які повинні захищатись (супроводжуватися) діючим законодавством.

ПОБЖЦЗ – це правовий ступінь захисту людини від надзвичайної небезпеки, де під терміном “небезпека” мається на увазі вплив на людину факторів, які можуть викликати відхилення стану її здоров'я від нормального. Природа цих факторів може бути пов'язана як з причинами природного або соціально-економічного характеру (екологічними катастрофами, низьким економічним рівнем життя, криміногенними процесами, та ін.), так і з причинами техногенного характеру (з рівнем забруднення навколишнього середовища як наслідком виробничої діяльності людини, аваріями, катастрофами на підприємстві, транспорті, війнами та ін.).

Зміни, що відбувається в нашій країні сьогодні: приватні підприємства, приватизація, кооперація, ринкові відносини, інфляція, активізація кримінальних процесів, анти-терористичні операції, військові дії на сході країни і т.ін., здатні загострити проблеми безпеки життєдіяльності та цивільного захисту людини. Так, зараз скорочуються наукові дослідження з проблем безпеки, зменшується чисельність інспекторів, скорочується служба охорони праці, в неналежному стані знаходяться об'єкти цивільного захисту. Надзвичайні ситуації в Україні виникають у 5-8 разів частіше, ніж в інших промислово розвинутих країнах світу, в результаті чого щорічно гине понад 1,6% населення (більше 58 тисяч осіб). Майже третина аварій і нещасних випадків на виробництві пов'язана з незадовільним знанням людей порядку дій у надзвичайних ситуаціях. Це – наслідок серйозних недоліків у навчанні як на виробництві, так і в освітніх закладах. Вивчення предмету ПОБЖЦЗ є важливим кроком у розширенні світогляду майбутніх фахівців про безпеку людини та її правовий цивільний захист у процесі виробничої і побутової діяльності, в умовах надзвичайних ситуацій мирного та воєнного часу.

Процес навчання складається з теоретичних і практичних занять, що проходять відповідно до законодавства України та інших діючих нормативних документів.

Предмет ґрунтується на знаннях теорії права, окремих галузей права, психології, фізіології людини, екології, охорони праці та цивільної оборони.

Викладання дисципліни має на меті:

вивчення правової структури, змісту і взаємозв'язку життєдіяльності людини із середовищем навчання, праці й проживання;

визначення правових чинників, причин і параметрів, що сприяють виникненню надзвичайних ситуацій;

визначення правових принципів і правових способів захисту людей в умовах повсякденного життя, а також в умовах надзвичайних ситуацій.

В результаті вивчення спецкурсу студент повинен засвоїти:

- основи законодавчої бази безпеки життєдіяльності та цивільного захисту;
- структуру управління та нагляду за безпекою життєдіяльності та цивільного захисту;
- правила поведінки в надзвичайних ситуаціях;
- структуру правоохоронних органів повноваження яких направлені на захист прав та законних інтересів громадян;
- правові основи індивідуальної безпеки в процесі життєдіяльності та здійснення заходів цивільного захисту.

Після вивчення спецкурсу студент повинен усвідомити, що створення в Україні безпечних умов для життєдіяльності та цивільного захисту людини залежить не тільки від правових основ і системи управління і контролю за дотриманням законодавства щодо правової охорони безпеки життєдіяльності та цивільного захисту, а від самого громадянина, його знань, вмінь, креативності в вирішенні складних життєвих ситуацій.

ОСОБЛИВОСТІ АВТОРСЬКОГО ВАРІАНТУ СПЕЦКУРСУ

“ПРАВОВІ ОСНОВИ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ”.

По-перше, спецкурс розрахований для широкого загалу студентів всіх факультетів та курсів де викладається навчальна дисципліна «Право України», «Основи права», «Правознавство».

По-друге, теоретичні питання спецкурсу будуть тісно прив’язані з вивченням практичних навичок поведінки в надзвичайних ситуаціях в місті Мелітополі та мелітопольському регіоні. (студенти яких ми навчаємо 4-5 років і несемо за них відповідальність, повинні знати особливості повсякденного життя в місті та способи уникнення загроз життю, здоров’ю...Можливі консультації з запрошенням відповідальних службових осіб ОВД, МЧС, прокуратури, суду), а також вони можуть бути корисними і для широкого загалу молоді.

По-третє, подання інформації спецкурсу зв’язане з ліцензуванням нової для нас спеціальності 081 Право, робочою програмою навчальної дисципліни “Право України” та буде займати перші 20-25 хвилин лекційного навантаження.

Авторський варіант спецкурсу

**Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького**

Кафедра права

РОБОЧА ПРОГРАМА

спецкурсу

Правові основи безпеки життєдіяльності та цивільного захисту

навчальної дисципліни «Право України»

спеціальності 081 Право

**для студентів денної та заочної форми навчання всіх курсів і факультетів
МДПУ імені Богдана Хмельницького**

Форми навчання	Види занять (години)			Всього годин/кредитів
	Л.	Пр.	Сам.	
денна	22	20	32	2 години
заочна	16	16	20	2 години

Робоча програма розроблена згідно Постанови Кабінету Міністрів України від 28.01.2009 №41 “Про затвердження Державної цільової соціальної програми “ Молодь України ” на 2009-2015 ” та на виконання листа Міністерства освіти і науки України №1-4/18-3332 від 20.10.11 року про вдосконалення діяльності щодо організації виховної роботи у вищих навчальних закладах I-IV рівнів акредитації.

Розробник робочої програми В.Д. Гапотій, кандидат юридичних наук, завідувач кафедри права

Робоча програма ухвалена рішенням кафедри права (протокол № 2 від 25 вересня 2017 року)

Завідувач кафедри: _____ В. Д. Гапотій.

**Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана
Хмельницького**

Кафедра права

***“Правові основи безпеки життєдіяльності та цивільного
захисту”***

з спецкурсу навчальної дисципліни “Право України” спеціальності 081 Право
для студентів денної та заочної форми навчання 1-5 курсів

Розроблено: кандидатом юридичних наук, доцентом Гапотій В.Д.

Розділ 1.

ПРАВО ТА ОСОБИСТА БЕЗПЕКА. ПРОТИДІЯ ТЕРОРИЗМУ ТА ЕКСТРЕМІЗМУ.

Мета вивчення:

Після вивчення теми студенти повинні усвідомлювати правила поведінки у повсякденному житті, обставини, що виключають злочинність діяння, оволодіти теоретичними знаннями та навичками необхідної оборони та знати критерії поняття крайньої необхідності, інші методи охорони свого здоров'я та життя. Могли відрізнити поняття “необхідної оборони” від поняття “перевищення необхідної оборони”(уявна оборона). Зати інші обставини, що виключають злочинність діяння (фізичний або психологічний примус, діяння, пов'язане з ризиком та інші). Знати поняття та загрозу тероризму, вміти будувати свою протидію тероризму у всіх його проявах в місцях життєдіяльності.

Література:

- 1.Кримінальне право України. Підручник. За ред.. проф.. М.І. Мельника, та доц.. В.А. Клименка. К., Юридична думка, 2004.
- 2.Кримінальний кодекс України. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст.131. **Редакція від 21.06.2017**, підстава 2046-19.
- 3.Конституція України. // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. **Редакція від 30.09.2016**, підстава 1401-19.
- 4.Постанова Пленуму ВСУ від 26 квітня 2002 року №1 “Про судову практику у справах про необхідну оборону”.
5. Закон України “Про боротьбу з тероризмом” від 20.03.2003 р. №638. Поточна редакція від **07.05.2017**, підстава 2004-19.
6. Указ Президента України “Про затвердження плану заходів з протидії тероризму на 2011-2013 роки” Із змінами, внесеними згідно з Розпорядженням КМ № 92-р від 08.02.2017.

План:

- 1.Право особи на вчинення дії з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи – необхідна оборона. Умови правомірності необхідної оборони. Перевищення необхідної оборони.
- 2.Поняття уявної оборони.
- 3.Поняття крайньої необхідності та умови її наявності.

4. Інші види діянь, які виключають злочинність діяння.

5. Протидія тероризму та екстремізму.

1. Право особи на вчинення дії з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи – необхідна оборона.

Сучасний світ який навколо людини неоднозначний. Спілкуючись з навколишнім світом де об'єктами взаємовідносин є людина наші студенти вступаючи в правовідносини повинні знати критерії понять “злочин”, “правопорушення”, відмінність їх за юридичною ознакою та які дії є не злочинними хоча зовнішньо мають склад злочину. Кримінальне право в Загальній частині ККУ визначає обставини, які виключають злочинність діяння хоча і мають всі ознаки злочину та складу злочину. Беззаперечно ці особливості необхідно знати, щоб захистити себе від злочинних посягань. Правомірність чи злочинність кола діянь, які можуть бути вчинені студентом в даному випадку у певних, екстремальних для людини ситуаціях ми сьогодні і розглянемо. Необхідно зазначити, що саме такі ситуації, мають місце у випадках, коли, незважаючи на шкоду, завдану особі, власності, правам і законним інтересам фізичних і юридичних осіб, певні діяння розглядаються законом як суспільно корисні, або як суспільно прийнятні, або як вибачальні з позиції кримінального права, але у всіх випадках – як такі, що виключають злочинність діяння, а отже, і не тягнуть за собою кримінальної відповідальності (є правомірними).

Отже, обставини, що виключають злочинність діяння – це поведінка людей, яка зовнішньо схожа з об'єктивною стороною певних злочинів, але за підставами, вказаними в законі, фактично є суспільно корисною або суспільно прийнятною або вибачальною з позицій кримінального права, а отже, у всіх випадках правомірною, що виключає кримінальну відповідальність особи за завдану шкоду.

НЕОБХІДНОЮ ОБОРОНОЮ визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав і інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої у даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення необхідної оборони.

Необхідна оборона – найбільш поширена на практиці обставина, що виключає злочинність діяння. Вона є дійовим засобом боротьби зі злочинністю, який закон дає можливість застосовувати кожній людині, незалежно від її соціального статусу і спеціальної підготовки. Ще стародавні юристи вказували не те, що самозахист є природним правом людини, яке вже потім було відбите у праві писаному.

Згідно з ч.3 ст.27 КУ, “кожен має право захищати своє життя і здоров’я, життя і здоров’я інших людей від протиправних посягань”. Також “кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань” (ч.5ст.55 КУ).

Закріплене у ст.. 36 ККУ право кожного на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання є важливою гарантією реалізації конституційних положень про непорушність прав та свобод людини і громадянина, про невід’ємне право кожної людини на життя, недоторканість її житла, і майна, а також забезпечує умови для захисту суспільних інтересів та інтересів держави.

НЕОБХІДНА ОБОРОНА Є СУБ’ЄКТИВНИМ ПРАВОМ ЛЮДИНИ, А НЕ ЇЇ ОBOB’ЯЗКОМ. Вона може реалізувати його в межах вимог закону, виходячи зі своєї оцінки реалій конкретної ситуації.

Одночасно закон (ч.2ст.36 ККУ) проголошує що “кожна особа має право на необхідну оборону незалежно від можливості уникнути суспільно небезпечного посягання або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади”.

Проте, для певних осіб необхідна оборона є обов’язком, ухилення від якого тягне відповідальність. Так, працівник поліції зобов’язаний захищати осіб, на яких вчиняється напад, а також і самого себе, суспільні і державні інтереси згідно із Законом “Про Національну поліцію” та прийнятою ним Присягою. Військовослужбовець, що знаходиться на варті, повинен захищати об’єкт, що охороняється згідно зі Статутом гарнізонної та вартової служб ЗСУ, присягою Українському народові та отриманим наказом начальника. При цьому, відповідно до вказаних нормативних актів, працівники поліції та військовослужбовці мають право у випадках, передбачених законом, застосовувати заходи фізичного впливу, спеціальні засоби і вогнепальну зброю. Про все вищезазначене будемо розглядати у лекції №7.

Отже, *необхідна оборона - є вимушеним спричиненням шкоди тому, хто посягає, при правомірному захисті право охоронюваних інтересів особи, суспільства чи держави від суспільно небезпечного посягання.*

Необхідна оборона є діянням, яке оцінюється як суспільно корисне, адже завдання посягаючому шкоди компенсується запобіганням подальшої злочинної поведінки особи, а отже, відверненням шкоди, яку могло спричинити суспільно небезпечне діяння.

Частина випадків необхідної оборони знаходиться у межах суспільно прийнятих діянь, а отже, правомірних. Так, позбавлення життя озброєного ножем нападника буде знаходитись в межах необхідної оборони навіть тоді, коли той, що захищався, міг реально уникнути цього посягання, скажімо, зачинившись у квартирі або покликати допомогу. Рівень такого правомірного

діяння можна оцінити як суспільно прийнятий незважаючи на те, що його результатом була смерть людини.

Умови правомірності необхідної оборони

Теорія кримінального права, базуючись на законі і практиці його застосування судами, визначила певні **УМОВИ ПРАВОМІРНОСТІ НЕОБХІДНОЇ ОБОРОНИ**. Ці умови характеризують як посягання, так і захист від нього.

По-перше, посягання повинно бути суспільно небезпечним. Це означає, що за своїм характером і можливими наслідками воно підпадає під ознаки певного злочину, передбаченого ККУ.

По-друге, посягання повинно бути наявним. Закон визнає можливість необхідної оборони тоді, коли шкода завдається для негайного відведення посягання чи припинення посягання. Тобто, за наявності ситуації, коли напад з очевидністю й неминучістю має статися в даний момент або вже почався. (відсутність розриву часу).

По-третє, при необхідній обороні заподіяння шкоди можливе тільки тому, хто посягає. Шкода, що завдається тому, хто нападає, може характеризуватися позбавленням його життя, нанесенням тілесних ушкоджень, знищенням або пошкодженням його майна. На практиці абсолютна більшість фактів завданої нападникові шкоди становить шкода фізична. Якщо при обороні випадково заподіяно шкоду непричетній до нападу особі, відповідальність може настати залежно від наслідків за заподіяння шкоди через необережність.

По-четверте, необхідна оборона може здійснюватися для захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави. Тобто, особа вправі захищати не тільки власні інтереси, а й інтереси інших громадян, держави та суспільства. Отже, в стані необхідної оборони можна діяти, захищаючи дуже широке коло охоронюваних кримінальним законом суспільних відносин.

По-п'яте, у процесі необхідної оборони не повинно бути ексцесу оборони. Тобто перевищення її меж.

Перевищення меж необхідної оборони.

Згідно з ч.3 ст. 36 ККУ, перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Щоб встановити наявності або відсутності ознак перевищення меж необхідної оборони, суди повинні враховувати не лише відповідність чи невідповідність зброї захисту і нападу, а й характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, та обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема: місце і час нападу, його раптовість, неготовність для його відбиття, кількість нападників і тих, хто захищався, їх фізичні дані (вік, стать, стан здоров'я) та інші обставини.

Отже, при вирішенні питання про наявність ексцесу оборони необхідно:

1. встановити наявності необхідної оборони як такої. Відсутність необхідної оборони знаменує відсутність можливості перевищення її меж (ексцесу);

2. ексцес оборони може бути вчинений тільки умисно, необережне перевищення меж необхідної оборони не тягне кримінальної відповідальності;

3. згідно з ч.3 ст.36 ККУ, ексцес оборони тягне кримінальну відповідальність тільки при заподіянні тому, хто посягає, тяжкої шкоди, а саме: смерті або тяжкого тілесного пошкодження (ст.. 118, 124 ККУ). За заподіяння іншої шкоди кримінальна відповідальність не настає. Відповідно до ч.5 ст. 36 ККУ, не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає. Тобто, за таких обставин нападу перевищення меж необхідної оборони взагалі неможливе;

4. ексцес оборони у наявності, коли заподіяння тяжкої шкоди тому, хто посягає, явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту. Це означає, що таке становище очевидне як для самої особи, що здійснює захист, так і для всіх інших, що присутні при цьому. Тут треба також враховувати, що у багатьох випадках, особа, що захищається, перебуває у стані, що заважає їй всебічно оцінити ситуацію. Тому особа не підлягає кримінальній відповідальності, якщо через сильне душевне хвилювання, викликане суспільно небезпечним посяганням, вона не могла оцінити відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту. (стан афекту).

Зважимо також, що згідно зі ст. 1169 ЦКУ не підлягає відшкодуванню шкода, завдана в стані необхідної оборони, якщо при цьому не були перевищені її межі.

2. Поняття уявної оборони.

Суспільно небезпечне посягання має бути реальним (дійсним), тобто таким, що об'єктивно існує, і тільки від нього можна вести необхідну оборону. На практиці мають місце випадки, коли неправильно оцінивши обстановку, що склалася, особа приходить до висновку про дійсність посягання й, отже, наявність у неї права на необхідну оборону, а тому завдає шкоду іншій особі, яка нібито посягання здійснює. Виникає ситуація уявної оборони.

Згідно з ч.1 ст. 37 ККУ *уявною обороною визнаються дії, пов'язані із заподіянням шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було і особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, лише помилково припускала наявність такого посягання.*

Від необхідної оборони уявна оборона відрізняється тим, що в процесі неї, особа, помиляючись щодо реальності посягання і вважаючи, що вона захищає право охоронювані інтереси, заподіює шкоду іншій особі.

Згідно із законом, уявна оборона тільки тоді є вибачальною обставиною, що виключає злочинність діяння, а отже, і кримінальну відповідальність за заподіяну шкоду, коли обстановка, що склалася, давала особі достатні підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала і не могла усвідомити помилковості свого припущення. (ч.2 ст.37 ККУ).

Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковості свого припущення, але при цьому перевищувала межі захисту, що дозволяється в умовах відповідного реального посягання, вона підлягає кримінальній відповідальності як за перевищення меж необхідної оборони. (ч.3 ст.37 ККУ) за статтями 118, 124 ККУ.

Згідно з ч.4 ст. 37 ККУ, якщо в обстановці, що склалася, особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати відсутність реально суспільно небезпечного посягання, вона підлягає кримінальній відповідальності за заподіяння шкоди через необережність, тобто, за вбивство через необережність (ст.119 ККУ), або за необережне тілесне ушкодження (ст. 128 ККУ).

Якщо ж за обставинами справи взагалі не було об'єктивних підстав вважати, що здійснюється напад, винний має нести відповідальність на загальних підставах.

3.

Поняття крайньої необхідності та умови її наявності.

Крайня необхідність полягає у зіткненні двох охоронюваних законом інтересів фізичних і юридичних осіб, суспільних інтересів чи інтересів держави, коли захистити один із них можна тільки шляхом заподіяння шкоди іншому. За певних умов таке заподіяння шкоди розглядається як правомірне.

Для громадянина дії, вчинені в стані крайньої необхідності, є реалізацією його суб'єктивного права, а для певних категорій службових осіб (працівників міліції, пожежної охорони тощо) – обов'язком.

Згідно з ч. 1 ст. 39 ККУ не є злочином заподіяння шкоди право охоронюваним інтересам у стані крайньої необхідності, тобто для усунення небезпеки, що безпосередньо загрожує особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам або інтересам держави, якщо цю небезпеку в даній обстановці не можна було усунути іншими засобами і якщо при цьому не було допущено перевищення меж крайньої необхідності.

Умови наявності крайньої необхідності.

По-перше, небезпека може загрозовувати особі чи охоронюваним законом правам цієї людини або інших осіб, а також суспільним інтересам або інтересам держави.

По-друге, ця загроза має мати безпосередній характер, тобто бути наявною, такою, за якою право охоронюваний інтерес уже піддається небезпеці, а суттєва шкода є неминучою без відповідних дій особи, що вчиняє їх у стані крайньої необхідності. Наявність загрози зберігається до її остаточного усунення.

По-третє, джерело небезпеки може бути різноманітним: сили природи (лісова пожежа, мороз, повінь), технічні засоби й пристрої (відмова гальм в автомобіні, вибух цистерни з паливом), поведінка тварини (напад собаки), фізичні процеси, що протікають в організмі людини (голод, хвороба), протиправні дії людини (раптове вибігання на проїзну частину вулиці), колізія обов'язків (за наявності однієї автомобіні в відділенні поліції необхідно вчасно виїхати на два екстрених випадки).

По-четверте шкода при крайній необхідності заподіюється третім особам, тобто інтересам фізичних або юридичних осіб що не мали відношення до створення небезпеки, або суспільним інтересам чи інтересам держави.

По-п'яте, небезпеку у даній обстановці не можна було усунути іншими засобами, без нанесення шкоди, тому дії і звуться вчиненими в стані крайньої необхідності. Наявність варіанта усунення небезпеки виключає стан

крайньої необхідності. Відповідальність в такому разі настає на загальних підставах.

По-шосте, не повинно бути допущено перевищення меж крайньої необхідності, тобто умисного заподіяння шкоди правоохоронюваним інтересам, якщо така шкода є більш значною, ніж відвернута шкода. 9ч.2 ст. 39 ККУ).

Отже, даючи правову оцінку діянню, в кожному випадку необхідно проводити зіставлення значущості тих цінностей, яким шкода заподіяна, і тих, від яких вона відвернута. При зіставленні таких інтересів, як життя й здоров'я людини – з одного боку, і майнових інтересів – з іншого боку, перевага має бути надана першим. Отже, врятування перших шляхом нанесення шкоди другим буде розглядатися як стан крайньої необхідності. При зіставленні майнових інтересів з обох боків – пріоритет визначається, насамперед, грошовими показниками та іншими обставинами, які характеризують цінність майна.

Не може бути визнано правомірним заподіяння шкоди, яка є рівною відвернутій шкоді. Скажімо, знищення чужої автомашини для врятування своєї і тим більше позбавлення когось життя для врятування власного.

Перевищення меж крайньої необхідності може бути тільки умисним, тобто усвідомлюваним, передбаченим і бажаним або свідомо припущеним. Необережне перевищення меж крайньої необхідності виключає кримінальну відповідальність.

Враховуючи, що в реальному житті та ситуації в силу швидкоплинності і недостатньої передбачуваності розвитку подій, особа не завжди може адекватно оцінювати ситуацію (пожежа, напад тварин тощо) закон виключає кримінальну відповідальність за перевищення меж крайньої необхідності, якщо в наслідок сильного душевного хвилювання, викликаного небезпекою, що загрожувала, особа не могла оцінити відповідність заподіяної шкоди цій небезпеці. (ч.3 ст.39 ККУ).

Вчинення злочину з перевищенням меж крайньої необхідності закон визначає як обставину, що пом'якшує покарання. (п.8 ч.1 ст. 66 ККУ).

Що ж до цивільно-правової відповідальності, то згідно зі ст. 1171 ЦКУ, шкода, завдана у стані крайньої необхідності, відшкодовується особою, яка її завдала.

Враховуючи обставини, за яких було завдано шкоди, суд може покласти обов'язок відшкодування заподіяної шкоди на особу, в інтересах якої діяла особа, яка завдала шкоди, або зобов'язати кожному із них відшкодувати шкоду в певній частці або звільнити їх від відшкодування шкоди частково або в повному обсязі.

4.Інші обставини, що виключають злочинність діяння

1. Затримання особи, що вчинила злочин.

Є суспільно корисним діянням, оскільки воно запобігає вчиненню ним нових злочинів і одночасно забезпечує здійснення правосуддя відносно нього. Вказані дії є правом громадян і обов'язком службових осіб правоохоронних органів. (ст.23 Закону України “Про Національну поліцію”).

*Отже, **затримання особи, що вчинила злочин**, як обставину, що виключає злочинність діяння, можна визначити як застосування заходів, які пов'язані з короточасним позбавленням її волі, а також завданням у певних випадках фізичної шкоди, для передачі представникам влади, якщо при цьому не були порушені умови правомірності такого затримання.*

До умов правомірності заподіяння шкоди злочинцеві при його затриманні слід віднести такі обставини:

*По-перше, необхідно, щоб **особа, яка затримується, вчинила злочин, а не яке небудь інше правопорушення.***

*По-друге, **затримання особи, яка вчинила злочин, має здійснюватися безпосередньо після скоєння посягання.*** Під посяганням треба розуміти не тільки закінчений злочин, а й незакінчений (на стадії готування до злочину або замаху на злочин).

*По-третє, **затримання може бути здійснено як потерпілим, так і іншими особами,*** а також працівниками правоохоронних органів і тільки з метою передати затриманого відповідним органам влади.

*По-четверте, **нанесення фізичної шкоди особі, що затримується, буде правомірним тільки у випадку, коли є очевидним, що вона намагається ухилитись від затримання і без заподіяння вказаної шкоди затримання неможливе.***

По-п'яте, затримання має здійснюватися без перевищення заходів, необхідних для цього.

2. Фізичний або психічний примус

Дія або бездіяльність особи, вчинена під впливом застосування до неї фізичного або психічного примусу, і яка заподіяла шкоду правоохоронюваним інтересам, за певних обставин розглядається як вибачальна з позицій кримінального закону, а отже, тка, що виключає злочинність діяння.

Згідно ч.1.ст. 40 ККУ не є злочином дія або бездіяльність особи, яка заподіяла шкоду право охоронюваним інтересам, вчинена під безпосереднім впливом фізичного примусу, внаслідок якого особа не могла керувати своїми вчинками.

Фізичний примус – це насильницький вплив на особу (її зв'язування, нанесення побоїв, мордування, катування тощо) або позбавлення її волі.

Психічний примус - це реальна погроза негайного застосування до особи насильницьких дій чи вчинення іншої шкоди..

Метою примусу є домогтися від особи відповідної поведінки або позбавити її можливості діяти за своїм розсудом, що призводить до заподіяння шкоди право охоронюваним інтересам.

3. Виконання наказу або розпорядження.

Накази або розпорядження є ЗАКОННИМИ, якщо вони віддані відповідною особою в належному порядку та в межах її компетенції і за змістом не суперечать чинному законодавству та не пов'язані з порушенням конституційних прав і свобод людини й громадянина.

Відповідно до ч.4 ст.41 ККУ особа, що виконала явно злочинний наказ або розпорядження, за діяння, вчинені з метою виконання такого наказу або розпорядження, підлягає кримінальній відповідальності на загальних підставах.

Закон захищає осіб, що стоять на позиціях його суворого дотримання. Згідно з ч.3 ст.41 ККУ, не підлягає кримінальній відповідальності особа, яка відмовилась виконувати явно злочинний наказ або розпорядження. Але далеко не завжди злочинний характер наказу може бути зрозумілий виконавцеві. Якщо особа не усвідомлювала і не могла усвідомлювати злочинного характеру наказу чи розпорядження, то за діяння, вчинене з метою виконання такого наказу чи розпорядження, відповідальності підлягає тільки особа, що віддала злочинний наказ чи розпорядження.

4. Діяння, пов'язане з ризиком.

Ризик може бути різних видів: 1) науковий ризик (наукові експерименти); 2) виробничо-господарський ризик (впровадження нових технологій, виробництв, виробів, конструкцій); 3) комерційний ризик (заходи для досягнення максимального економічного ефекту в банківській, біржовій, інвестиційній, торгівельній та інших видах підприємницькій діяльності).

Згідно ч.1 ст.42 ККУ, не є злочинним діяння яке заподіяло шкоду право охоронюваним інтересам, якщо це діяння було вчинено в умовах виправданого ризику для досягнення значної суспільно корисної мети.

Ризик вважається виправданим, якщо мету, що була поставлена, не можна було досягти в даній ситуації дією, не поєднаною з ризиком, і особа, яка допустила ризик, обґрунтовано розраховувала, що вжиті нею заходи є достатніми для відвернення шкоди право охоронюваним інтересам.

Отже, виправданість ризику вимагає: 1) прагнення досягти значної суспільно корисної мети (розробка й виготовлення нових ліків, радикальне оновлення виробничої бази тощо); 2) неможливість досягти поставленої мети шляхом, не поєднаним із ризиком; 3) особа, яка допустила ризик, вжила заходи, достатні для відвернення шкоди.

5. Виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації

Організовані злочинні групи чи злочинні організації у силу їх стійкості, конспіративності, ієрархічної побудови, наявності розгалуженої системи злочинних зв'язків, структур розвідувального контррозвідувального характеру тощо, являють найбільшу небезпеку серед інших видів співучасті.

З метою попередження чи розкриття злочинної діяльності організованих груп правоохоронні органи ведуть боротьбу з організованою злочинністю, застосовують такий дійовий метод цієї боротьби, як легендне проникнення у ці структури своїх штатних працівників або осіб, які на добровільних засадах допомагають їм у боротьбі зі злочинністю. Ухилення вказаних осіб від участі у злочинній діяльності угруповання неминуче веде до викриття їх справжньої ролі, зриває виконання завдання і ставить під загрозу її життя.

Тому ККУ в інтересах боротьби з організованою злочинністю і для захисту життя і здоров'я вказаних осіб, вважає вибачальним, а отже, правомірним, вчинення ними певних діянь, які в інших випадках тягнуть кримінальну відповідальність.

6. Протидія тероризму та екстремізму

На сьогодні цінність життя як соціально-правової категорії набуває особливого значення як в цілому у світі, так і в Україні, яка як незалежна, демократична, суверенна, правова та соціальна держава активно намагається приймати участь в міжнародному житті. В тому числі в боротьбі зі злом XX-XXI століття - міжнародному тероризму та проявам екстремізму.

Виконуючи державні програми правової освіти молоді Міністерство освіти і науки рекомендує всім вищим навчальним закладам регулярно проводити інформаційно-роз'яснювальні та захисні профілактичні заходи в межах системи як цивільного захисту так і поза навчальної роботи.

Законодавча база України щодо протидії тероризму повністю сформована. Закон України “Про боротьбу з тероризмом”, і відповідний Указ Президента України “Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 січня 2015 року “Про надзвичайні заходи протидії російській загрозі та проявам тероризму, підтримуваним Російською Федерацією” та інші дають законодавче визначення тероризму **як суспільно небезпечну діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не повинних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей.**

Екстремізм – діяння, направлене на насильницьке захоплення або утримання влади, насильницьке посягання на суспільну безпеку, незаконне втручання в діяльність органів влади (Шанхайська конвенція про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом).

Тероризм це всесвітнє лихо, яке не визнає ні кордонів, національних чи релігійних відмінностей.

Тероризм - постійний супутник людства, який відноситься до числа самих небезпечних і важкопрогнозованим явищ сучасності, що здобувають усе більш різноманітні форми та загрозливі масштаби.

Терористичні акти приносять масові людські жертви, роблять сильний психологічний тиск на великі маси людей, тягнуть руйнування матеріальних і духовних цінностей, що не піддаються часом відновлення, сіють ворожнечу між державами, провокують війни, недовіру і ненависть між соціальними і національними групами, які іноді неможливо подолати в протязі життя цілого покоління.

Тероризм як масове і політично значиме явище - результат повальної «деідеологізації», коли окремі групи в суспільстві починають ставити під сумнів законність і права держави і цим виправдовують свій перехід до терору для досягнення власних цілей.

Тероризм став реальним явищем у сучасному світі. Різні його прояви усе більше загрожують безпеці багатьох країн і їх громадян, спричиняють величезні політичні, економічні і моральні втрати, чинять психологічний тиск на людей, забирають людські життя. У зв'язку із зростаючою загрозою тероризму у світі в Україні головною умовою безпеки населення в тому числі студентства на сучасному етапі стає здатність держави і державних органів

запровадити заходи протидії терористичній загрозі із чітким визначенням організаційної та функціональної ролі кожної з структур у її здійсненні.

Наша головна мета проінформувати та навчити студентів методам і формам протидії тероризму в нашому місті та в регіоні.

Різні злочинні угруповання здійснюють терористичні акти для залякування і знищення конкурентів, для впливу на державну владу з тим, щоб домогтися найкращих умов для своєї злочинної діяльності. Жертвою терористичного акту може стати кожен - навіть той, хто не має ні найменшого відношення до конфлікту, котрий породив терористичний акт.

Підготовка населення до дій у надзвичайних ситуаціях, обумовлених терористичними актами, має здійснюватися з урахуванням особливостей в даній сфері захисту населення і території. Це стосується і міста Мелітополя та його мешканців.

У програмах навчання, відповідно до специфіки підготовки студентів, повинні вивчатися такі питання, як:

- Загальні відомості про тероризм, правова база боротьби з цим соціальним явищем; підготовка студентів щодо попередження та мінімізації наслідків можливих терористичних актів в самому місті, в університеті, гуртожитках, супермаркетах, ринках та інших місцях скупчення людей.;

- Характеристика середовища проживання (місця проживання, роботи) як об'єкта можливого терористичного акту; дії за наявності загрози проведення теракту; дії студента при здійсненні терористичних актів різного характеру та ліквідації їх наслідків.

Найбільш складна обстановка може створитися під час проведення терористичних актів, пов'язаних з вибухами у житлових будинках і в місцях масового скупчення людей - на виставках, вокзалах, ярмарках, стадіонах, ринках, у великих магазинах і т. д.

Виходячи з вищезазначеного ви повинні:

- *бути уважними до оточуючого вас середовища;*
- *без крайньої необхідності уникати місця масового скупчення населення (ринки, супермаркети, вокзали і т.п.);*
- *адекватно реагувати на незнайомі предмети які викликають підозру і знаходяться в місцях, де їх не повинно бути (пакети, сумки, бляшанки та інше);*
- *звертати увагу та інформувати викладачів, працівників правоохоронних органів, працівників органів виконавчої влади про людей які своєю*

поведінкою, зовнішністю, речами та словесно викликають підозру в неадекватності цієї поведінки.

- *при наявності інформації про загрозу здійснення різного роду проявів тероризму на території міста Мелітополя, в місцях масового знаходження людей терміново довести її до керівників університету, представникам правоохоронних органів та представникам органів виконавчої влади .*

Питання для самостійної роботи:

1. Чим відрізняється поняття необхідної оборони від перевищення необхідної оборони ?
2. Поняття уявної оборони.
3. Поняття крайньої необхідності та її умови.
4. Особливості затримання особи, яка вчинила злочин.
5. Особливості звільнення від кримінальної відповідальності за злочини скоєні під впливом насильства.
6. Охарактеризуйте види насильств.

Додаток №1.

ПЛЕНУМ ВЕРХОВНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ПОСТАНОВА

N 1 від 26.04.2002

Про судову практику у справах про необхідну оборону

Закріплене ст. 36 Кримінального кодексу України (2341-14) (далі - КК) право кожного на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання є важливою гарантією реалізації конституційних положень про непорушність прав та свобод людини і громадянина, про невід'ємне право кожної людини

на життя, недоторканність її житла й майна, а також забезпечує умови для захисту суспільних інтересів та інтересів держави.

З метою правильного й однакового застосування законодавства про
необхідну Пленум Верховного Суду України

ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. При розгляді справ даної категорії судам необхідно беззастережно додержувати вимог ч. 3 ст. 27 Конституції України (254к/96-ВР) і ст. 36 КК (2341-14), враховуючи те, що відповідно до закону кожна особа має право на необхідну оборону від суспільно небезпечного посягання незалежно від можливості уникнути його або звернутися за допомогою до інших осіб чи органів влади.

2. Згідно з ч. 1 ст. 36 КК (2341-14) необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і остатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання, якщо при цьому не було допущено перевищення меж необхідної оборони.

Слід мати на увазі, що стан необхідної оборони виникає не лише в момент вчинення суспільно небезпечного посягання, а й у разі створення реальної загрози заподіяння шкоди. При з'ясуванні наявності такої загрози необхідно враховувати поведінку нападника, зокрема спрямованість умислу, інтенсивність і характер його дій, що дають особі, яка захищається, підстави сприймати загрозу як реальну. Перехід використовуваних при нападі знарядь або інших предметів від нападника до особи, яка захищається, не завжди свідчить про закінчення посягання.

При розгляді справ даної категорії суди повинні з'ясовувати, чи мала особа, яка захищалася, реальну можливість ефективно відбити суспільно небезпечне посягання іншими засобами із заподіянням нападникові шкоди, необхідної і достатньої в конкретній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання.

3. Суспільно небезпечне посягання на законні права, інтереси, життя і здоров'я людини, суспільні інтереси чи інтереси держави може викликати в особи, яка захищається, сильне душевне хвилювання. Якщо в такому стані вона не могла оцінювати відповідність заподіяної нею шкоди небезпечності посягання чи обстановці захисту, її дії слід розцінювати як необхідну оборону.

Правомірним слід вважати застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів незалежно від того, якої тяжкості шкода заподіяна тому, хто посягає, якщо воно здійснене для захисту від нападу озброєної особи або групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення у житло чи інше приміщення.

Якщо при необхідній обороні випадково заподіяно шкоду не причетній до нападу особі, відповідальність може настати залежно від наслідків за заподіяння шкоди через необережність.

За змістом ст. 38 КК (2341-14) до необхідної оборони прирівнюються дії, вчинені під час правомірного затримання та доставлення відповідним органам влади особи, яка вчинила злочин.

4. Згідно з ч. 3 ст. 36 КК (2341-14) перевищенням меж необхідної оборони визнається умисне заподіяння тому, хто посягає, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці захисту, а згідно з ч. 2 ст. 38 КК перевищенням заходів, необхідних для затримання злочинця, - умисне заподіяння особі, що вчинила злочин, тяжкої шкоди, яка явно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання злочинця. У зв'язку з цим кримінальна відповідальність за такі дії настає лише у випадках, спеціально передбачених статтями 118 та 124 КК.

Коли при перевищенні меж необхідної оборони чи заходів, необхідних для затримання злочинця, заподіяно тяжке тілесне ушкодження, яке спричинило смерть, дії винного за відсутності умислу на позбавлення потерпілого життя належить кваліфікувати за ст. 124 КК (2341-14).

5. Щоб установити наявність або відсутність ознак перевищення меж необхідної оборони, суди повинні враховувати не лише відповідність чи невідповідність знарядь захисту і нападу, а й характер небезпеки, що загрожувала особі, яка захищалася, та обставини, що могли вплинути на реальне співвідношення сил, зокрема: місце і час нападу, його раптовість, неготовність до його відбиття, кількість нападників і тих, хто захищався, їхні фізичні дані (вік, стать, стан здоров'я) та інші обставини. Якщо суд визнає, що в діях особи є перевищення меж необхідної оборони, у вироку слід зазначити, в чому саме воно полягає.

6. Потрібно мати на увазі, що представники влади, працівники правоохоронних органів, члени громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовці не підлягають кримінальній відповідальності за шкоду, заподіяну при виконанні службових обов'язків по запобіганню суспільно небезпечним посяганням і затриманню правопорушників, якщо вони не допустили перевищення заходів, необхідних для правомірного затримання злочинця.

7. Слід відрізняти необхідну оборону від уявної, під якою розуміється заподіяння шкоди за таких обставин, коли реального суспільно небезпечного посягання не було, але особа, неправильно оцінюючи дії потерпілого, помилково припускала наявність такого посягання.

При уявній обороні кримінальна відповідальність за заподіяну шкоду виключається лише у випадках, коли обстановка, що склалася, давала особі підстави вважати, що мало місце реальне посягання, і вона не усвідомлювала й не могла усвідомлювати помилковість свого припущення. Питання про те, чи дійсно в особи були підстави для помилкового висновку про наявність суспільно небезпечного посягання, вирішується з урахуванням конкретних обставин справи.

Якщо ж особа в обстановці, що склалася, не усвідомлювала і не могла усвідомлювати помилковість свого припущення щодо реальності суспільно небезпечного посягання, але перевищила межі захисту, який потрібно було застосувати, її дії мають розцінюватись як перевищення меж необхідної оборони. У такому разі кримінальна відповідальність можлива лише за статтями 118 і 124 КК (2341-14). Коли ж особа не усвідомлювала, але могла усвідомлювати відсутність реального посягання, її дії кваліфікуються як заподіяння шкоди через необережність.

8. Призначаючи покарання за дії, пов'язані з перевищенням меж необхідної оборони, судам слід суворо додержувати вимог статей 50, 65 КК (2341-14).

9. Питання про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок перевищення меж необхідної оборони, має вирішуватись у відповідності з вимогами статей 440, 454 ЦК (1540-06).

Враховуючи конкретні обставини справи, ступінь винності того, хто оборонявся, і того, хто нападав, суд може зменшити розмір майнового стягнення. Шкода, заподіяна в стані необхідної оборони без перевищення меж останньої, відшкодуванню не підлягає.

10. Оскільки відповідно до ст. 11 КК (2341-14) злочином є суспільно небезпечне винне діяння (дія або бездіяльність), не утворюють стану необхідної оборони дії, спрямовані на припинення правопорушення та заподіяння шкоди, яке хоча формально й містить ознаки злочину, але через малозначність не становить суспільної небезпеки.

11. Судовій палаті з кримінальних справ, Військовій судовій колегії Верховного Суду України, апеляційним судам з метою забезпечення суворого додержання законодавства, яке гарантує право на необхідну оборону від суспільно небезпечних посягань, належить періодично вивчати й узагальнювати практику розгляду судами кримінальних справ про злочини проти життя і здоров'я громадян та вживати заходів до усунення виявлених недоліків.

РОЗДІЛ 2.

ПРАВОТВОРЧІСТЬ В ОБЛАСТІ БЕЗПЕКИ ЗДОРОВ'Я ТА ПРАЦІ

Мета вивчення:

Ознайомлення студентів з діючим законодавством України про безпеку життєдіяльності в різних сферах повсякденного життя та галузях народного господарства. Роботою законодавчого органу та етапи розвитку національного законодавства в області безпеки життєдіяльності в Україні. У результаті вивчення теми студент повинен засвоїти:

- основи законодавчої бази безпеки життєдіяльності;
- структуру управління та нагляду за безпекою життєдіяльності.

Після вивчення теми студент повинен усвідомити, що створення в Україні безпечних умов для життєдіяльності людини залежить від правових основ і системи управління і контролю за дотриманням законодавства щодо БЖД.

Література:

1. Законодавство України про охорону здоров'я.
2. Законодавство України про охорону праці.
3. Закон України "Про дорожній рух".
4. Законодавство України про охорону навколишнього середовища.
5. Управління та нагляд за безпекою життєдіяльності.
6. Безпека життєдіяльності / Під ред. Я. Бедрія – Львів: Видавнича фірма "Афіша", 1998.
7. Конституція України. – Київ.: Юрінком, 1996.

План:

1. Загальна характеристика правових основ безпеки життєдіяльності.
2. Законодавство України про охорону здоров'я.
3. Законодавство України про охорону праці.
4. Закон України "Про дорожній рух".
5. Законодавство України про охорону навколишнього середовища..
6. Управління та нагляд за безпекою життєдіяльності.

1. Загальна характеристика основ безпеки життєдіяльності

Становлення незалежної суверенної України повинно супроводжуватися створенням безпечного стану довкілля, виробництва, побутових умов для життєдіяльності людини. Основне місце в цьому процесі посідає законодавство у галузі регулювання відносин з охорони здоров'я людини та навколишнього середовища і забезпечення безпеки у надзвичайних ситуаціях та ситуаціях повсякденного життя, тобто безпеки життєдіяльності. Ці відносини регулюються нормативними актами різної юридичної сили – Конституцією, законами, урядовими підзаконними актами, відомчими нормативними актами та нормативними актами місцевих органів влади.

Юридичну базу зобов'язання щодо безпеки життєдіяльності становить Конституція України, де в ст. 27 записано: “Кожна людина має невід’ємне право на життя... Кожен має право захищати своє життя і здоров’я, життя і здоров’я інших людей від протиправних посягань.” А в ст. 49 вказується: “Кожен має право на охорону здоров’я, медичну допомогу та медичне страхування... Держава дбає про розвиток фізичної культури і спорту, забезпечує санітарно-епідемічне благополуччя.” Стаття 50 проголошує: “Кожен має право на безпечне для життя і здоров’я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди.”

Законодавство щодо безпеки життєдіяльності включає законодавства України про охорону здоров’я, охорону праці, дорожній рух, охорону навколишнього середовища тощо.

2. Законодавство України про охорону здоров’я

Основи законодавства України про охорону здоров’я від 19 листопада 1992 року зі змінами і доповненнями (В редакції від 01.01.2016), внесеними Законами України, проголошують, що кожна людина має природне невід’ємне і непорушне право на охорону здоров’я. Суспільство і держава відповідальні перед сучасним і майбутніми поколіннями за рівень здоров’я і збереження генофонду народу України, забезпечують пріоритетність охорони здоров’я в діяльності держави, поліпшення умов праці, навчання, побуту і відпочинку населення, розв’язання екологічних проблем, вдосконалення медичної допомоги і запровадження здорового способу життя.

Основи законодавства України про охорону здоров’я визначають правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров’я в Україні, регулюють суспільні відносини у цій галузі з метою забезпечення гармонійного розвитку фізичних і духовних сил, високої працездатності і довголітнього активного життя громадян, усунення факторів, що шкідливо впливають на їх здоров’я, попередження і зниження захворюваності, інвалідності та смертності, поліпшення спадковості.

Законодавством про охорону здоров’я визначається:

здоров'я - стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад;

заклад охорони здоров'я - юридична особа будь-якої форми власності та організаційно-правової форми або її відокремлений підрозділ, основним завданням яких є забезпечення медичного обслуговування населення на

основі відповідної ліцензії та професійної діяльності медичних (фармацевтичних) працівників;

медична допомога - діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами;

медичне обслуговування - діяльність закладів охорони здоров'я та фізичних осіб - підприємців, які зареєстровані та одержали відповідну ліцензію в установленому законом порядку, у сфері охорони здоров'я, що не обов'язково обмежується медичною допомогою;

мережа закладів охорони здоров'я - сукупність закладів охорони здоров'я, що забезпечують потреби населення у медичному обслуговуванні на відповідній території;

невідкладний стан людини - раптове погіршення фізичного або психічного здоров'я, яке становить пряму та невідворотну загрозу життю та здоров'ю людини або оточуючих її людей і виникає внаслідок хвороби, травми, отруєння або інших внутрішніх чи зовнішніх причин;

охорона здоров'я - система заходів, які здійснюються органами державної влади та органами місцевого самоврядування, їх посадовими особами, закладами охорони здоров'я, медичними та фармацевтичними працівниками і громадянами з метою збереження та відновлення фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості її життя;

пацієнт - фізична особа, яка звернулася за медичною допомогою та/або якій надається така допомога;

до медична допомога - невідкладні дії та організаційні заходи, спрямовані на врятування та збереження життя людини у невідкладному стані та мінімізацію наслідків впливу такого стану на її здоров'я, що здійснюються на місці події особами, які не мають медичної освіти, але за своїми службовими обов'язками повинні володіти основними практичними навичками з рятування та збереження життя людини, яка перебуває у невідкладному стані, та відповідно до закону зобов'язані здійснювати такі дії та заходи;

рідкісне захворювання - захворювання, яке загрожує життю людини або яке хронічно прогресує, призводить до скорочення тривалості життя громадянина або до його інвалідності, поширеність якого серед населення не частіше ніж 1:2000.

Зміст інших понять і термінів визначається законодавством України та спеціальними словниками понять і термінів Всесвітньої організації охорони здоров'я.

Законодавство України про охорону здоров'я базується на Конституції України і складається з цих Основ та інших прийнятих відповідно до них актів законодавства, що регулюють суспільні відносини у галузі охорони здоров'я.

У статті 4 проголошені основні принципи охорони здоров'я, а саме:

- визнання охорони здоров'я пріоритетним напрямом діяльності суспільства і держави, одним з головних чинників виживання та розвитку народу України;
- дотримання прав і свобод людини і громадянина в галузі охорони здоров'я та забезпечення пов'язаних з ними державних гарантій;
- гуманістична спрямованість, забезпечення пріоритету загальнолюдських цінностей над класовими, національними, груповими або індивідуальними інтересами, підвищений медико-соціальний захист найбільш вразливих верств населення;
- рівноправність громадян, демократизм і загальнодоступність медичної допомоги та інших послуг у галузі охорони здоров'я;
- відповідність завданням і рівню соціально-економічного та культурного розвитку суспільства, наукова обґрунтованість, матеріально-технічна і фінансова забезпеченість;
- орієнтація на сучасні стандарти здоров'я та медичної допомоги, поєднання вітчизняних традицій і досягнень із світовим досвідом у галузі охорони здоров'я;
- випереджувально-профілактичний характер, комплексний соціальний, екологічний та медичний підхід до охорони здоров'я;
- багатоукладність економіки охорони здоров'я і багатоканальність її фінансування, поєднання державних гарантій із демонополізацією та заохоченням підприємництва і конкуренції;
- децентралізація державного управління, розвиток самоврядування закладів та самостійності працівників охорони здоров'я на правовій і договірній основі.

Право на охорону здоров'я має кожний громадянин України, що передбачає:

- життєвий рівень, включаючи їжу, одяг, житло, медичний догляд та соціальне обслуговування і забезпечення, який є необхідним для підтримання здоров'я людини;

- безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;
- санітарно-епідемічне благополуччя території і населеного пункту, де він проживає;
- безпечні і здорові умови праці, навчання, побуту та відпочинку;
- кваліфіковану медико-санітарну допомогу, включаючи вільний вибір лікаря і закладу охорони здоров'я;
- достовірну та своєчасну інформацію про стан свого здоров'я і здоров'я населення, включаючи існуючі і можливі фактори ризику та їх ступінь;
- участь в обговоренні проектів законодавчих актів і внесення пропозицій щодо формування державної політики в галузі охорони здоров'я;
- участь в управлінні охороною здоров'я та проведенні громадської експертизи з цих питань у порядку, передбаченому законодавством;
- можливість об'єднання в громадські організації з метою сприяння охороні здоров'я;
- правовий захист від будь-яких незаконних форм дискримінації, пов'язаних із станом здоров'я;
- відшкодування заподіяної здоров'ю шкоди.

Законодавством України може бути визначено й інші права громадян у галузі охорони здоров'я.

Закон України “Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення” від 24 лютого 1994 року зі змінами і доповненнями регулює суспільні відносини, які виникають у сфері забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя, визначає відповідні права та обов'язки державних органів, підприємств, установ, організацій та громадян, встановлює порядок організації державної санітарно-епідеміологічної служби і здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду в Україні.

У статті 1 визначено, що санітарне та епідемічне благополуччя населення – оптимальні умови життєдіяльності, що забезпечують низький рівень захворюваності, відсутність шкідливого впливу на здоров'я населення факторів навколишнього середовища, а також умов для виникнення і поширення інфекційних захворювань.

У статті 4 проголошені права громадян, які мають право на:

- безпечні для здоров'я і життя продукти харчування, питну воду, умови праці, навчання, виховання, побуту, відпочинку та навколишнє природне середовище;

- участь у розробці, обговоренні та громадській експертизі проектів програм і планів забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, внесення пропозицій з цих питань до відповідних органів;
- відшкодування шкоди, завданої їх здоров'ю внаслідок порушення підприємствами, установами, організаціями, громадянами санітарного законодавства;
- достовірну і своєчасну інформацію про стан свого здоров'я, здоров'я населення, а також про наявні та можливі фактори ризику для здоров'я та їх ступінь.

Законодавством України громадянам можуть бути надані й інші права щодо забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя.

У статті 5 визначені обов'язки громадян, які зобов'язані:

- піклуватися про своє здоров'я та здоров'я і гігієнічне виховання своїх дітей, не шкодити здоров'ю інших громадян;
- брати участь у проведенні санітарних і протиепідемічних заходів;
- проходити обов'язкові медичні огляди та робити щеплення у передбачених законодавством випадках;
- виконувати розпорядження та вказівки посадових осіб державної санітарно-епідеміологічної служби при здійсненні ними державного санітарно-епідеміологічного нагляду;
- виконувати інші обов'язки, передбачені законодавством про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя.

Дуже важливе значення має Закон “Про запобігання захворюванню на синдром набутого імунodefіциту (СНІД) та соціальний захист населення”. Закон викладено в новій редакції (згідно із Законом України від 3 березня 1998 року N 155/98 –ВР).

Синдром набутого імунodefіциту (СНІД) – особливо небезпечна інфекційна хвороба, що викликається вірусом імунodefіциту людини (ВІЛ) і через відсутність у даний час специфічних методів профілактики та ефективних методів лікування призводить до смерті. Масове розповсюдження цієї хвороби в усьому світі та в Україні створює загрозу особистій, громадській та державній безпеці, спричиняє важкі соціально-економічні та демографічні наслідки, що зумовлює необхідність вжиття спеціальних заходів щодо захисту прав і законних інтересів громадян та суспільства. Боротьба з цією хворобою є одним з пріоритетних завдань держави в галузі охорони здоров'я населення.

Визначимо деякі нормативно-правові акти щодо охорони здоров'я, які розроблялись останнім часом:

1. Постанова Кабінету Міністрів від 24.04.1999, N 696 “Про затвердження “Правил санітарної охорони території України”.
2. Постанова Кабінету Міністрів від 23.04.1999, N 667 “Про Комплексні заходи боротьби з туберкульозом”.
3. Постанова Кабінету Міністрів від 09.03.1999, N 341 “Про Програму профілактики СНІДу та наркоманії на 1999–2000 роки”.
4. Постанова Верховної Ради від 19.02.1999, N 453-XIV “Про проект Закону України про захист населення від інфекційних хвороб”.
5. Постанова Кабінету Міністрів, від 23.03.1998, N 357 “Про комплексні заходи для запобігання розповсюдженню хвороб, що передаються статевим шляхом”.

3.Законодавство України про охорону праці

Законодавство про охорону праці складається з Закону України “Про охорону праці”, Кодексу законів про працю України та інших нормативних актів.

Закон України “Про охорону праці” від 14 жовтня 1992 року визначає основні положення щодо реалізації конституційного права громадян на охорону їх життя і здоров'я в процесі трудової діяльності, регулює за участю відповідних державних органів відносини між власником підприємства, установи та організації або уповноваженим ним органом і працівником із питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і встановлює єдиний порядок організації охорони праці в Україні.

У статті 1 проголошується: “Охорона праці – це система правових, соціально-економічних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних і лікувально-профілактичних заходів та засобів, спрямованих на збереження здоров'я і працездатності людини в процесі праці.”

Дія Закону поширюється на всі підприємства, установи і організації незалежно від форм власності та видів їх діяльності на усіх громадян, які працюють, а також залучені до праці на цих підприємствах. У разі, коли міжнародними договорами або угодами, в яких бере участь Україна, встановлено більш високі вимоги до охорони праці, ніж ті, що передбачено законодавством України, застосовуються правила міжнародного договору або угоди.

У статті 4 визначені основні принципи державної політики в галузі охорони праці.

Державна політика в галузі охорони праці базується на принципах:

- пріоритету життя і здоров'я працівників за відповідно до результатів виробничої діяльності підприємства, повної відповідальності власника за створення безпечних і нешкідливих умов праці;
- комплексного розв'язання завдань охорони праці на основі національних програм із цих питань та з урахуванням інших напрямів економічної і соціальної політики, досягнень у галузі науки і техніки та охорони навколишнього середовища;
- соціального захисту працівників, повного відшкодування шкоди особам, які потерпіли від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань;
- встановлення єдиних нормативів із охорони праці для всіх підприємств, незалежно від форм власності і видів їх діяльності;
- використання економічних методів управління охороною праці, проведення політики пільгового оподаткування, що сприяє створенню безпечних і нешкідливих умов праці, участі держави у фінансуванні заходів щодо охорони праці;
- здійснення навчання населення, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників із питань охорони праці;
- забезпечення координації діяльності державних органів, установ, організацій та об'єднань громадян, що вирішують різні проблеми охорони здоров'я, гігієни та безпеки праці, а також співробітництва і проведення консультацій між власниками та працівниками (їх представниками), між усіма соціальними групами при прийнятті рішень із охорони праці на місцевому та державному рівнях;
- міжнародного співробітництва в галузі охорони праці, використання світового досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці.

Національна програма поліпшення стану безпеки, гігієни праці та виробничого середовища на 1996–2000 роки (постанова Кабінету Міністрів України від 2 листопада 1996 р. № 1345) розроблена відповідно до Закону України “Про охорону праці”.

Головною метою Національної програми є удосконалення державної системи управління охороною праці, яка сприяла б вирішенню питань організаційного, матеріально-технічного, наукового та правового

забезпечення робіт у галузі охорони праці, запобіганню нещасним випадкам, професійним захворюванням, аваріям і пожежам.

4. Законодавство України про дорожній рух

Закон України “Про дорожній рух” визначає правові та соціальні основи дорожнього руху з метою захисту життя та здоров’я громадян, створення безпечних і комфортних умов для учасників руху та охорони навколишнього природного середовища.

Закон регулює суспільні відносини у сфері дорожнього руху та його безпеки, визначає права, обов’язки і відповідальність суб’єктів-учасників дорожнього руху, міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, об’єднань, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та господарювання.

Зокрема, у статті 14 визначені права та обов’язки учасників дорожнього руху. Учасниками дорожнього руху є особи, які використовують автомобільні дороги, вулиці, залізничні переїзди або інші місця, призначені для пересування людей та перевезення вантажів за допомогою транспортних засобів. До учасників дорожнього руху належать водії та пасажирки транспортних засобів, пішоходи, велосипедисти, погоничі тварин.

безпечні умови дорожнього руху, на відшкодування збитків, завданих внаслідок невідповідності стану автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів вимогам безпеки руху;

вивчення норм і правил дорожнього руху;

своєчасне забезпечення екстреною медичною допомогою;

отримання від гідрометеорологічних, дорожніх, комунальних та інших організацій, а також відповідних підрозділів Національної поліції, військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України інформації про умови дорожнього руху.

Учасник дорожнього руху може оскаржити дію працівника відповідних підрозділів Національної поліції, військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у разі порушення з його боку чинного законодавства.

Учасники дорожнього руху зобов'язані:

знати і неухильно дотримувати вимог цього Закону, Правил дорожнього руху та інших нормативних актів з питань безпеки дорожнього руху;

створювати безпечні умови для дорожнього руху, не завдавати своїми діями або бездіяльністю шкоди підприємствам, установам, організаціям і громадянам;

виконувати розпорядження органів державного нагляду та контролю щодо дотримання законодавства про дорожній рух;

не створювати перешкод для проїзду спеціалізованого санітарного транспорту бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги, який рухається з включеними проблісковим маячком та спеціальним звуковим сигналом;

у випадках, визначених Законом України "Про екстрену медичну допомогу", надавати необхідну до медичну допомогу та вживати всіх можливих заходів для забезпечення надання екстреної медичної допомоги, у тому числі потерпілим внаслідок дорожньо-транспортних пригод.

Поліцейські, працівники, військової інспекції безпеки дорожнього руху, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, дорожньо-експлуатаційних служб та бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги при виконанні службових обов'язків можуть відступати від окремих вимог Правил дорожнього руху лише у випадках і при виконанні умов, викладених у них.

5. Еколого-правове забезпечення безпеки життєдіяльності

Еколого-правове регулювання ґрунтується на нормах Закону України "Про охорону навколишнього природного середовища" від 25 червня 1991 року (в редакції від 04.06.2017 року), який передбачає мету, завдання, принципи та механізми забезпечення ефективного природокористування, охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки.

У Законі встановлені принципи охорони навколишнього середовища:

- пріоритетність вимог екологічної безпеки;
- гарантування екологічно безпечного становища для життя та здоров'я людей;
- екологізація матеріального виробництва;
- науково обґрунтоване узгодження екологічних, економічних та соціальних інтересів суспільства;

- збереження просторової та видової різноманітності і цілісності природних об'єктів і комплексів;
- гласність і демократизм при прийнятті рішень, реалізація яких впливає на стан навколишнього середовища, формування у населення екологічного світогляду;
- науково обґрунтоване нормування впливу господарської та іншої діяльності на навколишнє середовище;
- стягнення плати за спеціальне використання природних ресурсів, за забруднення навколишнього природного середовища та зниження якості природних ресурсів;
- вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища на основі широкого міжнародного співробітництва.

встановлення екологічного податку, рентної плати за спеціальне використання води, рентної плати за спеціальне використання лісових ресурсів, рентної плати за користування надрами відповідно до Податкового кодексу України.

Закон закріплює екологічні права та обов'язки громадян України:

- право на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище;
- участь в обговоренні проектів законодавчих актів, матеріалів щодо розміщення та реконструкції об'єктів, які можуть негативно вплинути на стан навколишнього природного середовища;
- участь у проведенні громадської екологічної експертизи;
- одержання повної і достовірної інформації про стан навколишнього природного середовища та його вплив на здоров'я населення;
- право на подання до суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їх здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище.

Громадяни України зобов'язані:

- берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства, здійснювати діяльність із додержанням вимог екологічної безпеки, екологічних нормативів;
- не порушувати екологічні права та законні інтереси інших суб'єктів;
- вносити плату за спеціальне природокористування;

- компенсувати шкоду, заподіяну забрудненням та іншим негативним впливом на навколишнє природне середовище.

Законодавство України про охорону навколишнього середовища

Закон України “Про охорону навколишнього природного середовища” визначає поняття екологічної безпеки та заходи щодо її забезпечення, екологічні вимоги до розміщення, проектування, будівництва, реконструкції, введення в дію підприємств та інших об’єктів, про застосування мінеральних добрив, засобів захисту рослин, токсичних хімічних речовин; передбачає заходи щодо охорони навколишнього природного середовища від шкідливого біологічного впливу, шкідливого впливу фізичних факторів та радіоактивного забруднення, від забруднення виробничими, побутовими та іншими відходами.

Закон передбачає, що в Україні громадянам гарантується право загального використання природних ресурсів для задоволення життєво необхідних потреб (естетичних, оздоровчих, рекреаційних, матеріальних тощо).

Верховною Радою України були прийняті також наступні закони щодо охорони довкілля:

Закон України “Про охорону атмосферного повітря” від 16 жовтня 1992 року.

Закон України “Про природно-заповідний фонд України” від 16 червня 1992 року.

Закон України “Про тваринний світ” від 3 березня 1993 року.

Закон України “Про екологічну експертизу” від 9 лютого 1995 року.

Закон України “Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку” від 8 лютого 1995 року.

Закон України “Про поводження з радіоактивними відходами” від 30 червня 1995 року.

Закон України “Про захист рослин” від 14 жовтня 1998 року.

Закон України “Про рослинний світ” від 19 січня 1999 року.

Охорона і використання окремих природних ресурсів регулюються відповідними кодексами. Так, охорона і використання земель регулюються Земельним кодексом України (1992 р.); охорона і використання надр – Кодексом про надра України (1994 р.); охорона і використання вод – Водним кодексом (1995 р.); охорона і використання лісів – Лісовим кодексом України (1994 р.).

Підзаконними актами служать нормативно-правові акти державних органів України. Вони видаються на основі законодавчих актів. Насамперед, це

постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України: “Про затвердження порядку визначення плати і стягнення платежів за забруднення навколишнього природного середовища” (1992 р.), “Про затвердження Положення про державний моніторинг навколишнього природного середовища” (1993 р.), “Про затвердження концепції охорони та відтворення навколишнього природного середовища Азовського та Чорного морів” (1998 р.), “Про затвердження Положення про Державний фонд охорони навколишнього природного середовища” (1998 р.), “Про Комплексну програму поводження з радіоактивними відходами” (1999 р.).

6.Управління та нагляд за безпекою життєдіяльності

Контроль за дотриманням законодавства щодо безпеки життєдіяльності в Україні здійснюють різні державні та громадські організації. Серед них відрізняються державні органи загальної, соціальної та галузевої компетенції. До першої групи органів належать Верховна Рада, Кабінет Міністрів, виконавчі комітети місцевих рад народних депутатів, місцеві адміністрації.

Державні органи спеціальної компетенції уповноважені контролювати діяльність підприємств, установ, організацій і громадян з питань охорони праці, охорони здоров'я, охорони навколишнього середовища.

Державне управління охороною праці в Україні здійснюють:

Кабінет Міністрів України;

Державний комітет України по нагляду за охороною праці;

міністерства та інші центральні органи державної виконавчої влади;

місцева державна адміністрація, місцеві ради народних депутатів.

Кабінет Міністрів України забезпечує: реалізацію державної політики в галузі охорони праці; затверджує національну програму щодо поліпшення стану безпеки, гігієни праці і виробничого середовища; визначає функції міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади щодо створення безпечних і нешкідливих умов праці та нагляду за охороною праці; визначає порядок створення і використання державного, галузевих і регіональних фондів охорони праці.

Для розробки і реалізації цілісної системи державного управління охороною праці при Кабінеті Міністрів України створена Національна рада з питань безпечної життєдіяльності населення, яку очолює віце-прем'єр-міністр України.

Державний комітет України по нагляду за охороною праці: здійснює комплексне управління охороною праці на державному рівні, реалізує державну політику в цій галузі; розробляє за участю міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади та профспілок національну програму поліпшення безпеки, гігієни праці та виробничого середовища і контролює її виконання; координує роботу міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, місцевої державної адміністрації та об'єднань підприємств у галузі безпеки, гігієни праці та виробничого середовища; опрацьовує і переглядає спільно з органами праці, статистики і охорони здоров'я систему показників обліку умов і безпеки праці; бере участь у міжнародному співробітництві з питань охорони праці, вивчає, узагальнює і поширює світовий досвід у цій галузі, організовує виконання міжнародних договорів і угод із питань безпеки, гігієни праці та виробничого середовища; одержує безплатно від міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, місцевої державної адміністрації та підприємств інформацію, необхідну для виконання покладених на нього завдань.

Міністерство праці та соціальної політики України: здійснює державну експертизу умов праці; визначає порядок та здійснює контроль за якістю проведення атестації робочих місць щодо їх відповідності нормативним актам про охорону праці; бере участь у розробці нормативних актів про охорону праці.

Для координації, вдосконалення роботи з охорони праці і контролю за цією роботою в центральному апараті міністерств та інших центральних органах державної виконавчої влади створюються служби охорони праці.

Реалізація державної політики охорони здоров'я покладається на органи державної виконавчої влади.

Особисту відповідальність за неї несе Президент України. Президент України у своїй щорічній доповіді Верховній Раді України передбачає звіт про стан реалізації державної політики в галузі охорони здоров'я. Президент України виступає гарантом права громадян на охорону здоров'я, забезпечує виконання законодавства про охорону здоров'я через систему органів державної виконавчої влади, проводить у життя державну політику охорони здоров'я та здійснює інші повноваження, передбачені Конституцією України.

Кабінет Міністрів України організовує розробку та здійснення комплексних і цільових загальнодержавних програм, створює економічні, правові та організаційні механізми, що стимулюють ефективну діяльність у галузі охорони здоров'я, забезпечує розвиток мережі закладів охорони здоров'я, укладає міжурядові угоди і координує міжнародне співробітництво з питань охорони здоров'я, а також у межах своєї компетенції здійснює інші повноваження, покладені на органи державної виконавчої влади в галузі охорони здоров'я.

Міністерства, відомства та інші центральні органи державної виконавчої влади в межах своєї компетенції розробляють програми і прогнози в галузі охорони здоров'я, визначають єдині науково обґрунтовані державні стандарти, критерії та вимоги, що мають сприяти охороні здоров'я населення, формують і розміщують державні замовлення з метою матеріально-технічного забезпечення галузі, здійснюють державний контроль і нагляд та іншу виконавчо-розпорядчу діяльність у галузі охорони здоров'я.

Спеціально уповноваженим центральним органом державної виконавчої влади в галузі охорони здоров'я є Міністерство охорони здоров'я України, компетенція якого визначається положенням, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Державну санітарно-епідеміологічну службу становлять органи, установи і заклади санітарно-епідеміологічного профілю Міністерства охорони здоров'я України, відповідні установи, заклади, частини і підрозділи Міністерства оборони України, Міністерства внутрішніх справ України, Державного комітету у справах охорони державного кордону України, Національної гвардії України, Служби безпеки України.

Спеціально уповноваженим центральним органом державної виконавчої влади, що здійснює контроль і нагляд за додержанням санітарного законодавства, державних стандартів, критеріїв та вимог, спрямованих на забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, є Міністерство охорони здоров'я України.

Державну санітарно-епідеміологічну службу України очолює головний державний санітарний лікар України – перший заступник Міністра охорони здоров'я України, який призначається на посаду і звільняється з неї Кабінетом Міністрів України.

Основними напрямками діяльності державної санітарно-епідеміологічної служби є: здійснення державного санітарно-епідеміологічного нагляду; визначення пріоритетних заходів у профілактиці захворювань, а також у охороні здоров'я населення від шкідливого впливу на нього факторів навколишнього середовища; вивчення, оцінка і прогнозування показників здоров'я населення залежно від стану середовища життєдіяльності людини, встановлення факторів навколишнього середовища, що шкідливо впливають на здоров'я населення; підготовка пропозицій щодо забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення, запобігання занесенню та поширенню особливо небезпечних (у тому числі карантинних) та небезпечних інфекційних хвороб; контроль за усуненням причин і умов виникнення і поширення інфекційних, масових неінфекційних захворювань, отруєнь та радіаційних уражень людей; державний облік інфекційних і професійних захворювань та отруєнь; видача висновків державної санітарно-гігієнічної експертизи щодо об'єктів поводження з відходами;

встановлення санітарно-гігієнічних вимог до продукції, що виробляється з відходів, та видача гігієнічного сертифіката на неї; методичне забезпечення та здійснення контролю під час визначення рівня небезпечності відходів.

Керівництво цивільною обороною України відповідно до її побудови покладається на Кабінет Міністрів України, міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, керівників підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності і підпорядкування.

Начальником цивільної оборони України є Прем'єр-міністр України, а його заступником – керівник міністерства з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи.

Безпосереднє виконання завдань цивільної оборони здійснюється постійно діючими органами управління у справах цивільної оборони, у тому числі створеними у складі підприємств, установ і організацій силами та службами цивільної оборони.

Органи управління у справах цивільної оборони, які входять до складу місцевих державних адміністрацій, є підрозділами подвійного підпорядкування.

Кабінет Міністрів України: забезпечує здійснення заходів щодо попередження надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків; розподіляє міста і території за групами, а юридичних осіб – за категоріями щодо реалізації заходів із цивільної оборони; створює резерви засобів індивідуального захисту і майна цивільної оборони, матеріально-технічних та інших фондів на випадок надзвичайних ситуацій у мирний і воєнний час, а також визначає їх обсяг і порядок використання; вживає заходів щодо забезпечення готовності органів управління у справах цивільної оборони, сил і засобів цивільної оборони до дій в умовах надзвичайних ситуацій; створює єдину систему підготовки органів управління у справах цивільної оборони, сил цивільної оборони та населення до дій в умовах надзвичайних ситуацій; визначає порядок створення спеціалізованих професійних та невоєнізованих пошуково-рятувальних формувань; задовольняє мобілізаційні потреби військ, органів управління у справах цивільної оборони та установ цивільної оборони.

Міністерство з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи: забезпечує здійснення державної політики у сфері цивільної оборони, захисту населення і місцевостей від наслідків надзвичайних ситуацій, попередження цих ситуацій; організовує розробку та здійснення відповідних заходів із цивільної оборони; керує діяльністю підпорядкованих йому органів управління у справах цивільної оборони та спеціалізованих формувань, військами цивільної оборони; здійснює контроль за виконанням вимог цивільної оборони, станом

готовності сил і засобів цивільної оборони, проведенням рятувальних та інших невідкладних робіт у разі виникнення надзвичайних ситуацій; координує діяльність центральних органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, місцевих державних адміністрацій, виконавчих органів місцевого самоврядування та юридичних осіб щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, проведення пошуку і рятування людей; здійснює оповіщення населення про загрозу або виникнення надзвичайної ситуації, забезпечує належне функціонування відомчих територіальних і локальних систем оповіщення; здійснює навчання населення, представників органів управління і сил цивільної оборони з питань захисту і дій у надзвичайних ситуаціях; організовує фінансове і матеріально-технічне забезпечення військ цивільної оборони, пошуково-рятувальних та інших підпорядкованих йому спеціалізованих формувань; створює згідно із законодавством підприємства з виробництва спеціальної і аварійно-рятувальної техніки, засобів захисту населення і контролю тощо.

Державне управління в галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюють Кабінет Міністрів України, ради народних депутатів та їх виконавчі й розпорядчі органи, а також спеціальні уповноважені на те державні органи з питань охорони природного середовища і використання природних ресурсів в Україні, Міністерство екології та природних ресурсів.

Міністерство екології та природних ресурсів здійснює координацію всіх природоохоронних робіт в Україні, готує для Кабінету Міністрів пропозиції з питань охорони природи і раціонального використання водних ресурсів, розробляє пропозиції щодо вдосконалення господарського механізму управління процесом природокористування, екологічні нормативи, правила та стандарти; готує довгострокові державні цільові програми з охорони довкілля, здійснює екологічну експертизу схем розвитку і розміщення продуктивних сил України, контроль за дотриманням екологічних норм під час розроблення нової техніки, технології та матеріалів, екологічну експертизу проектів усіх новобудов і діючих промислових об'єктів.

Міністерство екології має право заборонити будівництво, реконструкцію або розширення об'єктів промислового чи іншого призначення, проведення робіт з експлуатації природних ресурсів, якщо вони порушують природоохоронне законодавство, а також притягти до відповідальності як організації, так і окремих громадян у разі порушення природоохоронного законодавства.

Міністерство екології та природних ресурсів працює в тісному зв'язку з Міністерством охорони здоров'я та підпорядкованими йому санітарно-епідеміологічними службами, Міністерством сільського господарства, Державним комітетом з гідрометеорології, Державним комітетом водного господарства, Державним комітетом з питань геології,

Державним комітетом земельного господарства, Національним комітетом авіації України.

Рішення Міністерства екології та природних ресурсів, винесені в межах його компетенції, є обов'язковими для виконання всіма міністерствами, об'єднаннями, підприємствами та організаціями.

Питання для самостійної роботи:

1. Принципові, правові, організаційні, економічні та соціальні засади охорони здоров'я в Основах законодавства України про охорону здоров'я.
2. Що передбачає право на охорону здоров'я кожного громадянина України?
3. Як здійснюється санітарне та епідемічне благополуччя населення?
4. Розкрийте основний зміст законодавства про охорону праці.
5. Права та обов'язки громадян-учасників дорожнього руху.
6. Державне управління охороною праці, структура, функції і відповідальність.
7. Державна санітарно-епідеміологічна служба, склад, коло завдань, прав і обов'язків.
8. Державне управління охороною навколишнього природного середовища

РОЗДІЛ 3.

Правове забезпечення правовідносин водія та пішохода.

Мета вивчення:

Ознайомлення студентів з чинним законодавством України про дорожній рух, напрацювання навичок та методів запобігання правопорушенням на дорогах в тому числі дорогах міста Мелітополя, ознайомлення з небезпечними перехрестями, поворотами та ділянками шляхів, де можливі дорожньо-транспортні пригоди які загрожують життю, здоров'ю як студентам так і іншим учасникам дорожнього руху.

Література:

1. Закон України “Про дорожній рух” №3353-XII від 30 червня 1993 р.
2. Постанова КМУ №1306 від 10 жовтня 2001 року “Про затвердження Правил дорожнього руху”.
3. Лист начальника відділу ДАІ міста Мелітополя “Про аналіз дорожньо-транспортних пригод на дорогах міста Мелітополя в 2016-2017 роках”.

План:

1. Загальна характеристика правовідносин водія та пішохода.
2. Особливості застосування законодавства про дорожній рух.
3. Особливості дорожньої ситуації на дорогах міста Мелітополя та профілактика дорожньо-транспортних пригод з метою недопущення травматизму.

Прикро констатувати, але в Україні останніми роками стосунки між учасниками дорожнього руху стають дедалі агресивнішими. Саме в транспортних потоках проявляється низький рівень культури наших громадян. Гору бере правило: що крутіший автомобіль, то більша зневага його власника до інших водіїв, цілковите ігнорування безпеки дорожнього руху.

Можна навести безліч прикладів виконання під час заторів обгонів зустрічними смугами, трамвайними коліями, тротуарами з намаганням у подальшому силовим методом уклитися в смугу для попутного руху. Дисциплінованим водіям, зрозуміло, це не подобається. Адже п. 1.4 Правил дорожнього руху (ПДР) передбачає: кожен водій має право розраховувати на чітке дотримання правил й іншими учасниками руху. Тож дисциплінований водій не бажає потурати порушникам, поведінка яких є по суті зверхньо-хамським ставленням до оточуючих. Порушники чомусь вважають, що саме їм потрібно своєчасно дістатися до об'єкта, тому саме вони можуть обмежувати інших у праві на першочерговий рух. Кожна така конфліктна ситуація негативно впливає на стан учасників руху: підвищує їхню збудженість, знервованість тощо, а це, своєю чергою, часто призводить до аварійних ситуацій чи інших небажаних наслідків.

Або візьмімо масові факти, коли водії так званих крутих автомобілів, перевищуючи швидкість, миготять дальнім світлом фар, вимагаючи від тих, хто рухається попереду, звільнити дорогу: «Мовляв, тікай з дороги, бо їду «Я» (щоправда, це «я» здебільшого тримається лише на гонорі та

безмежному хамстві). У Німеччині, наприклад, за таке миготіння законодавством передбачено позбавлення водія волі до трьох років. Адже той, хто змушує іншого звільнити для нього смугу руху, позбавляє останнього права на рух цією смугою, наданий законодавством, у даному разі – Правилами дорожнього руху. А за посягання на права будь-якої людини, як відомо, в цивілізованих країнах передбачена дуже сувора відповідальність.

Останніми роками межа агресії водіїв до пішоходів наближається стрімко до моменту, коли законодавством врегулювати ситуації які складаються на наших шляхах буде не можливо. Так, водіям не подобається, коли пішоходи мандрують проїзною частиною поза пішохідними переходами. І це зрозуміло, адже такі дії порушників спричиняють аварійні ситуації, перешкоджають рухові транспортних засобів.

Водночас і водії досить часто паркують автомобілі на тротуарах так, що неможливо пройти. Чи, скажімо, взимку заїжджають на розчищену частину тротуарів, змушуючи пішоходів балансувати на кучугурах снігу або на обледенілому покритті. Такі порушення, наприклад, у Мелітополі вельми поширені навіть у центрі (на проспекті Б.Хмельницького, площі Перемоги, біля ринків та ін.), не кажучи вже про віддаленіші райони. Правилами дорожнього руху передбачено, що водії (у разі дозволу встановлювати на тротуарі легковий автомобіль чи мотоцикл) повинні залишати для руху пішоходів не менше двох метрів. На жаль, у місті є вулиці, де ширина тротуарів не має двох метрів, чи, скажімо, прохід пішоходів є тільки з одного боку, але він повністю «окупований» транспортом.

Ці порушення дехто пояснює відсутністю достатньої кількості місць для парковки, яких справді бракує. Але при чім тут пішоходи? Чому вони мають ризикувати (і не лише) життям, рухаючись замість тротуарів проїзною частиною, маневруючи між автомобілями? До слова, це одна з причин великої кількості наїздів транспорту на пішоходів у містах. Щоправда, при розслідуваннях ДТП зазначається: винні пішоходи, оскільки рухалися не тротуаром, як це передбачають правила (п. 4.1).

Відомо, що удосконаленню будь-чого немає межі. Але національні Правила дорожнього руху є одними з найдосконаліших, у крайньому разі серед країн СНД. Іще під час підготовки першої редакції були використані матеріали, надані МЗС України (із Німеччини, Франції), та зведені резолюції з досвідом країн Європи, підготовлені відповідним структурним підрозділом ООН. Тож той, хто уважно ознайомився з минулорічними змінами та доповненнями до ПДР Російської Федерації, міг відзначити: більшість їхніх нововведень була передбачена в нашому документі ще на початку 90-х років минулого століття. Тому посилання на недосконалість вітчизняних ПДР є, м'яко кажучи, безпідставними.

Інша справа, практичне застосування окремих положень Правил. Приміром, на наших дорогах широко практикується обмеження швидкості

руху, здебільшого – до 40 км/год. Не висловлюватиму сумніву щодо такої доцільності, але, як то кажуть, диму без вогню не буває. Як на мене, водії більше довіряли б відповідним попереджувальним знакам у поєднанні з дорожнім знаком 5.30 «Рекомендована швидкість». Так уже влаштована людина: не сприймає заборони, а ось рекомендації навіть з точки зору психології мають більший вплив. Тим паче, якщо вони підтверджені інформацією про характер небезпеки.

Безумовно, повагу до Правил можна забезпечити тільки обґрунтованими і зрозумілими діями в організації управління дорожнім рухом.

Або візьмімо ось такий приклад. У тому ж Мелітополі навіть у години «пік» у місцях, де ведуться дорожні ремонтно-будівельні роботи, перекривається по дві смуги, створюються кілометрові затори (проспект Б.Хмельницького, вул. Кірова тощо). Причина – у небажанні відповідних посадових осіб поважати будь-кого, окрім себе, відсутності своєчасної інформації та належної організації об'їзду ділянок з обмеженням у русі. У результаті люди спізнюються на роботу, не мають змоги своєчасно забрати дітей із дитсадка, лікарі «швидкої допомоги» – своєчасно надавати допомогу хворим. Подібних до наведених прикладів безліч і в інших регіонах України. В даних випадках на одне із провідних місць виходить і моральний аспект метою якого має стати відношення кожного, а насамперед чиновника до проблем безпечного дорожнього руху. Є декілька способів досягнення цієї мети. Безумовно, найголовніше – це створення безпечних і комфортних умов для руху транспорту та пішоходів. По-друге, повсякденна та, я сказав би, «нав'язлива» інформаційно-профілактична робота серед населення за активної участі ЗМІ. Звісно, не обійтися без тотального контролю за чітким виконанням водіями й пішоходами правил поведінки на вулицях і дорогах. Тут нам знадобився б, зокрема, досвід Франції. Президент цієї країни Жак Ширак ще 2002 року визнав безпеку дорожнього руху пріоритетною в системі державного управління, що відіграло важливу роль у ставленні передусім урядових установ до цієї проблеми і дало відчутні результати. На черзі введення в дію автоматизованого контролю за дорожнім рухом. Про це вже необхідно говорити і знаходити кошти на закупівлю і встановлення на наших Мелітопольських шляхах пріоритетні автоматизовані системи контролю. Том паче Мелітополь є воротами в Крим і через його шляхи безліч автомобілів пересувається транзитом негативно впливаючи і на стан екології, і на безпеку руху в тому числі безпеку життєдіяльності мелітопольців. Прилади неупереджені, їм байдуже, хто порушує – суддя, депутат, прокурор чи той, хто, експлуатуючи автомобіль, заробляє на хліб собі та своїй сім'ї. У Франції це відбулося відповідно до декларації президента на основі рішення Міжміністерського комітету з безпеки дорожнього руху (БДР). Для впровадження системи створили міжміністерську комісію з управління проектом у складі представників низки міністерств, зокрема й міністерства фінансів. Уже 2003 року діяло 70 стаціонарних (у антивандальних

броньованих кабінах) і 30 мобільних приладів фіксування швидкості. Цікава безконтактна технологія дії системи – інформація з приладів (у т. ч. з мобільних) негайно автоматично передається до Національного центру обробки даних. Звідти протягом кількох годин на адресу власника автомобіля у будь-який регіон країни надсилають комп'ютерні роздруківки винесених постанов про штраф. Така система не дозволяє уникнути покарання незалежно від статусу, статку, наявності «охоронних документів» тощо.

Питання для самостійної роботи:

1. Охарактеризувати етапи розвитку законодавства про дорожній рух.
2. Самоосвіта та безпека життя на дорогах: взаємовигідна ситуація.
3. Правила дорожнього руху: загальна характеристика.
4. Особиста думка студента про поліпшення і удосконалення дорожнього руху в місті Мелітополі.

Додаток №2 .

Закон України “Про дорожній рух “.

(витяг)

Стаття 1. Завдання Закону України про дорожній рух

Закон регулює суспільні відносини у сфері дорожнього руху та його безпеки, визначає права, обов'язки і відповідальність суб'єктів - учасників дорожнього руху, міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади, об'єднань, підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та господарювання (далі - міністерств, інших центральних органів державної виконавчої влади та об'єднань).

Стаття 10. Компетенція власників транспортних засобів

До компетенції власників транспортних засобів належить:

здійснення заходів щодо розвитку, експлуатації та утримання у справному технічному стані транспортних засобів; { Абзац другий статті 10 із змінами, внесеними згідно із Законом N 3565-VI (3565-17) від 05.07.2011.

розвиток мережі навчальних закладів по підготовці та підвищенню кваліфікації водіїв транспортних засобів;

організація та здійснення заходів щодо медичного забезпечення безпеки дорожнього руху;

організація та здійснення заходів щодо захисту навколишнього природного середовища від шкідливого впливу транспорту;

організація та фінансування заходів, пов'язаних із профілактикою дорожньо-транспортного травматизму;

вирішення питань експлуатації транспорту у надзвичайних ситуаціях;

створення за наявності більше п'ятнадцяти одиниць транспортних засобів, що дислокуються в одному населеному пункті, автотранспортного підприємства з відокремленою територією та комплексом відповідних умов, із введенням посад фахівців з безпеки дорожнього руху, відповідальних за зберігання, технічне обслуговування та експлуатацію транспортних засобів. {Статтю 10 доповнено абзацом восьмим згідно із Законом N 586-VI (586-17) від 24.09.2008 }.

здійснення обліку осіб, які допускаються до керування транспортним засобом.

{Статтю 10 доповнено абзацом дев'ятим згідно із Законом № 596-VIII від 14.07.2015}

Стаття 14. Учасники дорожнього руху

Учасниками дорожнього руху є особи, які використовують автомобільні дороги, вулиці, залізничні переїзди або інші місця, призначені для пересування людей та перевезення вантажів за допомогою транспортних засобів.

До учасників дорожнього руху належать водії та пасажирки транспортних засобів, пішоходи, велосипедисти, погоничі тварин.

Учасники дорожнього руху мають право на:

безпечні умови дорожнього руху, на відшкодування збитків, завданих внаслідок невідповідності стану автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів вимогам безпеки руху;

вивчення норм і правил дорожнього руху;

своєчасне забезпечення екстреною медичною допомогою;

{Частину третю статті 14 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 5081-VI від 05.07.2012}

отримання від гідрометеорологічних, дорожніх, комунальних та інших організацій, а також відповідних підрозділів Національної поліції, військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України інформації про умови дорожнього руху.

{Абзац частини третьої статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законами № 743-IV від 15.05.2003, № 586-VI від 24.09.2008, № 901-VIII від 23.12.2015}

Учасник дорожнього руху може оскаржити дію працівника відповідних підрозділів Національної поліції, військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України у разі порушення з його боку чинного законодавства.

{Частина четверта статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законами № 743-IV від 15.05.2003, № 586-VI від 24.09.2008, № 901-VIII від 23.12.2015}

Учасники дорожнього руху зобов'язані:

знати і неухильно дотримувати вимог цього Закону, Правил дорожнього руху та інших нормативних актів з питань безпеки дорожнього руху;

створювати безпечні умови для дорожнього руху, не завдавати своїми діями або бездіяльністю шкоди підприємствам, установам, організаціям і громадянам;

виконувати розпорядження органів державного нагляду та контролю щодо дотримання законодавства про дорожній рух;

не створювати перешкод для проїзду спеціалізованого санітарного транспорту бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги, який рухається з включеними проблісковим маячком та спеціальним звуковим сигналом;

{Частину п'яту статті 14 доповнено абзацом п'ятим згідно із Законом № 5081-VI від 05.07.2012}

у випадках, визначених Законом України "Про екстрену медичну допомогу", надавати необхідну домедичну допомогу та вживати всіх можливих заходів для забезпечення надання екстреної медичної допомоги, у тому числі потерпілим внаслідок дорожньо-транспортних пригод.

{Частину п'яту статті 14 доповнено абзацом шостим згідно із Законом № 5081-VI від 05.07.2012}

Поліцейські, працівники, військової інспекції безпеки дорожнього руху, Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, дорожньо-експлуатаційних служб та бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги при виконанні службових обов'язків можуть відступати від окремих вимог Правил дорожнього руху лише у випадках і при виконанні умов, викладених у них.

{Частина шоста статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законами № 557-XIV від 24.03.99, № 743-IV від 15.05.2003, № 5081-VI від 05.07.2012, № 901-VIII від 23.12.2015}

Стаття 16. Основні права та обов'язки водія транспортного засобу
Водій має право:

керувати транспортним засобом і перевозити пасажирів або вантажі на дорогах, вулицях та в інших місцях, де рух транспорту не заборонено у встановленому порядку;

довіряти у встановленому порядку право користування і розпорядження приватним транспортним засобом іншій особі, яка має відповідне право на керування;

знати причину зупинки транспортного засобу посадовою особою державного органу, яка здійснює нагляд за дорожнім рухом, а також прізвище і посаду цієї особи;

відступати від вимог цього розділу Закону в умовах дії непереборної сили або коли іншими засобами неможливо запобігти власній загибелі чи каліцтву громадян;

на відшкодування витрат у разі надання транспортного засобу поліцейським та працівникам охорони здоров'я у випадках, передбачених цим Законом;

{Абзац шостий частини першої статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом № 901-VIII від 23.12.2015}

на відшкодування збитків, завданих внаслідок невідповідності стану автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів вимогам безпеки руху;

одержувати необхідну допомогу від посадових осіб, організацій, що беруть участь у забезпеченні безпеки дорожнього руху.

Водій зобов'язаний:

мати при собі та на вимогу поліцейського, а водії військових транспортних засобів - на вимогу посадових осіб військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, пред'являти для перевірки посвідчення водія, реєстраційний документ на транспортний засіб, а у випадках, передбачених законодавством, - страховий поліс (сертифікат) про укладення договору обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів;

{Абзац другий частини другої статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законами № 743-IV від 15.05.2003, № 1961-IV від 01.07.2004, № 3370-IV від 19.01.2006, № 3565-VI від 05.07.2011; в редакції Закону № 4621-VI від 22.03.2012; із змінами, внесеними згідно із Законами № 222-VIII від 02.03.2015, № 901-VIII від 23.12.2015};

виконувати розпорядження поліцейського, а водії військових транспортних засобів - посадових осіб військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України, що даються в межах їх компетенції, передбаченої чинним законодавством, Правилами дорожнього руху та іншими нормативними актами;

{Абзац третій частини другої статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законами № 743-IV від 15.05.2003, № 901-VIII від 23.12.2015}

вживати всіх можливих заходів до забезпечення безпечних умов для пересування найбільш уразливих учасників дорожнього руху - дітей, інвалідів, велосипедистів і людей похилого віку;

не допускати випадків керування транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або під впливом лікарських препаратів, що знижують їх увагу та швидкість реакції, а також не передавати керування транспортним засобом особі, яка перебуває в такому стані або під впливом таких препаратів;

{Абзац п'ятий частини другої статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законом № 586-VI від 24.09.2008}

перевірити перед вирушенням у дорогу технічний стан транспортного засобу та стежити за ним у дорозі;

своєчасно подавати транспортний засіб, що підлягає обов'язковому технічному контролю, на такий контроль;

{Абзац сьомий частини другої статті 16 в редакції Закону № 3565-VI від 05.07.2011}

під час руху на автомобілі, обладнаному ремнями безпеки, бути пристебнутим, а на мотоциклі - в застебнутому мотошоломі;

надавати переважне право для проїзду транспортним засобам із включеними

синіми або червоними проблісковими маячками та спеціальними звуковими сигналами;
{Абзац десятий частини другої статті 16 виключено на підставі Закону № 71-VIII від 28.12.2014}

надавати переважне право руху пішоходу, який знаходиться на пішохідній доріжці (зебрі). У цьому разі водій зобов'язаний надати можливість пішоходу безпечно перейти дорогу, вулицю;

вживати заходів щодо збереження чистоти автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів та смуги відчуження, у тому числі з боку пасажирів.

Надавати транспортний засіб:

а) поліцейським та працівникам охорони здоров'я для доставки у найближчий медичний заклад осіб, які потребують невідкладної медичної допомоги, а водії військових транспортних засобів також і посадовим особам Військової служби правопорядку у Збройних Силах України;

{Пункт "а" частини третьої статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законами № 743-IV від 15.05.2003, № 901-VIII від 23.12.2015}

б) поліцейським, а водії військових транспортних засобів також і посадовим особам Військової служби правопорядку у Збройних Силах України для виконання непередбачених і невідкладних службових обов'язків по затриманню правопорушників. При цьому водій має право на відшкодування збитків згідно з чинним законодавством.

{Пункт "б" частини третьої статті 16 із змінами, внесеними згідно із Законами № 743-IV від 15.05.2003, № 901-VIII від 23.12.2015}

{Частину четверту статті 16 виключено на підставі Закону № 586-VI від 24.09.2008}

Стаття 17. Основні права і обов'язки пішохода

Пішохід, тобто особа, яка бере участь у дорожньому русі поза транспортними засобами і не виконує на дорозі будь-яку роботу (до пішоходів належать також особи, які рухаються в інвалідних колясках без двигунів, ведуть велосипед, мопед чи мотоцикл, везуть санки, візок, дитячу або інвалідну коляску), має право:

на переважне перетинання проїзної частини по позначених пішохідних переходах;

при відсутності в зоні видимості переходу чи перехрестя переходити дорогу, вулицю, залізничний переїзд під прямим кутом до краю проїзної частини на дільниці, де вона добре проглядається в обидві сторони;

вимагати від державних та місцевих органів влади, власників автомобільних доріг, вулиць та залізничних переїздів створення необхідних умов для забезпечення безпеки руху.

Пішохід зобов'язаний:

рухатися по тротуарах, пішохідних або велосипедних оріжках, узбіччях, а в разі їх відсутності - по краю проїзної частини автомобільної дороги чи вулиці;

перетинати проїзну частину автомобільної дороги, вулиці по пішохідних переходах, а в разі їх відсутності - на перехрестях по лінії тротуарів і узбіч;

керуватися сигналами регулювальника та світлофора в місцях, де дорожній рух регулюється;

не затримуватися і не зупинятися без необхідності на проїзній частині автомобільної дороги, вулиці і залізничному переїзді;

не переходити проїзну частину автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів безпосередньо перед транспортними засобами, що наближаються, поза пішохідними переходами при наявності роздільної смуги, а також у місцях, де встановлені пішохідні чи дорожні огороження;

стримуватися від переходу проїзної частини при наближенні транспортного засобу з включеними проблісковим маячком та спеціальним звуковим сигналом;

не виходити на проїзну частину із-за нерухомого транспортного засобу або іншої

перешкоди, що обмежує видимість, не переконавшись у відсутності транспортних засобів, що наближаються.

Стаття 18. Основні обов'язки та права пасажирів

Пасажир, тобто особа, яка користується транспортним засобом, але не причетна до керування ним, зобов'язаний:

здійснювати посадку в транспортний засіб лише із спеціального майданчика, а в разі його відсутності - з тротуару чи узбіччя;

здійснювати посадку і висадку лише після повного припинення руху транспортного засобу;

не відволікати увагу водія від керування транспортним засобом;

під час руху на автомобілі, обладнаному ремнями безпеки, бути пристебнутим, а на мотоциклі - в застібнутому мотошоломі.

Пасажир при користуванні транспортним засобом має право на:

безпечне перевезення себе і багажу;

відшкодування заподіяних збитків;

своєчасну і точну інформацію про умови і порядок руху.

Стаття 19. Основні права і обов'язки велосипедистів і погоничів тварин

Особи, які керують велосипедами без двигунів, мають право:

їздити по спеціальних велосипедних доріжках, а в разі їх відсутності - по краю проїзної частини дороги, вулиці чи узбіччю.

Вони зобов'язані:

використовувати технічно справні та належним чином обладнані велосипеди;

не перевозити вантажів, що заважають керуванню;

не перевозити пасажирів, за винятком дітей віком до семи років, на спеціально обладнаному сидінні.

Погоничі тварин зобов'язані:

не залишати тварин на проїзній частині без догляду, не переганяти тварин через залізничні колії та дороги, вулиці поза спеціально відведеними місцями, а також через проїзну частину в темний час доби і в умовах недостатньої видимості.

Візки (сани) повинні бути обладнані світловідбивними пристроями, а в темний час доби - і ліхтарями.

Стаття 20. Навчання різних груп населення Правил дорожнього руху

Навчання громадян Правил дорожнього руху здійснюється згідно з типовими навчальними програмами, підготовленими центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки, погодженими з Міністерством внутрішніх справ України і центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері транспорту, та затвердженими Кабінетом Міністрів України.

{Частина перша статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5459-VI від 16.10.2012}

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері освіти і науки, забезпечує вивчення Правил дорожнього руху в дошкільних, позашкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах, а також підготовку і перепідготовку педагогічних працівників, діяльність яких пов'язана з навчанням громадян Правил дорожнього руху та підготовкою, перепідготовкою і підвищенням кваліфікації водіїв транспортних засобів.

{Частина друга статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5459-VI від 16.10.2012}

Розвиток у дітей навичок безпечної поведінки на дорогах розпочинається в дошкільних навчальних закладах із трирічного віку. У загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах може проводитися навчання учнів Правил

дорожнього руху за програмами підготовки водіїв категорій А1, А, В1, В.

Міністерство внутрішніх справ України, Національна поліція, засоби масової інформації надають допомогу у проведенні профілактичних заходів і в навчанні різних груп населення Правил дорожнього руху.

{Частина четверта статті 20 із змінами, внесеними згідно із Законом № 901-VIII від 23.12.2015}

{Стаття 20 в редакції Закону № 586-VI від 24.09.2008}

РОЗДІЛ 4.

Тема: ПРОБЛЕМИ БЕЗПЕКИ В ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Мета вивчення:

ознайомлення студентів з цивільним законодавством та його структурою. Вивчення об'єктів цивільних правовідносин та способів їх захисту, загальних положень про правочини, строки та терміни в цивільному праві. Ознайомлення студентів з поняттями особистих не майнових прав та способами їх захисту в судах, органах виконавчої влади, в адміністраціях установ, підприємств, організацій. Особливою увагою визначається книга четверта Цивільного кодексу України про захист права інтелектуальної власності молодого спеціаліста-гуманітарія.

Ознайомлення з загальними положеннями про право власності, його набуття та припинення. А також з загальними положеннями про речові права на чуже майно. (сервітут, суперфіцій, емфітевзис).

Література:

1. Конституція України. (в редакції 2016 року).
2. Цивільний кодекс України.
3. Сімейний кодекс України.
4. Земельний кодекс України.
5. Кодекс законів про працю України.
6. Цивільне право України. Підручник

7. Цивільне право України. Р.О. Стефанчук. Навчальний посібник. К.; 2005.
8. Закон України “ Про авторське право та суміжні права”.

План:

1. Загальні положення цивільного права в Україні.
2. Об’єкти цивільних правовідносин.
3. Особисті не майнові права громадян.
4. Право власності та інші речові права.
5. Право інтелектуальної власності

1. Загальні положення про цивільне право в Україні.

Цивільним законодавством України регулюються *особисті немайнові права та майнові відносини (цивільні відносини)*, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майнової самостійності їх учасників. Це те право яке вас захищає постійно на протязі всього життя з моменту народження до останніх днів життя громадян.

Учасниками цивільних правовідносин є фізичні особи та юридичні особи, держава Україна, органи державної влади територіальні громади, іноземні держави та інші суб’єкти публічного права.

Загальними засадами цивільного законодавства є:

- неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини;
- неприпустимість позбавлення права власності, крім випадків, встановлених Конституцією України та законом;
- свобода договору;
- свобода підприємницької діяльності, яка не заборонена законом;
- судовий захист цивільного права та інтересу;
- справедливість, добросовісність та розумність.

Наголошую на тому, що це єдине законодавство де цивільні правовідносини можуть регулюватись ЗВИЧАЄМ, зокрема звичаєм ділового

обороту. Звичай є правило поведінки, яке не встановлене актами цивільного законодавства, але є усталеним у певній сфері цивільних відносин. Звичай може бути зафіксований у відповідному документі. Звичай, який суперечить договору, актам цивільного законодавства, у цивільних відносинах не застосовується.

Кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорування та звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

- визнання права;
- визнання правочину недійсним;
- припинення дії, яка порушує право;
- відновлення становища, яке існувало до порушення;
- примусове виконання обов'язку в натурі;
- зміна правовідносин;
- припинення правовідносин;
- відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
- відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
- визнання незаконними рішень, дій, бездіяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб.

Особливістю цивільного права є те, що особа може вибрати способи захисту своїх прав в тому числі має право на самозахист свого цивільного права і права іншої особи від порушень і протиправних посягань. **САМОЗАХИСТОМ Є ЗАСТОСУВАННЯ ОСОБОЮ ЗАСОБІВ ПРОТИДІЇ, ЯКІ НЕ ЗАБОРОНЕНІ ЗАКОНОМ ТА НЕ СУПЕРЕЧАТЬ МОРАЛЬНИМ ЗАСАДАМ СУСПІЛЬСТВА.** При цьому право на захист особа здійснює на свій розсуд. (звертається до суду, або до адміністрації, органів державної влади, або обирає самозахист).

Особа. Якій завдано збитки має право на їх відшкодування.

Збитками Є:

- 1). Втрати у зв'язку із знищенням або пошкодженням майна (реальні збитки):
- 2). Доходи, які особа могла б реально одержати (упущена вигода):

Особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.

Моральна шкода полягає:

- 1). У фізичному болю і стражданнях у зв'язку з каліцтвом та іншим ушкодженням здоров'я;
- 2). У душевних стражданнях які фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї та членів сім'ї чи близьких родичів;
- 3). У душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням або пошкодженням її майна;
- 4). У приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи.

Моральна шкода відшкодовується грошми, іншим майном або в інший спосіб.

Розмір грошового відшкодування моральної шкоди визначається судом залежно від характеру правопорушення, глибини фізичних та моральних страждань, погіршення здібностей потерпілого або позбавлення його можливості їх реалізації, ступеня вини особи, яка завдала моральної шкоди ,якщо вина є підставою для відшкодування, а також з урахуванням інших обставин, які мають істотне значення. При визначенні розміру відшкодування враховуються вимоги РОЗУМНОСТІ та СПРАВЕДЛИВОСТІ.

Моральна шкода відшкодовується незалежно від матеріальної та не пов'язана з розміром цього відшкодування. Моральна шкода відшкодовується ОДНОРАЗОВО, якщо інше не встановлено договором або законом.

2.Об'єкти цивільних правовідносин.

Об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага.

Теорія цивільного права розрізняє:

- речове право;
- особисті не майнові блага.

Річчю є предмет матеріального світу, щодо якого можуть виникати цивільні права та обов'язки. Тварини є особливим об'єктом цивільних прав. На них поширюється правовий режим речі, крім випадків, встановлених законом.

Речі бувають:

- Рухомі та нерухомі;
- подільні та неподільні;
- визначені індивідуально та родові;
- споживчі та неспоживчі;
- головна річ та приналежність;
- складові частини речі;
- складні речі;
- продукція, плоди та доходи.

До особистих немайнових благ цивільне законодавство відносить:

- здоров'я;
- життя;
- честь, гідність та ділову репутацію; ім'я (найменування);
- авторство;
- свобода літературної, художньої, наукової та технічної творчості;
- інші блага, які охороняються цивільним законом.

3.Особисті не майнові права громадян.

Особисті немайнові права належать кожній фізичній особі від народження або за законом та не мають економічного змісту. Вони тісно пов'язані з фізичною особою яка не може відмовитися від особистих немайнових прав, а також не може бути позбавлена цих прав та володіє ними довічно.

Відповідно до Конституції України фізична особа має право на життя, право на охорону здоров'я, право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, право на свободу та особисту недоторканість, право на недоторканість особистого та сімейного життя, право на повагу до гідності та честі, право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, право на недоторканість житла, право на вільний вибір місця проживання та на свободу пересування, право на свободу літературної, художньої, наукової і технічної діяльності.

Перераховані вище права не є вичерпними та можуть розширятися законодавче у зв'язку з етапами розвитку громадянського суспільства.

Зміст особистого немайнового права становить можливість фізичної особи вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя.

В свою чергу особисті немайнові права поділяються на:

Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи (наприклад право на життя, право на сім'ю);

Особисті немайнові права, що забезпечують соціальне буття фізичної особи (наприклад право на ім'я, право на індивідуальність).

4.Право власності та інші речові права.

Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб. Власнику належать права:

- володіння;
- користування;
- розпорядження своїм майном.

При цьому, земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу.

На сьогодні в Україні 5 форм власності:

Державна власність;

Приватна власність;

Комунальна власність;

Колективна власність;

Спільна сумісна (часткова) власність.

Право власності набувається на підставах, що не забороні законом, зокрема із правочинів.

Право власності припиняється у разі:

Відчуження власником свого майна;

Відмови власника від права власності;

Припинення права власності на майно, яке за законом не може належати цій особі;

Знищення майна;

Викуп пам'яток історії і культури;

Викупу земельної ділянки для суспільних потреб;

Викупу нерухомого майна у зв'язку із викупом з метою суспільної необхідності земельної ділянки, на якій воно розміщене;

Звернення стягнення на майно за зобов'язаннями власника;

Реквізиції;

Конфіскації

Припинення юридичної особи чи смерті власника.

Речовими правами на чуже майно є:

Право володіння;

Право користування (сервітут);

Право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб (емфітевзис);

Право забудови земельної ділянки (суперфіцій).

5.Право інтелектуальної власності.

Інтелектуальна власність (скорочено «ІВ», англ. *intellectual property*) — у найширшому розумінні означає закріплені законом права на результат інтелектуальної діяльності в промисловій, науковій, художній, виробничій та інших сферах.

Законодавство, яке визначає права на ІВ, базується на праві кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності, які, будучи благом не матеріальним,

зберігаються за його творцями і можуть використовуватися іншими особами лише за узгодженням з ними, крім випадків, визначених законодавством.

Поняття «ІВ» виникло в процесі тривалої практики юридичного закріплення за певними особами їхніх прав на результати інтелектуальної діяльності у сфері науки, виробництва, мистецтва і літератури.

Історія

Вперше термін «ІВ» вжив у 1845 році Чарльз Вудбарі (*Charles Woodbury*), суддя Окружного суду штату Массачусетс. В Європі вперше цей термін вжив Альфред Ніон (*Alfred Nion*) у своєму трактаті «*Droits civils des auteurs, artistes et inventeurs*», що був вперше опублікований у 1846 році.

Але справжня історія терміну почалася у 1697 році, після створення Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Ця організація доклала багато зусиль для світового визнання для закріплення терміну, який є ключовою складовою частиною її назви.

У 1967 році у Стокгольмі було підписано Конвенцію про заснування Всесвітньої Організації Інтелектуальної Власності, якою було визначено, що до ІВ належать права на:

літературні, художні та наукові твори;

виконавську діяльність артистів, звукозапис, радіо- і телевізійні передачі;

винаходи у сферах людської діяльності;

наукові відкриття;

промислові зразки, товарні знаки, знаки обслуговування, фірмові найменування і комерційні позначення;

захист від недобросовісної конкуренції;

усі інші права, що належать до інтелектуальної діяльності у виробничій, науковій, літературній і художній сферах.

Запровадження у правничій термінології терміну "ІВ" співпало із переходом від розуміння авторського права та патентів, як суспільного блага до їх розуміння як «власності», тобто непорушного права власника. Такий перехід спричинив поширення таких термінів як «крадіжка» або «піратство» на порушення авторського або патентного права, а також на виникнення ініціатив у напрямку розширення сфери дії законодавства у цій галузі.

Багато опонентів концепції ІВ, особливо прихильники відкритого програмного забезпечення та вільної культури, називають її «інтелектуальною монополією» або «інтелектуальним протекціонізмом». На думку цих людей, законодавство у сфері ІВ у його сучасному розумінні

приносить більше суспільної шкоди ніж користі. Одним з найбільш відомих опонентів ІВ є Річард Столмен, автор GNU.

ІВ у її сучасному розумінні базується на факті першого опублікування або реєстрації. Такий підхід ігнорує той факт, що одна і та сама ідея, а також механізм реалізації цієї ідеї, можуть виникнути одночасно в декількох людей. Відомим прикладом є історія про те, як Нікола Тесла та Томас Едісон одночасно дослідили низку електричних феноменів.

Види об'єктів інтелектуальної власності

Об'єкти авторського права:

Літературний твір

Музичний твір

Твір зображувального мистецтва

Твір декоративно-прикладного мистецтва

Твір архітектури

Твір картографії

Фотографічний твір

Складений твір

База даних

Комп'ютерна програма

Аудіо-візуальний твір

Сценічний твір

Твір в області науки

Твір у перекладі

Твір у переробці

Об'єкти суміжних прав :

Виконання твору

Фонограма, відеограма

Передача організації мовлення

Об'єкти права промислової власності

Винахід

Промисловий зразок

Корисна модель

Засоби індивідуалізації учасників господарського обігу

Комерційне найменування

Знак для товарів та послуг

Доменне ім'я

Географічне зазначення

Нетрадиційні об'єкти ІВ

Наукове відкриття

Раціоналізаторська пропозиція

Топографія інтегральної мікросхеми

Сорт рослин

Порода тварин

Комерційна таємниця

Захист від недобросовісної конкуренції

Фольклор та Традиційні знання

Співвідношення між інтелектуальною власністю та правом інтелектуальної власності

Концепція ІВ є міждисциплінарною. ІВ одночасно аналізується у економічній теорії, теорії раціоналізаторства та винахідництва, теорії наукових досліджень та юриспруденції. Остання, в свою чергу, аналізує ІВ з позицій права інтелектуальної власності, під яким у країнах континентального права розуміють міжгалузевий інститут цивільного права. Оскільки Україна відноситься до континентальних правових систем, ключові положення права інтелектуальної власності містяться у Четвертій книзі Цивільного кодексу України.

Види порушень права інтелектуальної власності

До порушення права інтелектуальної власності відносяться:

піратство

плагіат

несумлінна реєстрація

підроблення та зміна інформації.

Міжнародний захист

Розвитком та захистом ІВ в усьому світі займається Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ), заснована при ООН в 1967 році.

ВОІВ сприяє підписанню нових міжнародних угод та модернізації національних законодавств, заохочує адміністративне співробітництво між країнами, надає технічну допомогу країнам які розвиваються і утримує служби, які полегшують міжнародний захист винаходів, знаків та промислових зразків.

При ВОІВ діє центр по арбітражу та посередництву. З 1999 року ВОІВ надає послуги по врегулюванню суперечок, які виникають при реєстрації та використанні найбільш поширених типових назв доменів в Інтернеті (.com, .net, .org).

ВОІВ здійснює управління 21 угодою, які охоплюють основні аспекти інтелектуальної власності. Двома ключовими угодами є Паризька конвенція про охорону промислової власності (1883) та Бернська конвенція про охорону літературних та художніх творів (1886).

Авторське право (скор. **АП**, англ. *copyright*) — набір виключних прав, які дозволяють авторам отримати соціальні блага від результатів їх творчої діяльності. Історично АП виникло внаслідок потреби захистити права авторів літературних творів та творів мистецтва. Сьогодні воно поширюється фактично на будь-які результати творчої діяльності, включаючи комп'ютерні програми, бази даних, фільми, фотографії і скульптури, архітектурні проекти, рекламні проспекти, карти і технічні креслення.

Авторське право є ключовою галуззю права інтелектуальної власності. Воно призначене захищати лише зовнішню форму вираження ідей або інформації, тобто їх «матеріальне втілення». Авторське право не може використовуватись для захисту абстрактних ідей, концепцій, фактів, стилів та технік, що можуть бути використані у творі.

Немайнові авторські права

В Україні немайнові АП можуть належати виключно фізичній особі. В англійській мові цей вид прав має назву *non-proprietary rights* або *moral rights*. У французькій мові цьому виду прав відповідає *droit moral*. До немайнових прав належать права:

- бути визнаним автором твору (**право авторства**)
- дозволяти або забороняти використання твору під справжнім ім'ям автора, псевдонімом або без зазначення імені, тобто анонімно (**право на ім'я**)

- дозволяти або забороняти оприлюднення твору у будь-якій формі включно із правом відкликати твір у будь-який момент до оприлюднення (**право на оприлюднення**)
- захищати твір, включно із його назвою від будь-якого викривлення, що може нанести шкоду честі та гідності автора (**право на захист репутації**)

Майнові авторські права

До цього виду прав належать права дозволяти та забороняти:

- відтворювати твір (**право на відтворення**)
- поширювати екземпляри твору будь-яким способом (**право на поширення**)
- імпортувати екземпляри твору у цілях розповсюдження (**право на імпорт**)
- здійснювати публічну демонстрацію або виконання твору (**право на публічну демонстрацію або публічне виконання**)
- публічно сповіщувати твір для загального доступу шляхом передання у ефір або по кабелю чи за допомогою інших аналогічних засобів або таким чином, що будь-яка особа може мати до нього доступ в інтерактивному режимі із будь-якого місця у будь-який час на власний вибір (**право на публічне сповіщення**)
- перекладати твір (**право на переклад**)
- дописувати, домальовувати, аранжувати або іншим способом переробляти твір (**право на переробку**)

Конституція України

Частиною 1 статті 41 Конституції України передбачено право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися результатами своєї інтелектуальної та творчої діяльності.

Згідно **частини 1 статті 54** Конституції, громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності.

Відповідно до **частини 2 статті 54** Конституції, кожен громадянин має право на результати своєї інтелектуальної, творчої діяльності; ніхто не може використовувати або поширювати їх без його згоди, за винятками, встановленими законом.

Цивільний кодекс

Цивільний кодекс України визначає поняття «право інтелектуальної власності», відображає його співвідношення з правом власності на річ, визначаються об'єкти, суб'єкти права, зміст майнових і особистих немайнових прав інтелектуальної власності, підстави їх виникнення, умови використання об'єктів інтелектуальної власності і передачі прав на них, визначаються наслідки порушення права інтелектуальної власності і способи судового захисту. Цивільний кодекс також дає перелік об'єктів права інтелектуальної власності. Цей перелік не є виключним.

Міжнародні договори та конвенції

У разі необхідності при регулюванні відносин у галузі інтелектуальної власності застосовуються відповідні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Законодавчі акти

В Україні прийняті наступні законодавчі акти із питань охорони та захисту інтелектуальної власності, як закони України:

- «Про авторське право і суміжні права»,
- «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг»,
- «Про охорону прав на промислові зразки»,
- «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»,
- «Про охорону прав на зазначення походження товарів»,
- «Про охорону прав на сорти рослин»,
- «Про охорону прав на топографії інтегральних мікросхем».

Норми щодо регулювання відносин інтелектуальної власності містяться також в інших законах, наприклад законах України:

- «Про розповсюдження примірників аудіовізуальних творів, фонограм, відеограм, комп'ютерних програм, баз даних»,
- «Про особливості державного регулювання діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної з виробництвом, експортом, імпортом дисків для лазерних систем зчитування»,
- «Про племінну справу у тваринництві»,
- «Про науково-технічну інформацію»,
- «Про лікарські засоби».

ОБ'ЄКТИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ ТА ЇХ КЛАСИФІКАЦІЯ.

Науково-технічний рівень виробництва, культура, ефективність економіки, соціально-економічний прогрес суспільства в цілому значною мірою залежать від рівня та ефективності творчої діяльності. Творча інтелектуальна діяльність є одною з рушійних сил розвитку всієї цивілізації. Країни з високо розвинутою ринковою економікою характеризуються високим рівнем розвитку культури, науки і освіти. Тут культуру слід розуміти в найширшому значенні цього слова — це рівень розвитку мистецтва, виробництва, виробничої інфраструктури, матеріально-технічного забезпечення побуту тощо. Ці фактори зумовлюють та визначають рівень цивілізації того чи іншого суспільства. Вони ж і є результатами творчої діяльності людини.

Творчість - це цілеспрямована інтелектуальна діяльність людини, результатом якої є щось якісно нове, що відрізняється оригінальністю, неповторністю і суспільно-історичною унікальністю.

Будь-якій людині властива творчість у діяльності: художній, літературній, науковій, технічній, виробничій тощо. За цілеспрямованістю творчість можна умовно поділити на два основних види: духовна і науково-технічна творчість.

Зміст, спрямованість, сила емоційного впливу літератури, мистецтва, науки визначають духовність сучасного суспільства. Творчість гуманітарного характеру, спрямовану на збагачення внутрішнього світу людини, вважають духовною творчістю. Духовна творчість охоплює літературу, науку, мистецтво, виконавську майстерність артистів, звукозапис, радіо, телебачення та інші види діяльності гуманітарного характеру.

До результатів науково-технічної творчості належать нові відкриття, винаходи в усіх галузях людської діяльності, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин та ін. Ці результати науково-технічної творчості можна використовувати в будь-який спосіб, що не суперечить закону в підприємницькій діяльності, — у промисловості, сільськогосподарському виробництві тощо.

Крім того, до результатів творчої діяльності належать комерційне найменування, торговельна марка, комерційні таємниці та ін. Призначення їх - індивідуалізація учасників цивільного обігу, товарів, послуг.

Цивільне законодавство встановлює, що всі результати творчої діяльності визнаються товаром і, отже, є об'єктами права інтелектуальної власності.

До об'єктів права інтелектуальної власності Цивільний кодекс України відносить:

твори науки, літератури і мистецтва;

виконання творів;

фонограми і організації мовлення;

комп'ютерні програми;

компіляції даних (бази даних);

наукові відкриття;

винаходи, корисні моделі, промислові зразки;

компонування (топографи) інтегральних мікросхем;

раціоналізаторські пропозиції;

сортів рослин, породи тварин;

комерційні (фірмові) найменування, торговельні марки (знаки для товарів і послуг), географічні зазначення;

комерційні таємниці.

Права на об'єкти інтелектуальної власності виникають за фактом їх створення або внаслідок надання їм правової охорони уповноваженим державним органом у випадках і в порядку, встановлених Цивільним кодексом України або іншими законами.

Отже, всі результати творчої діяльності з погляду цивільно-правової охорони умовно можна поділити на три групи: одна група охороняється авторським правом, друга -- правом промислової власності, третя -- правом на засоби індивідуалізації учасників цивільного обігу товарів і послуг.

Питання для самостійної роботи:

Визначте об'єкти цивільних правовідносин.

Дайте визначення речового права.

Перерахуйте види речей.

Назвіть види права власності на чуже майно.

РОЗДІЛ 5

ЗЛОЧИНИ ТА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Мета вивчення:

після вивчення теми студенти повинні знати поняття злочину та його ознаки. Види злочинів та їх відмінність від інших правопорушень та від правомірної поведінки. Вміти визначати дії та бездіяльність, які визначаються як малозначність діяння.

Знати класифікацію та кваліфікацію злочинів та їх значення. Знати поняття кримінальної відповідальності та її реалізацію. Визначати підстави кримінальної відповідальності.

Література:

1. Конституція України.
2. Кримінальне право України. Підручник. За ред.. Мельника М.І. К.: Юридична думка. 2004.

План:

1. Поняття злочину та ознаки злочину. Класифікація злочинів.
2. Склад злочину й кваліфікація злочину.
3. Система та види покарань.
4. Особливості криміногенної ситуації в Мелітопольському регіоні.

1. Поняття злочину та ознаки злочину. Класифікація злочинів.

На відміну від багатьох інших держав, в Україні поняття злочину має не лише теоретичне обґрунтування, а й отримало законодавче закріплення та містить у собі достатню та необхідну кількість ознак, які дають можливість відмежовувати злочин від правопорушення та від правомірної поведінки.

Кримінальний кодекс України дає поняття злочину: “**злочином є передбачене Кримінальним кодексом суспільно небезпечне винне діяння (дія або без дія) вчинене суб’єктом злочину**”.

Отже до ознак злочину відноситься:

1. діяння суб’єкта злочину (дія або бездіяльність);
2. це діяння є винним;
3. діяння є суспільно небезпечним;
4. діяння передбачене кримінальним кодексом
5. кримінальна карність.

Охарактеризуємо ознаки злочину.

Дія – активна поведінка особи, в якій виражена зовні її воля і яка спрямована на спричинення певних негативних наслідків.

Бездіяльність – пасивна поведінка, в якій так само виражена воля особи і яка спрямована на спричинення негативних наслідків.

Суб’єкт злочину – фізична осудна особа яка на момент скоєння злочину досягла віку, з якого настає кримінальна відповідальність.

Винність – означає, що злочин скоєно умисно або з необережності.

Суспільна небезпечність – означає об’єктивну його особливу шкідливість.

Кримінальна карність – це санкція окремого складу злочину. Кара держави за скоєння злочину.

Кримінальна протиправність – відповідне діяння передбачене ККУ.

Поділ злочинів на групи (категорії) означає їх класифікацію залежно від критеріїв. Таким критерієм поділу злочинів на групи є **СТУПІНЬ** їх **ТЯЖКОСТІ**.

Залежно від ступеня тяжкості закон поділяє злочини на чотири категорії:

- 1). **Злочини невеликої тяжкості** – за ці злочини закон передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк не більше двох років або інше, більш м’яке покарання;
- 2). **Злочини середньої тяжкості** – передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк не більше п’яти років;
- 3). **Тяжкі злочини** – санкція цих статей передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк не більше десяти років;
- 4). **Особливо тяжкі злочини** – до них належать суспільно небезпечні діяння за які передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк понад десять років або довічне ув’язнення.

2. Склад злочину й кваліфікація злочину.

Склад злочину це сукупність передбачених законом ознак. Відсутність хоча б однієї із ознак злочину свідчить про відсутність в цілому злочинності діяння, що не є підставою кримінальної відповідальності.

Виходячи із законодавчих положень, наука кримінального права визначила чотири елементи складу злочину:

- А). об'єкт злочину;
- Б). об'єктивна сторона злочину;
- В). суб'єкт злочину;
- Г. суб'єктивна сторона злочину.

Об'єкт злочину – це охоронювані кримінальним законом суспільні відносини, на які посягає злочин, завдаючи їм певної шкоди або створюючи загрозу завдання такої шкоди. (наприклад: громадський порядок, життя особи, її майно і т.п.).

Об'єктивна сторона злочину – зовнішня сторона злочину. Це сукупність передбачених кримінальним законом ознак, які характеризують зовнішній прояв суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні умови цього посягання.

Суб'єкт злочину - фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до ККУ може наставати кримінальна відповідальність. За особливо тяжкі злочини кримінальна відповідальність настає з 14 років, а за всі інші з 16 років. Осудність - особа визнається осудною якщо в момент скоєння злочину могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) та керувати ними.

Суб'єктивна сторона злочину – внутрішня сторона злочину, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості й волі до суспільно небезпечного діяння, котре нею вчиняється, і до його наслідків. Вона характеризується виною, мотивом, метою злочину та емоційним станом. При цьому ВІНА є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину.

ВІНА - психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої ККУ, та її наслідків, виражене у формі умислу чи необережності.

Кваліфікація злочинів – це результат кримінально-правової оцінки діяння органами дізнання, попереднього розслідування (досудового слідства), прокуратури й суду, внаслідок чого констатується, що скоєне є злочином, визначено норму кримінального закону, яка передбачає відповідальність за скоєне, і встановлено відповідність між юридично значущими ознаками посягання й ознаками злочину, передбаченими законом, та процесуально закріплено висновок про наявність такої відповідності. Це насамперед розумовий процес, що виражається в послідовному встановленні точної

відповідності усіх ознак конкретного злочину ознакам суспільно небезпечного діяння, закріпленого ККУ.

3. Система та види покарань.

Система покарань – це встановлений у кримінальному законі вичерпний перелік розташованих у певному порядку видів покарань. Усього видів покарань 17. Такий вид покарань як СМЕРТНА КАРА скасовано Законом України від 22 лютого 2000 року.

Покарання розділяють на основні та додаткові та ті, які можуть застосовуватися як основні так і додаткові. **Основне покарання** – це покарання, яке не може додаватися до інших покарань і застосовується лише як самостійне покарання за той чи інший злочин. Покараннями, які можуть застосовуватися як основні, є:

- Громадські роботи (ст..56 ККУ);
- Виправні роботи (ст..57 ККУ);
- Службові обмеження для військовослужбовців (ст..58 ККУ);
- Арешт (ст..60 ККУ);
- Обмеження волі (ст..61 ККУ);
- Тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців (ст..62 ККУ);
- Позбавлення волі на певний строк (ст..63 ККУ);
- Довічне позбавлення волі (ст..64 ККУ).

Довічне ув'язнення передбачено лише санкціями 11 злочинів і за вчинення особливо тяжких злочинів.

Додаткове покарання – це покарання, яке у випадках та порядку, передбачених ККУ, додається до основного покарання за той чи інший злочин і самостійно застосовуватися не може. До покарань, які можуть застосовуватися лише як додаткові, належать:

- Позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу (ст..54 ККУ);
- Конфіскація майна (ст..59 ККУ).

Покарання, яке може застосовуватися як основне так і додаткове – це покарання, яке, залежно від обставин справи, може бути застосоване або як самостійне покарання за той чи інший злочин, або у випадку та порядку, передбаченому ККУ, додається до іншого, основного покарання як додаткове. До них відноситься:

- Штраф (ст..53 ККУ);

- Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю (ст.. 55ККУ).

4. Особливості криміногенної ситуації в Мелітопольському регіоні.

Мелітопольський регіон і, в тому числі, місто Мелітополь, за своїм географічним положенням, є “воротами в Крим”, де перетинаються дві автомобільні дороги республіканського значення “Рені –Одеса”, “Київ –Сімферополь” та проходили більш як чотири десятки міжнародних та місцевих поїздів має ось уже на протязі тривалого часу досить складну криміногенну ситуацію. І студенти наших вузів, інша молодь повинна знати які види злочинів привалюють на території Мелітопольського регіону, щоб уникнути від суспільно небезпечних діянь відносно них та самим не стати на злочинний шлях.

На основі довідки керівництва правоохоронних органів ми доводимо стан боротьби зі злочинністю на території Мелітопольського регіону.

Питання для самостійної роботи:

1. Визначте поняття злочину, його відмінність від інших правопорушень.
2. Охарактеризуйте склад злочину.
3. Дайте поняття кримінальної відповідальності.
4. Охарактеризуйте поняття покарання та систему покарання в Україні за злочини.

РОЗДІЛ 6

ПРАВОПОРУШЕННЯ ТА АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ.

Мета вивчення:

Крім злочинів які теоретично можуть скоїти і молодь і наші студенти, або бути потерпілим від злочинів, скоюється маса інших правопорушень які відрізняються від злочинів ступенем громадської небезпеки.

Після вивчення теми студенти повинні відрізняти злочини від правопорушень та інших видів людської поведінки. Знати визначення правопорушення за яке можливо настання адміністративної відповідальності. Орієнтуватись у складах адміністративних проступків згідно Кодексу про адміністративні правопорушення .

Література:

1. Конституція України.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення.
3. Кримінальний кодекс України.

План:

1. Поняття правопорушення.
2. Відмінність правопорушення від інших видів людської поведінки.
3. Характеристика окремих видів правопорушень.

1.

Поняття правопорушення.

Під правопорушенням розуміється антисоціальне протиправне і, як правило, винне діяння (дія або без дія) деліктоздатної особи, яка тягне юридичну відповідальність.

Згідно з п.22 ч.1 ст. 92 Конституції України виключно законами України визначаються засади цивільно-правової відповідальності, діяння, які є злочинами, адміністративними чи дисциплінарними правопорушеннями, та відповідальність за них. Із цих конституційних положень однозначно випливає, що злочини, адміністративні, дисциплінарні правопорушення і цивільно-правові делікти є різними видами правопорушень. У теорії права виділяються й інші види правопорушень – господарсько-правові, фінансові, конституційні, трудові, корупційні, екологічні, земельні, сімейні правопорушення, правопорушення міжнародного права та інші.

Правильне вирішення питання про розмежування злочинів від інших правопорушень має важливе значення для дотримання як загальних, так і галузевих принципів права, а важливіше захисту прав та законних інтересів особи.

2. Відмінність правопорушення від інших видів людської поведінки.

Критерієм відмежування різних видів правопорушень є:

- А). суспільна небезпека;
- Б). суб'єкт правопорушення;
- В). винність;
- Г). кримінальна протиправність;
- Д). кримінальна карність.

Суспільна небезпека, як один із критеріїв є характерним і для інших правопорушень. Розрізняють характер і ступінь суспільної небезпеки. Характер це *якісна ознака* суспільної небезпеки. Вона залежить від важливості об'єкта правової охорони. Наприклад життя людини і безпека виробництва мають істотну якісну відмінність суспільної небезпеки. За безпеку виробництва може настати адміністративна або дисциплінарна відповідальність.

В інших випадках недостатньо звертатися тільки до характеру суспільної небезпеки вчиненого. Необхідно визначати її *кількісну ознаку* - ступінь суспільної небезпеки. На ступінь суспільної небезпеки впливають:

- А). тяжкість заподіяної шкоди;
- Б). спосіб вчинення діяння;
- В). форма вини;
- Г). мотив і мета;
- Д). повторність та інші ознаки.

Основною ознакою, яка впливає на ступінь суспільної небезпеки, є властивість діяння заподіювати **ІСТОТНУ ШКОДУ** об'єктам правової охорони. Істотність матеріальної шкоди в основному визначається або кримінальним або адміністративним законами і вимірюється в грошовому еквіваленті. І вони як правило чітко відрізняють наприклад злочин від інших видів правопорушень. Або ж фіксовані показники тимчасової втрати працездатності (щодо фізичної шкоди).

Відмежування правопорушень від аморальних вчинків звичайно здійснюється за критеріями протиправності та караності, а також за об'єктом, ступенем суспільної небезпеки та іншими ознаками.

Так, суспільство може визнати аморальними, а у деяких випадках і суспільно небезпечними вчинками самогубство і замах на самогубство, клонування людини, проведення само абортів, свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження на венеричну хворобу тощо, але усі ці діяння не розглядаються як злочини, оскільки відповідальність за них чинний ККУ не встановлює. ***Санкціями за невиконання вимог моральності можуть бути лише певні форми морального впливу, наприклад громадський осуд.***

Об'єкт аморального вчинку суттєво відрізняються від об'єкта інших правопорушень. Об'єктами аморальних вчинків можуть бути суспільні відносини, які перебувають виключно у сфері моральності і не мають

жодного кримінально-правового відтінку: кохання, загальне ставлення до віросповідання, деякі правила етикету тощо.

Аморальний поступок не завжди полягає у конкретному діянні (дії, бездіяльності). Аморальними можуть бути спосіб життя загалом або деякі його сфери, думки, переконання.

3. Характеристика окремих видів адміністративних правопорушень.

Адміністративним правопорушенням (проступком) визнається протиправна, винна (умисна або необережна) дія чи бездіяльність, яка посягає на громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління і за яку законом передбачено адміністративну відповідальність. Адміністративній відповідальності підлягають особи, які на момент вчинення адміністративного проступку досягли шістнадцятирічного віку.

До осіб віком від 16 до 18 років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені ст.. 24 прим., а саме:

- Зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення у потерпілого;
- Попередження;
- Догана або сувора догана;
- Передача неповнолітнього під нагляд батьками, або особами, які замінюють їх, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам за їх проханням.

Стягнення за адміністративне порушення накладається згідно законодавства де враховується характер вчиненого правопорушення, особа порушника, ступінь його вини, майновий стан, обставини, що пом'якшують або обтяжують відповідальність.

При вчиненні правопорушником декількох проступків покарання назначається за кожне з них окремо.

Основними видами правопорушень які зустрічаються в місті Мелітополя судова практика називає наступні: адміністративні правопорушення які посягають на власність; правопорушення в галузі торгівлі, сфері послуг; правопорушення в галузі фінансів та підприємницької діяльності та інші.

РОЗДІЛ 7

ПОЛІЦІЯ - ВИПАДКИ ЗАСТОСУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ ТА ЗБРОЇ

Мета вивчення:

після вивчення теми студент повинен знати права поліції – державного органу обов'язком якого є захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, природного середовища, інтересів суспільства та держави, застосовувати засоби фізичного впливу, спеціальні засоби та вогнепальну зброю у випадках і порядку, передбачених законодавством України. Ознайомитись з Законом України “Про Національну поліцію”, іншими нормативно-правовими актами які регулюють повноваження правоохоронного органу при виконанні обов'язків.

Література:

1. Закон України “Про Національну поліцію” від 02 липня 2015 року.
2. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України. Навчальний посібник. Я. Кондратьєв. К.: Юрінком Інтер, 2002.

План:

1. Загальна характеристика законодавства України по застосуванню засобів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.
2. Правомочності поліції по застосуванню заходів фізичного впливу.
3. Правомочності поліції по застосуванню спеціальних засобів.
4. Правомочності поліції по застосуванню вогнепальної зброї.

1. Загальна характеристика законодавства України по застосуванню засобів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

У сучасних умовах держава намагається спрямувати свою діяльність на побудову громадянського суспільства, при якому людські цінності повинні бути найголовнішими, а їх охорона повинна набувати першочергового значення.

Одним з органів, діяльність якого спрямована на захист життя, здоров'я, прав і свобод громадян, власності, природного середовища, інтересів суспільства та інтересів держави від протиправних посягань, є

ПОЛІЦІЯ ЯК центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. (правоохоронний орган, в пересічному середовищі “силова структура”).

У процесі реалізації покладених на неї завдань поліція має право застосовувати заходи впливу, спеціальні заходи та вогнепальну зброю у випадках і порядку, встановленому законодавством України.

Правовою основою застосування заходів фізичного впливу, спеціальних засобів та вогнепальної зброї є Закон України “ Про Національну поліцію” від 02 липня 2015 року № 580-VIII., Правила застосування спеціальних засобів при охороні громадського порядку в Україні, Положення про порядок застосування вогнепальної зброї, Положення про порядок продажу, придбання, реєстрації, обліку і застосування спеціальних засобів самооборони, зарядженими речовинами слезоточивої та дратівливої дії, Положення про порядок придбання, видачі, обліку, зберігання та застосування вогнепальної зброї, боєприпасів до неї, спеціальних засобів індивідуального захисту працівниками судів і правоохоронних органів, а також особами, які беруть участь у кримінальному судочинстві, та інші нормативно-правові акти.

УВАГА !!!

Громадяни в тому числі студенти повинні знати загальні правила поведінки при спілкуванні з працівниками поліції коли вони при виконанні службових обов’язків спілкуються з вами.

При виконанні службових обов’язків працівники поліції (в службовому одязі або в цивільному одязі повинні відрекомендуватись) мають право зупиняти на вулицях, інших громадських місцях громадян для встановлення особи та інших законних причин.

При цьому спілкуванні студент повинен:

- не вступати в суперечку;***
- не чинити опір, протидію;***
- відповідати на задані питання;***
- виконувати всі законні вимоги працівника поліції;***

Тільки при запрошенні та доставці ВАС до відділу поліції (опорного пункту правопорядку, в приміщення органу виконавчої влади) ви маєте

можливість висловити свої претензії, бачення позиції та інше черговому офіцеру, або іншій службовій повноважній особі органів поліції.

Для припинення правопорушень, подолання протидії законним вимогам поліції, якщо інші способи не забезпечили виконання покладених на неї обов'язків, працівники поліції мають право застосувати заходи фізичного впливу, в тому числі прийоми рукопашного бою, спеціальні засоби, а в окремих випадках вогнепальну зброю.

2. Правомочності поліції по застосуванню заходів фізичного впливу.

ПОЛІЦЕЙСЬКІ ЗАХОДИ

Стаття 29. Вимоги до поліцейського заходу

1. Поліцейський захід - це дія або комплекс дій превентивного або примусового характеру, що обмежує певні права і свободи людини та застосовується поліцейськими відповідно до закону для забезпечення виконання покладених на поліцію повноважень.

2. Поліцейський захід застосовується виключно для виконання повноважень поліції. Обраний поліцейський захід має бути законним, необхідним, пропорційним та ефективним.

3. Обраний поліцейський захід є законним, якщо він визначений законом. Поліцейському заборонено застосовувати будь-які інші заходи, ніж визначені законами України.

4. Обраний поліцейський захід є необхідним, якщо для виконання повноважень поліції неможливо застосувати інший захід або його застосування буде неефективним, а також якщо такий захід заподіє найменшу шкоду як адресату заходу, так і іншим особам.

5. Застосований поліцейський захід є пропорційним, якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам і свободам людини або інтересам суспільства чи держави, не перевищує

блага, для захисту якого він застосований, або створеної загрози заподіяння шкоди.

6. Обраний поліцейський захід є ефективним, якщо його застосування забезпечує виконання повноважень поліції.

7. Поліцейський захід припиняється, якщо досягнуто мети його застосування, якщо неможливість досягнення мети заходу є очевидною або якщо немає необхідності у подальшому застосуванні такого заходу.

Стаття 30. Види поліцейських заходів

1. Поліція для виконання покладених на неї завдань вживає заходів реагування на правопорушення, визначені Кодексом України про адміністративні правопорушення та Кримінальним процесуальним кодексом України, на підставі та в порядку, визначених законом.

2. Поліція для охорони прав і свобод людини, запобігання загрозам публічній безпеці і порядку або припинення їх порушення також застосовує в межах своєї компетенції поліцейські превентивні заходи та заходи примусу, визначені цим Законом.

3. Поліція для виконання покладених на неї завдань може застосовувати інші заходи, визначені окремими законами.

4. Якщо поліцейського неможливо ідентифікувати за зовнішніми ознаками, він зобов'язаний пред'явити особі документ, що посвідчує його повноваження.

Стаття 31. Превентивні поліцейські заходи

1. Поліція може застосовувати такі превентивні заходи:

1) перевірка документів особи;

2) опитування особи;

3) поверхнева перевірка і огляд;

4) зупинення транспортного засобу;

5) вимога залишити місце і обмеження доступу до визначеної території;

6) обмеження пересування особи, транспортного засобу або фактичного володіння річчю;

7) проникнення до житла чи іншого володіння особи;

8) перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ;

9) застосування технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото - і кінозйомки, відеозапису, засобів фото - і кінозйомки, відеозапису;

10) перевірка дотримання обмежень, установлених законом стосовно осіб, які перебувають під адміністративним наглядом, та інших категорій осіб;

11) поліцейське піклування.

2. Під час проведення превентивних поліцейських заходів поліція зобов'язана повідомити особі про причини застосування до неї превентивних заходів, а також довести до її відома нормативно-правові акти, на підставі яких застосовуються такі заходи.

Стаття 32. Перевірка документів особи

1. Поліцейський має право вимагати в особи пред'явлення нею документів, що посвідчують особу, та/або документів, що підтверджують відповідне право особи, у таких випадках:

1) якщо особа володіє зовнішніми ознаками, схожими на зовнішні ознаки особи, яка перебуває в розшуку, або безвісно зниклої особи;

2) якщо існує достатньо підстав вважати, що особа вчинила або має намір вчинити правопорушення;

3) якщо особа перебуває на території чи об'єкті із спеціальним режимом або в місці здійснення спеціального поліцейського контролю;

4) якщо в особи є зброя, боєприпаси, наркотичні засоби та інші речі, обіг яких обмежений або заборонений, або для зберігання, використання чи перевезення яких потрібен дозвіл, якщо встановити такі права іншим чином неможливо;

5) якщо особа перебуває в місці вчинення правопорушення або дорожньо-транспортної пригоди, іншої надзвичайної події;

6) якщо зовнішні ознаки особи чи транспортного засобу або дії особи дають достатні підстави вважати, що особа причетна до вчинення правопорушення, транспортний засіб може бути знаряддям чи об'єктом вчинення правопорушення.

Стаття 33. Опитування особи

1. Поліцейський може опитати особу, якщо існує достатньо підстав вважати, що вона володіє інформацією, необхідною для виконання поліцейських повноважень.

Для опитування поліцейський може запросити особу до поліцейського приміщення.

2. Надання особою інформації є добровільним. Особа може відмовитися від надання інформації. Проведення опитування неповнолітніх допускається тільки за участю батьків (одного з них), іншого законного представника або педагога.

3. Перед проведенням опитування особи поліцейський роз'яснює їй підстави та мету застосування поліцейського заходу, якщо це не перешкодить виконанню поліцією повноважень, покладених на неї цим Законом.

Стаття 34. Поверхнева перевірка

1. Поверхнева перевірка як превентивний поліцейський захід є здійсненням візуального огляду особи, проведенням по поверхні вбрання особи рукою, спеціальним приладом або засобом, візуальним оглядом речі або транспортного засобу.

2. Поліцейський для здійснення поверхневої перевірки особи може зупиняти осіб та/або оглядати їх, якщо існує достатньо підстав вважати, що особа має при собі річ, обіг якої заборонено чи обмежено або яка становить загрозу життю чи здоров'ю такої особи або інших осіб.

3. Поверхнева перевірка здійснюється поліцейським відповідної статі. У невідкладних випадках поверхневу перевірку може здійснити будь-який поліцейський лише з використанням спеціального приладу або засобу.

4. Поліцейський може здійснювати поверхневу перевірку речі або транспортного засобу:

1) якщо існує достатньо підстав вважати, що в транспортному засобі знаходиться правопорушник або особа, свобода якої обмежується в незаконний спосіб;

2) якщо існує достатньо підстав вважати, що в транспортному засобі знаходиться річ, обіг якої заборонено чи обмежено або яка становить загрозу життю чи здоров'ю такої особи або інших осіб;

3) якщо існує достатньо підстав вважати, що річ або транспортний засіб є знаряддям вчинення правопорушення та/або знаходиться в тому місці, де може бути скоєно кримінальне правопорушення, для запобігання якого необхідно провести поверхневу перевірку.

5. Поверхнева перевірка речі або транспортного засобу здійснюється шляхом візуального огляду речі та/або транспортного засобу або візуального огляду салону та багажника транспортного засобу. Поліцейський при здійсненні поверхневої перевірки має право вимагати відкрити кришку багажника та/або двері салону.

6. Під час поверхневої перевірки речі або транспортного засобу особа повинна самостійно показати поліцейському вміст особистих речей чи транспортного засобу.

7. При виявленні в ході поверхневої перевірки будь-яких слідів правопорушення поліцейський забезпечує їх схоронність та огляд відповідно до вимог статті 237 Кримінального процесуального кодексу України.

Стаття 35. Зупинення транспортного засобу

1. Поліцейський може зупиняти транспортні засоби у разі:

1) якщо водій порушив Правила дорожнього руху;

2) якщо є очевидні ознаки, що свідчать про технічну несправність транспортного засобу;

3) якщо є інформація, що свідчить про причетність водія або пасажирів транспортного засобу до вчинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення, або якщо є інформація, що свідчить про те, що транспортний засіб чи вантаж можуть бути об'єктом чи знаряддям учинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення;

4) якщо транспортний засіб перебуває в розшуку;

5) якщо необхідно здійснити опитування водія чи пасажирів про обставини вчинення дорожньо-транспортної пригоди, кримінального чи адміністративного правопорушення, свідками якого вони є або могли бути;

6) якщо необхідно залучити водія транспортного засобу до надання допомоги іншим учасникам дорожнього руху або поліцейським або як свідка під час оформлення протоколів про адміністративні правопорушення чи матеріалів дорожньо-транспортних пригод;

7) якщо уповноважений орган державної влади прийняв рішення про обмеження чи заборону руху;

8) якщо спосіб закріплення вантажу на транспортному засобі створює небезпеку для інших учасників дорожнього руху;

9) порушення порядку визначення і використання на транспортному засобі спеціальних світлових або звукових сигнальних пристроїв.

2. Поліцейський зобов'язаний поінформувати водія про конкретну причину зупинення ним транспортного засобу з детальним описом підстави зупинки, визначеної у цій статті.

Стаття 36. Вимога залишити місце і обмеження доступу на визначену територію

1. Поліцейський уповноважений вимагати від особи (осіб) залишити визначене місце на певний строк або заборонити чи обмежити особам доступ до визначеної території або об'єктів,

якщо це необхідно для забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони життя і здоров'я людей, для збереження та фіксації слідів правопорушення.

2. Поліцейський може обмежувати або забороняти рух транспорту і пішоходів на окремих ділянках вулиць і автомобільних доріг у разі затримання осіб відповідно до закону, під час аварій, інших надзвичайних ситуацій, якщо це необхідно для забезпечення публічної безпеки і порядку, охорони життя і здоров'я людей.

Стаття 37. Обмеження пересування особи чи транспортного засобу або фактичного володіння річчю

1. Поліція уповноважена затримувати особу на підставах, у порядку та на строки, визначені Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення, а також іншими законами України.

2. Відлік часу утримання затриманої фізичної особи в спеціально відведених для цього приміщеннях рахується з моменту її фактичного затримання.

3. У випадках, визначених частиною другою цієї статті, поліцейські повинні негайно викликати медичних працівників до місця фактичного знаходження таких осіб, а також, за можливості, поінформувати членів сім'ї.

4. Поліцейський може тимчасово обмежити фактичне володіння річчю або пересування транспортного засобу для запобігання небезпеці, якщо є достатні підстави вважати, що річ або транспортний засіб можуть бути використані особою з метою посягання на своє життя і здоров'я або на життя чи здоров'я іншої людини, або пошкодження чужої речі. На вимогу особи поліцейський зобов'язаний повідомити про причини застосування ним відповідних заходів.

Обмеження фактичного володіння річчю здійснюється на підставах та в порядку, визначених Кримінальним

процесуальним кодексом України та Кодексом України про адміністративні правопорушення.

5. Обмеження фактичного володіння річчю здійснюється шляхом вилучення речі в її фактичного володільця, обмеження її перенесення або перевезення.

Поліцейський зобов'язаний у письмовій формі повідомити свого керівника про тимчасове обмеження фактичного володіння річчю особи, а також зобов'язаний скласти протокол про здійснення тимчасового обмеження фактичного володіння річчю та вручити протокол цій особі.

6. Тимчасове обмеження пересування особи та перенесення або перевезення речі негайно припиняється, якщо немає необхідності здійснювати такий захід.

Стаття 38. Проникнення до житла чи іншого володіння особи

1. Поліція може проникнути до житла чи іншого володіння особи без вмотивованого рішення суду лише в невідкладних випадках, пов'язаних із:

1) рятуванням життя людей та цінного майна під час надзвичайних ситуацій;

2) безпосереднім переслідуванням осіб, підозрюваних у вчиненні злочину;

3) припиненням злочину, що загрожує життю осіб, які знаходяться в житлі або іншому володінні.

2. Проникнення поліцейського до житла чи іншого володіння особи не може обмежувати її права користуватися власним майном.

3. Про застосування вказаного поліцейського заходу обов'язково складається протокол.

Стаття 39. Перевірка дотримання вимог дозвільної системи органів внутрішніх справ

1. Поліція в порядку, визначеному Міністерством внутрішніх справ України, може оглядати за участю

адміністрації (керівництва) юридичних осіб, фізичних осіб (у тому числі фізичних осіб - підприємців) чи їх уповноважених представників приміщення, де знаходяться зброя, спеціальні засоби, боєприпаси, вибухові речовини та матеріали, інші предмети, матеріали і речовини, щодо зберігання і використання яких визначено спеціальні правила або порядок та на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ, а також безпосередньо оглядати місця їх зберігання з метою перевірки дотримання правил поводження з ними та правил їх використання.

2. Поліція може оглядати зброю, спеціальні засоби, боєприпаси, що знаходяться у фізичних та юридичних осіб, інші предмети, матеріали і речовини, щодо зберігання та використання яких визначено спеціальні правила чи порядок та на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ, з метою перевірки дотримання правил поводження з ними та правил їх використання.

3. Поліція відповідно до порядку, визначеного Міністерством внутрішніх справ України, вилучає зброю, спеціальні засоби, боєприпаси, вибухові речовини та матеріали, інші предмети, матеріали і речовини, щодо зберігання і використання яких визначено спеціальні правила чи порядок та на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ, а також опечатує і закриває об'єкти, де вони зберігаються чи використовуються (у тому числі стрілецькі тири, стрільбища невійськового призначення, мисливські стенди, підприємства і майстерні з виготовлення та ремонту зброї, спеціальних засобів, боєприпасів, магазини, у яких здійснюється їх продаж, піротехнічні майстерні, пункти вивчення матеріальної частини зброї, спеціальних засобів, правил поводження з ними та їх застосування) у випадку виявлення порушення правил поводження з ними та правил їх використання, що загрожують громадській безпеці, до усунення таких порушень.

4. Поліція інформує відповідний орган Міністерства внутрішніх справ України в одноденний строк про кожен факт виявленого порушення правил зберігання і використання зброї,

спеціальних засобів, боєприпасів, вибухових речовин та матеріалів, інших предметів, матеріалів і речовин, щодо зберігання і використання яких визначено спеціальні правила чи порядок та на які поширюється дозвільна система органів внутрішніх справ.

Стаття 40. Застосування технічних приладів та технічних засобів, що мають функції фото - і кінозйомки, відеозапису, чи засобів фото - і кінозйомки, відеозапису

1. Поліція для забезпечення публічної безпеки і порядку може закріплювати на форменому одязі, службових транспортних засобах, монтувати/розміщувати по зовнішньому периметру доріг і будівель автоматичну фото - і відеотехніку, а також використовувати інформацію, отриману із автоматичної фото - і відеотехніки, що знаходиться в чужому володінні, з метою:

1) попередження, виявлення або фіксування правопорушення, охорони громадської безпеки та власності, забезпечення безпеки осіб;

2) забезпечення дотримання правил дорожнього руху.

2. Інформація про змонтовану/розміщену автоматичну фототехніку і відеотехніку повинна бути розміщена на видному місці.

Стаття 41. Поліцейське піклування

1. Поліцейське піклування може здійснюватися щодо:

1) неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду;

2) особи, яка підозрюється у втечі з психіатричного закладу чи спеціалізованого лікувального закладу, де вона утримувалася на підставі судового рішення;

3) особи, яка має ознаки вираженого психічного розладу і створює реальну небезпеку оточуючим або собі;

4) особи, яка перебуває у публічному місці і внаслідок сп'яніння втратила здатність самостійно пересуватися чи створює реальну небезпеку оточуючим або собі.

Поліцейське піклування має наслідком щодо:

1) осіб, зазначених у пункті 1 частини першої цієї статті, - передання батькам або усиновителям, опікунам, піклувальникам, органам опіки та піклування;

2) осіб, зазначених у пунктах 2, 3 частини першої цієї статті, - передання відповідному закладу;

3) осіб, зазначених у пункті 4 частини першої цієї статті, - передання у спеціальний лікувальний заклад чи до місця проживання.

2. Поліцейський зобов'язаний негайно повідомити особі зрозумілою для неї мовою підставу застосування поліцейського заходу, а також роз'яснити право отримувати медичну допомогу, давати пояснення, оскаржувати дії поліцейського, негайно повідомити інших осіб про її місце перебування.

Повідомлення про права і їх роз'яснення поліцейським може не проводитися у випадку, коли є достатні підстави вважати, що особа не може усвідомлювати свої дії і керувати ними.

3. Поліцейський уповноважений вилучити у особи зброю чи інші предмети, якими особа може завдати шкоди оточуючим чи собі, незалежно від того, чи заборонені вони в обігу.

Поліцейському заборонено здійснювати обшук особи, щодо якої здійснюється поліцейське піклування.

4. Про застосування поліцейського піклування складається протокол, в якому зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) застосування поліцейського заходу; підстави застосування; опис вилученої зброї чи інших предметів; клопотання, заяви чи скарги особи, якщо такі надходили, наявність чи відсутність видимих тілесних ушкоджень.

Протокол підписується поліцейським і особою. Копія протоколу негайно під розпис вручається особі. Протокол може не надаватися особі для підписання, а його копія - вручатися особі у випадку, коли є достатні підстави вважати, що вона не може усвідомлювати свої дії і керувати ними. У такому випадку протокол надається особі чи органу, передбаченому абзацом другим частини першої цієї статті.

5. Про кожне застосування поліцейського заходу поліцейський одразу повідомляє за допомогою технічних засобів відповідального поліцейського в підрозділі поліції.

У разі наявності достатніх підстав вважати, що передання особи тривало довше, ніж це необхідно, відповідальний поліцейський в підрозділі поліції зобов'язаний провести перевірку для вирішення питання про відповідальність винуватих у цьому осіб.

6. Поліцейський зобов'язаний надати особі можливість негайно повідомити про своє місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за вибором цієї особи.

Поліцейський зобов'язаний негайно повідомити батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування про місце перебування неповнолітньої особи.

Стаття 42. Поліцейські заходи примусу

1. Поліція під час виконання повноважень, визначених цим Законом, уповноважена застосовувати такі заходи примусу:

- 1) фізичний вплив (сила);**
- 2) застосування спеціальних засобів;**
- 3) застосування вогнепальної зброї.**

2. Фізичним впливом є застосування будь-якої фізичної сили, а також спеціальних прийомів боротьби з метою припинення протиправних дій правопорушників.

3. Спеціальні засоби як поліцейські заходи примусу - це сукупність пристроїв, приладів і предметів, спеціально

виготовлених, конструктивно призначених і технічно придатних для захисту людей від ураження різними предметами (у тому числі від зброї), тимчасового (відворотного) ураження людини (правопорушника, супротивника), пригнічення чи обмеження волі людини (психологічної чи фізичної) шляхом здійснення впливу на неї чи предмети, що її оточують, з чітким регулюванням підстав і правил застосування таких засобів та службових тварин.

4. Для виконання своїх повноважень поліцейські можуть використовувати такі спеціальні засоби:

- 1) гумові та пластикові кийки;**
- 2) електрошокові пристрої контактної та контактно-дистанційної дії;**
- 3) засоби обмеження рухомості (кайданки, сітки для зв'язування тощо);**
- 4) засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії;**
- 5) засоби примусової зупинки транспорту;**
- 6) спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби;**
- 7) службові собаки та службові коні;**
- 8) пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії;**
- 9) засоби акустичного та мікрохвильового впливу;**
- 10) пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень;**
- 11) пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії;**
- 12) засоби, споряджені безпечними димоутворюючими препаратами;**
- 13) водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби.**

5. Поліцейський за жодних обставин не може застосовувати заходи примусу, не визначені цим Законом.

6. Не є заходом примусу використання поліцейським засобів індивідуального захисту (шоломів, бронежилетів та іншого спеціального екіпірування).

7. Поліцейський зобов'язаний негайно зупинити застосування певного виду заходу примусу в момент досягнення очікуваного результату.

8. Норми забезпечення підрозділів поліції спеціальними засобами та вогнепальною зброєю встановлюються Міністром внутрішніх справ України.

Стаття 43. Порядок застосування поліцейських заходів примусу

1. Поліцейський зобов'язаний заздалегідь попередити особу про застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї і надати їй достатньо часу для виконання законної вимоги поліцейського, крім випадку, коли зволікання може спричинити посягання на життя і здоров'я особи чи та/або поліцейського або інші тяжкі наслідки, або в ситуації, що склалася, таке попередження є невиннованим або неможливим.

2. Попередження може бути зроблено голосом, а за значної відстані або звернення до великої групи людей - через гучномовні установки, підсилювачі звуку.

3. Вид та інтенсивність застосування заходів примусу визначаються з урахуванням конкретної ситуації, характеру правопорушення та індивідуальних особливостей особи, яка вчинила правопорушення.

4. Поліцейські зобов'язані надавати невідкладну медичну допомогу особам, які постраждали в результаті застосування заходів примусу.

5. Заборонено застосування фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї до жінок з явними ознаками вагітності, малолітніх осіб, осіб з явними ознаками обмежених

можливостей або старості, крім випадків учинення ними збройного чи групового нападу, учинення збройного опору поліцейському, що загрожує життю і здоров'ю інших осіб або поліцейських, якщо відбити такий напад або опір іншими способами і засобами неможливо.

Стаття 44. Застосування фізичної сили

1. Поліцейський може застосовувати фізичну силу, у тому числі спеціальні прийоми боротьби (рукопашного бою), для забезпечення особистої безпеки або/та безпеки інших осіб, припинення правопорушення, затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо застосування інших поліцейських заходів не забезпечує виконання поліцейським повноважень, покладених на нього законом.

2. Поліцейський зобов'язаний письмово повідомити свого керівника, а той зобов'язаний повідомити прокурора про завдання особі тілесних ушкоджень унаслідок застосування фізичної сили.

Стаття 45. Застосування спеціальних засобів

1. Поліцейський для забезпечення публічної безпеки і порядку застосовує спеціальні засоби, визначені цим Законом.

2. Поліцейський уповноважений застосовувати спеціальні засоби тільки у разі, якщо він пройшов відповідну спеціальну підготовку.

3. Загальні правила застосування спеціальних засобів:

1) кайданки та інші засоби обмеження рухомості застосовуються:

а) до особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення та чинить опір поліцейському або намагається втекти;

б) під час затримання особи;

в) під час конвоювання (доставляння) затриманого або заарештованого;

г) якщо особа своїми небезпечними діями може завдати шкоду собі і оточуючим;

г) проведення процесуальних дій з особами у випадках, коли вони можуть створити реальну небезпеку оточуючим або собі;

2) гумові та пластикові кийки застосовуються для:

а) відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;

б) затримання особи, яка вчинила правопорушення і чинить злісну непокору законній вимозі поліцейського;

в) припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень;

3) засоби, споряджені речовинами сльозогінної та дратівної дії, застосовуються для:

а) відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;

б) припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень;

4) засоби примусової зупинки транспорту застосовуються для примусової зупинки транспортного засобу, водій якого не виконав законні вимоги поліцейського щодо зупинки транспортного засобу, або якщо дії водія транспортного засобу створюють загрозу життю чи здоров'ю людини;

5) пристрої, гранати, боєприпаси та малогабаритні підривні пристрої для руйнування перешкод і примусового відчинення приміщень застосовуються для:

а) затримання особи;

б) звільнення особи, незаконно позбавленої свободи, яка знаходиться у приміщенні;

б) електрошокові пристрої контактної та контактнo-дистанційної дії застосовуються для:

а) відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;

б) відбиття нападу тварини, що загрожує життю і здоров'ю особи чи поліцейського;

7) спеціальні маркувальні та фарбувальні засоби застосовуються для:

а) маркування особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;

б) припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень з метою подальшого виявлення осіб та затримання, а також контролю за переміщенням речей;

8) пристрої, гранати та боєприпаси світлозвукової дії, засоби акустичного та мікрохвильового впливу застосовуються для:

а) відбиття нападу на поліцейського, іншу особу та/або об'єкт, що перебуває під охороною;

б) затримання особи, яка чинить збройний опір, або з метою примусити таку особу залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду, земельну ділянку), де перебуває така особа;

в) звільнення особи, незаконно позбавленої свободи, яка знаходиться у приміщенні;

9) водомети, бронемашини та інші спеціальні транспортні засоби застосовуються для:

а) припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень;

б) відбиття групового нападу, що загрожує життю та здоров'ю людей;

в) примусової зупинки транспортного засобу, водій якого не виконав законні вимоги поліцейського зупинитися;

г) затримання озброєної особи, яка підозрюється у вчиненні злочину;

10) пристрої для відстрілу патронів, споряджених гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, застосовуються для:

а) захисту від нападу, що загрожує життю та здоров'ю людей, у тому числі поліцейського;

б) відбиття збройного нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також для звільнення їх у разі захоплення;

в) затримання особи, яка підозрюється у вчиненні тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;

г) затримання особи, яка чинить збройний опір або намагається втекти з-під варти;

г) затримання озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю чи здоров'ю людей, у тому числі поліцейського;

д) подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил;

е) знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю людей, у тому числі поліцейського;

є) припинення групового порушення громадського порядку чи масових заворушень;

ж) відбиття групового нападу, що загрожує життю чи здоров'ю людей;

11) засоби, споряджені безпечними димоутворювальними препаратами, застосовуються для:

а) забезпечення маскування дій поліцейських, спрямованих на затримання особи, яка чинить збройний опір, або для того, щоб примусити таку особу залишити територію (транспортний засіб, будівлю, споруду, земельну ділянку), на якій вона перебуває;

б) звільнення особи, незаконно позбавленої свободи;

12) службовий собака застосовується під час:

а) патрулювання;

б) переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення;

в) під час конвоювання (доставлення) затриманої або заарештованої особи;

г) для відбиття нападу на особу та/або поліцейського;

13) службовий кінь застосовується під час:

а) патрулювання;

б) переслідування та затримання особи, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення.

4. Поліції (поліцейському) заборонено:

1) наносити удари гумовими (пластиковими) кийками по голові, шії, ключичній ділянці, статевих органах, попереку (куприку) і в живіт;

2) під час застосування засобів, споряджених речовинами сльозогінної та дратівної дії, здійснювати прицільну стрільбу по людях, розкидання і відстрілювання гранат у натовп, повторне застосування їх у межах зони ураження в період дії цих речовин;

3) відстрілювати патрони, споряджені гумовими чи аналогічними за своїми властивостями металевими снарядами не смертельної дії, з порушенням визначених технічними характеристиками вимог щодо відстані від особи та стрільби в окремі частини голови і тіла людини;

4) застосовувати водомети при температурі повітря нижче +10°C;

5) застосовувати засоби примусової зупинки транспорту для примусової зупинки мотоциклів, мотоколясок, моторолерів, мопедів, транспортного засобу, що здійснює пасажирські перевезення, а також застосовувати такі засоби на гірських шляхах або ділянках шляхів з обмеженою видимістю,

залізничних переїздах, мостах, шляхопроводах, естакадах, у тунелях;

б) застосовувати кайданки більше ніж 2 години безперервного використання або без послаблення їх тиску.

5. Застосування малогабаритного підривного пристрою для відкриття приміщень є виправданим, якщо шкода, заподіяна охоронюваним законом правам та інтересам, є меншою, ніж шкода, яку вдалося відвернути.

6. Поліцейський зобов'язаний у письмовій формі повідомити свого керівника про застосування до особи спеціального засобу.

Якщо поліцейський заподіяв особі поранення або каліцтво внаслідок застосування до неї спеціального засобу, керівник такого поліцейського зобов'язаний негайно повідомити про це відповідного прокурора.

7. Допустимі параметри спеціальних засобів у частині їх фізичного, хімічного та іншого впливу на організм людини визначаються уповноваженими установами центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я.

8. Правила зберігання, носіння та застосування спеціальних засобів, що є на озброєнні поліції, визначаються нормативними актами Міністерства внутрішніх справ України.

Стаття 46. Застосування вогнепальної зброї

1. Застосування вогнепальної зброї є найбільш суворим заходом примусу.

2. Поліцейський уповноважений на зберігання, носіння вогнепальної зброї, а також на її застосування і використання лише за умови що він пройшов відповідну спеціальну підготовку.

3. Порядок зберігання і носіння вогнепальної зброї, що знаходиться в розпорядженні поліцейського, перелік вогнепальної зброї та боєприпасів, що використовуються в

діяльності поліції, та норми їх належності встановлюються Міністром внутрішніх справ України.

4. Поліцейський уповноважений у виняткових випадках застосовувати вогнепальну зброю:

1) для відбиття нападу на поліцейського або членів його сім'ї, у випадку загрози їхньому життю чи здоров'ю;

2) для захисту осіб від нападу, що загрожує їхньому життю чи здоров'ю;

3) для звільнення заручників або осіб, яких незаконно позбавлено волі;

4) для відбиття нападу на об'єкти, що перебувають під охороною, конвої, житлові та нежитлові приміщення, а також звільнення таких об'єктів у разі їх захоплення;

5) для затримання особи, яку застали під час вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину і яка намагається втекти;

6) для затримання особи, яка чинить збройний опір, намагається втекти з-під варти, а також озброєної особи, яка погрожує застосуванням зброї та інших предметів, що загрожують життю і здоров'ю людей та/або поліцейського;

7) для зупинки транспортного засобу шляхом його пошкодження, якщо водій своїми діями створює загрозу життю чи здоров'ю людей та/або поліцейського.

5. Поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю тільки після попередження про необхідність припинення протиправних дій і намір використання заходу примусу, визначеного цією статтею.

6. Застосування вогнепальної зброї без попередження допускається:

1) при спробі особи, яку затримує поліцейський із вогнепальною зброєю в руках, наблизитися до нього, скоротивши визначену ним відстань, чи доторкнутися до зброї;

2) у разі збройного нападу, а також у разі раптового нападу із застосуванням бойової техніки, транспортних засобів або інших засобів, що загрожують життю чи здоров'ю людей;

3) якщо особа, затримана або заарештована за вчинення особливо тяжкого чи тяжкого злочину, втікає із застосуванням транспортного засобу;

4) якщо особа чинить збройний опір;

5) для припинення спроби заволодіти вогнепальною зброєю.

7. Поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю тільки з метою заподіяння особі такої шкоди, яка є необхідною і достатньою в такій обстановці, для негайного відвернення чи припинення збройного нападу.

8. Поліцейський уповноважений застосовувати вогнепальну зброю у разі збройного нападу, якщо відвернення чи припинення відповідного нападу неможливо досягнути іншими засобами.

9. Поліцейському заборонено застосовувати вогнепальну зброю в місцях, де може бути завдано шкоди іншим особам, а також у вогнебезпечних та вибухонебезпечних місцях, крім випадків необхідності відбиття нападу або крайньої необхідності.

10. Поліцейський зобов'язаний у письмовій формі повідомляти свого керівника про застосування вогнепальної зброї, а також негайно повідомити свого керівника про активне застосування вогнепальної зброї, який, у свою чергу, зобов'язаний поінформувати центральний орган управління поліції та відповідного прокурора.

11. Поліцейський може взяти до рук вогнепальну зброю і привести її у готовність, якщо вважає, що в обстановці, що склалася, можуть виникнути підстави для її застосування.

12. Під час затримання осіб, щодо яких у поліцейського виникла підозра у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину, а також під час перевірки документів у таких осіб

поліцейський може привести в готовність вогнепальну зброю та попередити особу про можливість її застосування.

Спроба особи, яку затримує поліцейський із вогнепальною зброєю в руках, наблизитися до нього, скоротивши визначену поліцейським відстань, чи доторкнутися до зброї є підставою для застосування вогнепальної зброї поліцейським.

13. Поліцейський може використати вогнепальну зброю для подання сигналу тривоги або виклику допоміжних сил, або для знешкодження тварини, яка загрожує життю чи здоров'ю поліцейського та інших осіб.

Отже, якщо не можна уникнути сили, поліція має не перевищувати міри, необхідної для виконання покладених на неї обов'язків, і повинна зводити до мінімуму можливості заподіяння шкоди здоров'ю правопорушників та інших громадян. При заподіянні шкоди поліція забезпечує подання необхідної допомоги потерпілим у найкоротший термін.

Про застосування фізичної сили, спеціальних засобів примусу працівники поліції рапортом доводять до відома безпосереднього начальника.

Про поранення або смерть, що сталися внаслідок застосування фізичного впливу, спеціальних засобів, а також про всі випадки застосування вогнепальної зброї працівник поліції зобов'язаний негайно письмово повідомити своєму начальникові для сповіщення прокуророві.

Перевищення повноважень із застосування сили, в тому числі спеціальних засобів та зброї, тягне за собою відповідальність, встановлену законодавством України.

Питання для самостійної роботи:

- 1 . На що спрямовано застосування фізичної сили, спеціальних засобів та зброї працівниками поліції ?**
- 2 . Що становить правову основу застосування фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї?**

3. Які види спеціальних засобів існують та в яких випадках їх застосовує поліція?
4. Порядок застосування поліцією фізичної сили, спеціальних засобів та вогнепальної зброї.

РОЗДІЛ 8

НАСИЛЬСТВО В СІМ'І ТА ПРОТИДІЯ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Мета вивчення:

після вивчення теми студенти повинні знати законодавчу базу яка супроводжує людину в сімейних правовідносинах, правила поведінки в сім'ї, визначати види насильства в сім'ї, знати систему соціальних та спеціальних заходів держави та уповноважених нею органів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють чиненню насильства в сім'ї, припинення насильства в сім'ї, а також методи медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї.

знати організаційно-правові засади протидії торгівлі людьми, визнавати гендерну рівність, основні напрями державної політики та засади міжнародного співробітництва у цій сфері, визначати повноваження органів виконавчої влади, порядок встановлення статусу осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та порядок надання допомоги таким особам.

Література:

1. Конституція України.
2. Закон України “Про попередження насильства в сім'ї”.
3. Закон України “Про протидію торгівлі людьми”.

План:

1. Насилля в сім'ї – соціальна проблема сучасного громадянського суспільства.
2. Протидія торгівлі людьми – методи та способи профілактики.

1. Насилля в сім'ї – соціальна проблема сучасного громадянського суспільства

На сьогодні, коли людство вступило у ХХІ сторіччя проблемні питання боротьби суспільства з насиллям у сім'ях лишається однією з найактуальніших та однією із закритих чотирма стінами квартири чи будинку.

Світовою громадськістю **насильство** визнано одним із ключових моментів, які ставлять людину в залежне становище, наносять величезну моральну шкоду суспільству і є перепорою на шляху подолання нерівності і дотримання людських прав. Безумовно, проблема насильства в сім'ї є досить гострою для України, як і для багатьох інших країн світу. Її небезпечність полягає в тому, що прояви насильства і жорстокості в сім'ї не лише руйнують гармонію і злагоду в родині, а й виступають однією з передумов злочинності в суспільстві загалом. Ця проблема небезпечна тим, що від неї страждають діти. Страждають не лише від насильства по відношенню до дитини, а й спостерігаючи за насильством у своїй сім'ї, а у майбутньому - переносять цей негативний досвід у власне життя.

Тому насильство в сім'ї є суспільною проблемою і потребує вирішення на рівні держави. **Сім'я як первинний осередок суспільства**, унікальний соціальний інститут формування і становлення суспільних відносин повинна перебувати під особливим захистом держави, в тому числі під захистом від проявів насильства та жорстокості. Адже саме від фізичного та духовного здоров'я сім'ї залежать стабільність і розвиток держави.

В Україні на сьогодні правове забезпечення профілактики та боротьби з цим таки ганебним явищем цілком сформовано. Тому підтвердженням є прийняття закону України “Про попередження насильства в сім'ї” де визначено правові та організаційні заходи попередження насильства в сім'ї, органи та установи, на які державою покладається обов'язок здійснювати заходи з попередження насильства в сім'ях.

Жертвою домашнього насильства може стати і дитина, похилого віку батьки, будь-яка жінка яку постійно лає та б'є чоловік, дівчина-підліток, що страждає від сексуального переслідування вітчима, хлопчик, якого постійно луцює мати-алкоголічка.

Чому ж таке відбувається ?

По-перше, до останнього часу ця проблемна тема була закритою чотирма стінами будинку чи квартири та небажанням потерпілих виносити “сміття” з дому;

По-друге, метою домашнього насильства є встановлення контролю, домінуючого становища над жертвою, підкорити домочадців своїй волі;

По-третє, економічні проблеми які витікають від наслідків насильства, коли тирана суди засуджують до сплати штрафу, а це кишеня або бюджет тієї ж сім’ї та інше.

Найбільш гостро проблема насильства в сім’ї постає серед неповнолітніх та малолітніх дітей які є вразливими та необізнаними в своїх правах. Фізична, психічна, соціальна незрілість, а також залежність від дорослих – основні причини терпимості і замкнутості в вирішенні цих гостро нагальних питань.

Практичні поради постраждалим від домашнього насильства:

- Пам’ятайте народну мудрість: “Хто сам себе береже, той і лихо оминає”. При перших проявах насильства миттєво реагуйте захищаючи себе;
- Тримайте під рукою номери телефонів поліції та соціальних служб. Щоб ці номери знали і ваша мати, і брати та сестри та змогли вчасно попередити ту ж таки поліцію;
- Якщо вам завдали тілесних ушкоджень звертайтеся негайно до лікаря, або в медичну установу для отримання медичного висновку про стан вашого здоров’я та стан тілесних пошкоджень;
- Найбільш виваженим виходом є втеча. Наперед зберіть до валізи необхідні вам речі та документи та тримайте їх поблизу в відомому вам місті;
- Домовтеся про спільні дії проти тирана з близькими, знайомими, родичами щоб вони могли оперативно зателефонувати поліції, надали тимчасовий притулок вам та вашим дітям;
- Готуйте себе та своїх дітей в моральному плані до розірвання сімейних стосунків з тираном;
- Уявіть своє життя без кривдника, налаштовуйте себе і дітей до вільного, без насильства та принижень життя.

Не замикайтесь в собі. Шукайте допомогу.

2. Протидія торгівлі людьми – методи та способи профілактики.

Насилля в сім’ї тісно пов’язане з торгівлею людьми. В пошуках кращої долі та життя, люди не замислюючись та не оцінюючи ситуації безпідставно довіряючи незнайомим людям, ідуть на різні авантюрні запитання де вони і стають зачасту жертвами торгівлі людьми.

Останнім часом в засобах масової інформації часто повідомляється про трагічну долю дітей, жінок та чоловіків, які бажаючи покращити свій фінансовий стан, умови свого життя, життя своєї родини, а може й долю потрапили в рабство, завдяки торговцям “живим товаром.

Однією з найактуальніших проблем, що стоять сьогодні перед Україною та світовою спільнотою, є торгівля людьми. Це негативне явище може виявлятися у різних формах – від викрадення людей до їх продажу шляхом обману, шантажу. Жертви торгівлі людьми використовуються для примусової праці, у порнобізнесі, як донори для трансплантації тканин і органів тощо.

Україна є країною походження, транзиту і призначення у торгівлі чоловіками, жінками та дітьми. Зростає також проблема внутрішньої торгівлі людьми. За даними дослідження, проведеного на замовлення МОМ, понад 110 000 українців постраждали від торгівлі людьми з 1991 року, що робить Україну одним з найбільших "постачальників" підневільної робочої сили в Європі.

Торгівля людьми – пряме порушення прав людини.

За офіційними даними з початку 90-х років більш як 400 тисяч жінок було продано в рабство із країн СНД, а у всьому світі продано в рабство 4 мільйони жінок.

Вперше “біле рабство” з’явилося на шпальтах газет, радіо, телебаченню і взагалі у ЗМІ у ХХ сторіччі у Британії, де завуальовано за листуванням знаходили “наречених”, “домогосподарок”, “хатніх робітниць”, “офіціанток”. Але це явище охоплює не тільки торгівлю жінками.

ПРЕДМЕТОМ ТОРГІВЛІ “ЖИВИМ ТОВАРОМ” НА СЬОГОДНІ Є:

- Чоловіки – для праці та збоченого сексуального задоволення;
- Діти – для сексуального задоволення та порнографії;
- Жінки – для сексуальної індустрії;
- Жінки – для примусового народження дітей;
- Всі – для трансплантації органів людського тіла.

Весь аналіз ситуації підтверджує, що країни, які беруть участь у торгівлі людьми діляться на 3 групи:

1. Країни – постачальниці “живого товару”;
2. Країни – через які проходить транзит “живого товару”;
3. Країни – в яких є покупці “живого товару”.

До перших двох пунктів відноситься і Україна. До країн, куди “живий товар” постачається відносяться: Туреччина, Італія, Іспанія, Кіпр, Португалія, арабські країни, Китай, Японія, Боснія, Герцеговина, Чехія, Угорщина та ряд інших.

В останні роки, у зв’язку із збільшенням нелегальних мігрантів і посиленням цих процесів у всьому світі, торгівля людьми все більше

ототожнюється з нелегальною міграцією, розподілом трудових ресурсів, розвитком ринку органів, секс індустрії та занепадом моральних аспектів.

Вся торгівля людьми ділиться умовно на:

- Внутрішню;
- Зовнішню.

Основними елементами в процесі торгівлі людьми є:

1. купівля-продаж людини;
2. обман;
3. насильство;
4. боргова кабала;
5. експлуатація здібностей та можливостей людини.

Торгівля людьми не визнає кордонів, вона легко адаптується як до бідності так і до розкоші і є актуальною для всіх народів. На жаль ця актуальність стосується і України. 47% опитаних громадян бажають їхати за кордон. (80% після закінчення школи; 15% громадян до 25 років; 10% - ті, які уже мають дітей).

Проблема посягання на дітей в Україні на сьогодні дуже актуальна. Із року в рік наших дітей все більше вивозять за кордон з метою роботи в секс індустрії, створення дитячої порнографії або з метою жебракування. Основний спосіб втягування дітей в торгівлю людьми – це пропонування привабливих умов існування. Проте і багато випадків примусових, коли дітей споюють алкоголем, наркотиками до безтями та контрабандно вивозять за терени України.

Згідно з Конвенцією про права дитини в яку на сьогодні входять більш як двісті країн в тому числі Україна, кожна дитина має право на захист від усіх форм насилля, експлуатації.

На сьогодні основними шляхами попадання за кордон є:

- Туристичні подорожі;
- Вивезення за шлюбним контрактом;
- Запрошення “випадкових знайомих”;
- З метою працевлаштування;
- Через мережу Інтернет;
- Виїзд на навчання;
- Система “au-pair” – няня.

Отже, проблема торгівлі людьми це гостра проблема сьогодення. Чи буде вона успішно вирішена залежить від багатьох людей, в тому числі і педагогів та багатьох не байдужих людей та організацій. Головне не бути байдужим, не стояти осторонь від чужої біди.

ЯК ЗАПОБІГТИ РАБСТВУ ?????

ЗАПАМ'ЯТАЙТЕ ДЕЯКІ ПРАВИЛА БЕЗПЕКИ.

1. Не довіряйте ніяким рекламам які вам бажають “добра” за кордоном;
2. Не ведіть ніяких перемовин про навчання, працевлаштування та про інше один на один з агентом;
3. Зв'яжіться з посольством або консульством тієї країни куди ви намагаєтеся виїхати, для консультацій та в'яснення правил перебування в цій країні, її традицій, законодавстві;
4. Особисто оформлюйте документи та самі сплачуйте послуги;
5. Укладайте контракт на зрозумілій для вас мові та у двох екземплярах. Один екземпляр залиште собі;
6. Не довіряйте свої документи нікому;
7. Залиште собі, рідним, знайомим ксерокопії своїх внутрішнього та закордонного паспортів, контракту та інші документи, а також номери телефонів посольств, консульств. Візьміть за правило постійно телефонувати рідним та близьким вам людям в один і той же час заздалегідь домовившись про ключове слово у розмові.
8. Тримайте постійно при собі копії паспортів, номери телефонів та гроші;
9. Не ставте себе в залежне положення приймаючи подарунки та займаючи гроші;
10. Заздалегідь підготуйте список посольств, громадських організацій які працюють у сфері протидії торгівлі людьми.

Питання для самостійної роботи:

1. Визначте поняття насильства в сім'ї як небезпечного для суспільства явища.
2. Знайдіть законні шляхи профілактики насильства в сім'ї.
3. Охарактеризуйте поняття торгівлі людьми як небезпечного для всього людства явища.
4. Визначте методи профілактики серед молоді з метою недопущення торгівлі дітьми.

Додаток №3.
Закон України “Про попередження насильства в сім’ї”
(витяг)

насильство в сім’ї - будь-які умисні дії фізичного, сексуального, психологічного чи економічного спрямування одного члена сім’ї по відношенню до іншого члена сім’ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім’ї як людини та громадянина і наносять йому моральну шкоду, шкоду його фізичному чи психічному здоров’ю;

фізичне насильство в сім’ї - умисне нанесення одним членом сім’ї іншому члену сім’ї побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров’я, нанесення шкоди його честі і гідності;

сексуальне насильство в сім’ї - протиправне посягання одного члена сім’ї на статеву недоторканість іншого члена сім’ї, а також дії сексуального характеру по відношенню до дитини, яка є членом цієї сім’ї;

психологічне насильство в сім’ї - насильство, пов’язане з дією одного члена сім’ї на психіку іншого члена сім’ї шляхом словесних образ або погроз, переслідування, залякування, якими навмисно спричиняється емоційна невпевненість, нездатність захистити себе та може завдаватися або завдається шкода психічному здоров’ю;

економічне насильство в сім’ї - умисне позбавлення одним членом сім’ї іншого члена сім’ї житла, їжі, одягу та іншого майна чи коштів, на які постраждалий має передбачене законом право, що може призвести до його смерті, викликати порушення фізичного чи психічного здоров’я;

члени сім’ї - особи, які перебувають у шлюбі; проживають однією сім’єю, але не перебувають у шлюбі між собою; їхні діти; особи, які перебувають під опікою чи піклуванням; є родичами прямої або непрямої лінії споріднення за умови спільного проживання;

жертва насильства в сім’ї - член сім’ї, який постраждав від фізичного, сексуального, психологічного чи економічного насильства з боку іншого члена сім’ї;

попередження насильства в сім’ї - система соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню насильства в сім’ї, припинення насильства в сім’ї, яке готується або вже почалося, притягнення до відповідальності осіб, винних у вчиненні насильства в сім’ї, а також медико-соціальна реабілітація жертв насильства в сім’ї;

реальна загроза вчинення насильства в сім’ї - погроза вчинення одним членом сім’ї стосовно іншого члена сім’ї умисних дій, передбачених абзацом другим цієї статті, якщо є реальні підстави очікувати її виконання;

захисний припис - спеціальна форма реагування уповноважених підрозділів органів Національної поліції щодо захисту жертви насильства в

сім'ї, яким особі, яка вчинила насильство в сім'ї, забороняється вчиняти певні дії стосовно жертви насильства в сім'ї;

корекційна програма - програма, спрямована на формування гуманістичних цінностей та ненасильницької моделі поведінки в сім'ї особи, яка вчинила насильство в сім'ї.

Стаття 6. Повноваження уповноважених підрозділів органів Національної поліції щодо попередження насильства в сім'ї

1. В органах внутрішніх справ заходи щодо попередження насильства в сім'ї здійснюють уповноважені підрозділи органів Національної поліції, які:

виявляють причини і умови, що сприяють проявам насильства в сім'ї, вживають у межах своїх повноважень заходів щодо їх усунення;

беруть на профілактичний облік осіб, схильних до вчинення насильства в сім'ї, та проводять виховно-попереджувальну роботу з ними;

відвідують сім'ї, члени яких перебувають на профілактичному обліку, за місцем їх проживання і проводять з ними профілактичну роботу;

виносять офіційні попередження членам сім'ї про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї;

приймають та розглядають у межах своїх повноважень, визначених законом, заяви і повідомлення про насильство в сім'ї або про реальну загрозу його вчинення;

вживають відповідних заходів щодо припинення насильства в сім'ї, а також дій членів сім'ї, що направлені на виконання реальної загрози вчинення насильства в сім'ї;

повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;

направляють жертв насильства в сім'ї до спеціалізованих установ для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства;

виносять захисні приписи у випадках, передбачених цим Законом;

контролюють виконання вимог захисних приписів;

направляють осіб, які вчинили насильство в сім'ї, до кризових центрів для проходження корекційної програми;

взаємодіють із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань попередження насильства в сім'ї, з органами опіки і піклування та спеціалізованими установами для осіб, які вчинили насильство в сім'ї, та жертв такого насильства у питаннях попередження насильства в сім'ї;

надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів;

здійснюють інші повноваження щодо попередження насильства в сім'ї, передбачені законом.

2. Повноваження уповноважених підрозділів органів Національної поліції поширюються на випадки, коли жертва насильства в сім'ї або особа, стосовно якої існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї, а також особа, що вчинила насильство в сім'ї, не досягли 18-річного віку.

Стаття 7. Повноваження органів опіки і піклування щодо попередження насильства в сім'ї

Органи опіки і піклування:

надають допомогу у відновленні порушених прав та захисті законних інтересів неповнолітнім, які мають батьків і проживають у сім'ях, дітям-сиротам, які залишилися без піклування батьків і виховуються в сім'ях опікунів (піклувальників), прийомних сім'ях, дитячих будинках сімейного типу, а також членам сім'ї, визнаним в судовому порядку недієздатними, у випадках, коли стосовно них вчинено або існує реальна загроза вчинення насильства в сім'ї;

представляють у суді інтереси дітей та недієздатних членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї або стали жертвами насильства в сім'ї;

здійснюють інші повноваження щодо попередження насильства в сім'ї, передбачені законом.

Стаття 8. Кризові центри

1. Кризові центри створюються місцевими державними адміністраціями за поданням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань попередження насильства в сім'ї, відповідно до соціальних потреб регіону.

2. Кризові центри можуть також створюватися органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, благодійними фондами, об'єднаннями громадян і окремими громадянами за погодженням із центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань попередження насильства в сім'ї, і реєструються в порядку, визначеному законом.

3. Працівники кризових центрів:

здійснюють прийом членів сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї

здійснюють прийом осіб, які вчинили насильство в сім'ї, для проходження корекційної програми;

організують надання необхідної психологічної, педагогічної, медичної, юридичної допомоги членам сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї;

розробляють корекційні програми та організовують їх проходження особами, які вчинили насильство в сім'ї;

відповідно до можливостей надають притулок для тимчасового перебування членам сім'ї, які можуть стати або стали жертвами насильства в сім'ї;

повідомляють членів сім'ї, де виникає реальна загроза вчинення насильства в сім'ї або де було вчинено насильство в сім'ї, про права, заходи і послуги, якими вони можуть скористатися;

повідомляють уповноважені підрозділи органів Національної поліції про виявлені факти реальної загрози застосування насильства в сім'ї або про факти вчинення такого насильства;

вивчають і узагальнюють причини та умови конкретних проявів насильства в сім'ї;

надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів;

забезпечують збереження конфіденційної інформації щодо осіб, які звернулися до кризового центру про допомогу;

взаємодіють із засобами масової інформації, громадськими організаціями у проведенні просвітницької та виховної роботи з питань попередження насильства в сім'ї;

у випадках, установлених законом, вживають вичерпних заходів щодо забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги.

4. Кризові центри є неприбутковими організаціями, користуються правами юридичної особи, мають власні бланки, печатку з зображенням Державного Герба України і своїм найменуванням.

Стаття 9. Центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї

1. Центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї створюються відповідно до законодавства, що регламентує створення закладів охорони здоров'я. Центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї можуть створюватися в системі діючих закладів охорони здоров'я.

2. В центри медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї поміщаються жертви насильства в сім'ї (з їхньої згоди або на їхнє прохання) на підставі рішення медичної комісії центру. Щодо дитини необхідна згода одного з батьків, усиновителів, опікуна чи піклувальника, у разі, якщо вони не зазнали насильства від одного з них, або органу опіки і піклування.

3. Жертви насильства в сім'ї перебувають у центрах медико-соціальної реабілітації протягом терміну, необхідного для їхнього лікування та психо-соціальної реабілітації. За їхнім бажанням вони можуть пройти курс лікування та психо-соціальної реабілітації амбулаторно.

4. Працівники центрів медико-соціальної реабілітації жертв насильства в сім'ї:

надають жертвам насильства в сім'ї первинну медико-санітарну і психологічну допомогу, окремі види психіатричної допомоги на підставах та

в порядку, передбачених Законом України "Про психіатричну допомогу", іншими законами;

за необхідності направляють жертв насильства в сім'ї для відповідного подальшого лікування;

організують надання юридичних консультацій жертвам насильства в сім'ї та у випадках, установлених законом, вживають вичерпних заходів щодо забезпечення доступу до безоплатної правової допомоги;

повідомляють про вчинене насильство в сім'ї уповноважені підрозділи органів Національної поліції;

надають інформацію з питань попередження насильства в сім'ї на запит уповноважених органів.

Стаття 10. Офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї

1. Члену сім'ї, який вчинив насильство в сім'ї, виноситься офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, за умови відсутності в його діях ознак злочину, уповноваженими підрозділами органів Національної поліції, про що йому повідомляється під розписку.

2. Офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї може бути винесено осудній особі, яка на момент його винесення досягла 16-річного віку.

3. У разі вчинення особою насильства в сім'ї, після отримання нею офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, ця особа направляється до кризового центру для проходження корекційної програми, а також щодо неї у випадках і в порядку, передбачених цим Законом, може бути винесено захисний припис.

Проходження корекційної програми для такої особи є обов'язковим.

Стаття 12. Взяття на профілактичний облік та зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї

1. Членів сім'ї, яким було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, уповноважені підрозділи органів Національної поліції беруть на профілактичний облік.

2. Зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, проводиться органами, які брали особу на такий облік, якщо протягом року після останнього факту вчинення насильства в сім'ї особа жодного разу не вчинила насильства в сім'ї.

3. Порядок взяття на профілактичний облік та порядок зняття з профілактичного обліку членів сім'ї, яким було винесено офіційне попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, затверджуються Міністерством внутрішніх справ України.

Стаття 13. Захисний припис

1. Особі, яка вчинила насильство в сім'ї після отримання офіційного попередження про неприпустимість вчинення насильства в сім'ї, працівниками уповноважених підрозділів органів Національної поліції за погодженням з начальником відповідного органу Національної поліції і прокурором може бути винесений захисний припис.

2. Захисний припис не підлягає погодженню у разі наявності в діях особи, яка вчинила насильство в сім'ї, ознак злочину.

3. Захисний припис може бути винесений до осудної особи, яка на момент винесення захисного припису досягла 16-річного віку.

4. Захисним приписом особі, стосовно якої він винесений, може бути заборонено чинити певну дію (дії) по відношенню до жертви насильства в сім'ї, а саме:

чинити конкретні акти насильства в сім'ї;

отримувати інформацію про місце перебування жертви насильства в сім'ї;

розшукувати жертву насильства в сім'ї, якщо жертва насильства в сім'ї за власним бажанням перебуває у місці, що невідоме особі, яка вчинила насильство в сім'ї;

відвідувати жертву насильства в сім'ї, якщо вона тимчасово перебуває не за місцем спільного проживання членів сім'ї;

вести телефонні переговори з жертвою насильства в сім'ї.

5. Зазначені у частині четвертій цієї статті обмеження встановлюються на термін до 90 діб з дня погодження захисного припису з прокурором.

Стаття 14. Стягнення коштів на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї

Рішення про стягнення з осіб, які вчинили насильство в сім'ї, коштів на відшкодування витрат на утримання жертв насильства в сім'ї у спеціалізованих установах для жертв насильства в сім'ї приймається судом в установленому законом порядку за позовом адміністрації спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї.

Стаття 15. Відповідальність за вчинення насильства в сім'ї

Члени сім'ї, які вчинили насильство в сім'ї, несуть кримінальну, адміністративну чи цивільно-правову відповідальність відповідно до закону.

Стаття 16. Джерела фінансування органів, на які покладається здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї, і спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї

1. Фінансування органів та установ з попередження насильства в сім'ї, які належать до системи органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування, здійснюється за рахунок коштів бюджету відповідного рівня.

2. Фінансування спеціалізованих установ для жертв насильства в сім'ї, створених підприємствами, установами, організаціями, благодійними фондами, об'єднаннями громадян чи окремими громадянами, здійснюється за рахунок їхніх власних коштів.

3. Спеціалізовані установи для жертв насильства в сім'ї мають право на регресний позов про відшкодування коштів на утримання жертв насильства в сім'ї до осіб, які вчинили насильство в сім'ї.

Стаття 17. Охорона прав членів сім'ї при здійсненні заходів з попередження насильства в сім'ї

1. Членам сім'ї, стосовно яких здійснюються заходи з попередження насильства в сім'ї, держава гарантує охорону прав і законних інтересів.

2. Посадові особи та працівники, які здійснюють заходи з попередження насильства в сім'ї, не можуть розголошувати відомості про особисте та сімейне життя, що стали їм відомі у зв'язку з виконанням їх службових обов'язків.

Закон України “Про протидію торгівлі людьми” (витяг)

боротьба з торгівлею людьми - система заходів, що здійснюються в рамках протидії торгівлі людьми, спрямованих на виявлення злочину торгівлі людьми, у тому числі незакінченого, осіб, які від цього постраждали, встановлення фізичних/юридичних осіб - торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності;

виявлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми (жертви торгівлі людьми), - з'ясування інформації, яка дає підстави вважати, що певна фізична особа постраждала від торгівлі людьми;

дитина - будь-яка фізична особа віком до вісімнадцяти років;

заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, - центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), центри соціально-психологічної реабілітації дітей та притулки для дітей;

захист осіб, які постраждали від торгівлі людьми, - система заходів з відновлення прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

країна походження - країна, громадянином якої є фізична особа, або країна місця проживання або перебування для особи без громадянства;

особа, яка постраждала від торгівлі людьми, - будь-яка фізична особа, яка стала об'єктом торгівлі людьми і визнана такою відповідно до положень цього Закону;

повернення або залишення дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми та є іноземцем або особою без громадянства, - комплекс заходів, спрямованих на забезпечення відповідно до потреб такої дитини повернення до країни походження або залишення на території України дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми на території України та є іноземцем або особою без громадянства;

повернення в Україну громадян України, які постраждали від торгівлі людьми, - комплекс заходів, спрямованих на організацію повернення громадян України, які постраждали від торгівлі людьми на території іншої держави, на територію України;

попередження торгівлі людьми - система заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до торгівлі людьми;

протидія торгівлі людьми - система заходів, спрямованих на подолання торгівлі людьми шляхом її попередження і боротьби з нею та надання допомоги і захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми;

процедура встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, - комплекс заходів, під час яких уповноважена особа на підставі отриманої інформації та її аналізу порівнює елементи вчиненого щодо особи діяння з визначенням торгівлі людьми, оцінює ймовірність вчинення щодо особи такого діяння та робить висновок, що така особа є особою, яка постраждала від торгівлі людьми;

реабілітація особи, яка постраждала від торгівлі людьми, - комплекс медичних, психологічних, соціальних, юридичних та інших заходів, спрямованих на відновлення фізичного і психологічного стану та соціальних функцій особи, яка постраждала від торгівлі людьми;

торгівля людьми - здійснення незаконної угоди, об'єктом якої є людина, а так само вербування, переміщення, переховування, передача або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, у тому числі сексуальної, з використанням обману, шахрайства, шантажу, уразливого стану людини або із застосуванням чи погрозою застосування насильства, з використанням службового становища або матеріальної чи іншої залежності від іншої особи, що відповідно до Кримінального кодексу України визнаються злочином.

Стаття 2. Законодавство про протидію торгівлі людьми

1. Відносини, що виникають у сфері протидії торгівлі людьми, регулюються Конституцією України, цим Законом, іншими законами і міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, а також прийнятими на їх виконання іншими нормативно-правовими актами.

Стаття 3. Основні принципи протидії торгівлі людьми

1. Діяльність, спрямована на протидію торгівлі людьми, ґрунтується на таких принципах:

1) забезпечення прав і свобод людини і громадянина, зокрема права на повагу до гідності, особисте життя, правову допомогу, відшкодування матеріальної та моральної шкоди у встановленому законом порядку;

2) поваги і неупередженого ставлення до осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

3) конфіденційності інформації про осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

4) добровільності отримання допомоги особами, які постраждали від торгівлі людьми, та їх недискримінації за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками;

5) взаємодії органів виконавчої влади між собою, з відповідними органами, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, та з громадськими і міжнародними організаціями.

2. У разі якщо особи, які постраждали від торгівлі людьми або стали свідками торгівлі людьми, є дітьми, усі дії, що застосовуються до них, базуються на принципах, зазначених у Конвенції про права дитини та Факультативному протоколі до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії.

3. У разі якщо вік особи не визначений і є підстави вважати, що ця особа - дитина, вона вважається дитиною і їй надається спеціальний захист до встановлення її віку.

Стаття 4. Основні напрями державної політики у сфері протидії торгівлі людьми

1. Основними напрямками державної політики у сфері протидії торгівлі людьми є:

1) попередження торгівлі людьми шляхом підвищення рівня обізнаності населення, превентивної роботи, зниження рівня вразливості населення, подолання попиту;

2) боротьба із злочинністю, пов'язаною з торгівлею людьми, шляхом виявлення злочинів торгівлі людьми, осіб, причетних до скоєння злочину, притягнення їх до відповідальності;

3) надання допомоги та захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми, шляхом удосконалення системи відновлення їхніх прав, надання комплексу послуг, впровадження механізму взаємодії суб'єктів у сфері протидії торгівлі людьми.

Стаття 5. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми

1. Суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, є:

1) Президент України;

2) Кабінет Міністрів України;

3) центральні органи виконавчої влади;

4) місцеві органи виконавчої влади;

5) закордонні дипломатичні установи України;

6) заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми.

2. У здійсненні заходів, спрямованих на попередження протидії торгівлі людьми, беруть участь органи місцевого самоврядування, а також, за згодою, підприємства, установи, організації незалежно від форми власності, громадські організації та окремі громадяни.

Стаття 7. Загальні повноваження центральних органів виконавчої влади у сфері протидії торгівлі людьми

1. Центральні органи виконавчої влади відповідно до визначених у встановленому порядку повноважень у сфері протидії торгівлі людьми здійснюють:

1) формування та реалізацію державної політики у сфері протидії торгівлі людьми;

2) розробку проекту Державної цільової програми протидії торгівлі людьми та забезпечують її реалізацію;

3) розробку проекту Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, та забезпечують його реалізацію;

4) моніторинг діяльності суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми;

5) підготовку та оприлюднення у визначеному Кабінетом Міністрів України порядку щорічної доповіді про стан реалізації заходів у сфері протидії торгівлі людьми;

6) заходи щодо встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, відповідно до визначеної Кабінетом Міністрів України процедури;

7) заходи, спрямовані на:

а) викорінення передумов торгівлі людьми, зокрема щодо попередження насильства в сім'ї та дискримінації за ознакою статі;

б) підвищення рівня обізнаності щодо протидії торгівлі дітьми серед батьків та осіб, які їх замінюють, та осіб, які постійно контактують з дітьми у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, оздоровлення та відпочинку, судовій та правоохоронній сферах;

8) координацію та контроль за діяльністю закладів допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми;

9) заходи щодо:

а) комплексного аналізу стану попередження, виявлення та розкриття злочинів торгівлі людьми;

б) попередження, виявлення та розкриття злочинів торгівлі людьми, у тому числі тих, що мають характер транснаціональної організованої злочинності;

в) розшуку осіб, які переховуються від органів досудового розслідування і суду, ухиляються від виконання кримінального покарання за вчинення злочинів торгівлі людьми;

10) заходи:

а) прикордонного контролю, спрямовані на попередження і виявлення фактів торгівлі людьми, у тому числі з використанням транспортних засобів, що експлуатуються комерційними перевізниками;

б) системного та комплексного характеру щодо удосконалення безпеки і контролю паспортних та інших документів, що дають право виїзду з України та в'їзду в Україну;

в) щодо своєчасного оформлення документів на право перебування в Україні або повернення в Україну;

г) щодо репатріації іноземців та осіб без громадянства, які постраждали від торгівлі людьми;

г) щодо примусового видворення з України іноземців та осіб без громадянства, які порушили законодавство про протидію торгівлі людьми.

2. Перелік центральних органів виконавчої влади, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, їх повноваження та порядок діяльності, а також центральний орган виконавчої влади, який встановлюватиме статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, визначаються відповідно до частини першої цієї статті згідно з Конституцією України та Законом України "Про центральні органи виконавчої влади".

Стаття 8. Загальні повноваження місцевих державних адміністрацій у сфері протидії торгівлі людьми

1. Місцеві державні адміністрації відповідно до визначених в установленому порядку повноважень у сфері протидії торгівлі людьми:

1) забезпечують проведення соціальної роботи та надання соціальних послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми;

2) організують проведення інформаційних кампаній, у тому числі з використанням засобів масової інформації;

3) забезпечують створення і підтримку "гарячих ліній", пунктів консультування та розповсюдження інформаційно-просвітницьких матеріалів з питань попередження торгівлі людьми;

4) співпрацюють з об'єднаннями громадян з питань попередження торгівлі людьми;

5) відповідно до визначеної Кабінетом Міністрів України процедури беруть участь у роботі щодо встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми;

6) забезпечують впровадження та функціонування Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми;

7) реалізують заходи, що сприяють викоріненню передумов торгівлі людьми, зокрема щодо попередження насильства в сім'ї та дискримінації за ознакою статі;

8) вживають заходів для підвищення рівня обізнаності серед батьків та осіб, які їх замінюють, щодо протидії торгівлі дітьми та осіб, які постійно контактують з дітьми у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, оздоровлення та відпочинку, судовій та правоохоронній сферах.

Стаття 9. Попередження торгівлі людьми

1. Попередження торгівлі людьми здійснюється за такими напрямками:

- 1) вивчення ситуації;
- 2) підвищення рівня обізнаності;
- 3) зниження рівня вразливості населення;
- 4) подолання попиту шляхом реалізації організаційних, дослідницьких, інформаційних, освітніх, правових, соціально-економічних та інших заходів.

Стаття 10. Завдання у сфері попередження торгівлі людьми

1. До завдань у сфері попередження торгівлі людьми належать:

- 1) дослідження стану, причин і передумов поширення явища торгівлі людьми;
- 2) підвищення рівня обізнаності населення про причини та наслідки торгівлі людьми шляхом проведення інформаційних кампаній протидії торгівлі людьми серед населення, у тому числі серед дітей;
- 3) забезпечення регулювання процесів зовнішньої та внутрішньої трудової міграції тощо.

Стаття 11. Боротьба з торгівлею людьми

1. Боротьба з торгівлею людьми є невід'ємною складовою частиною діяльності органів Національної поліції по боротьбі із злочинністю, які, зокрема, здійснюють заходи щодо виявлення злочинів торгівлі людьми, осіб, які постраждали від торгівлі людьми, встановлення осіб - торгівців людьми та притягнення їх до відповідальності шляхом реалізації організаційних, оперативно-розшукових, адміністративно-правових, процесуальних, аналітично-дослідницьких, інформаційних та інших заходів.

Стаття 12. Завдання у сфері боротьби з торгівлею людьми

1. До завдань у сфері боротьби з торгівлею людьми належать:

- 1) виявлення причин та передумов, що сприяють торгівлі людьми, та вжиття заходів щодо їх усунення;
- 2) забезпечення безпеки осіб, які визнані потерпілими від торгівлі людьми, свідків та інших осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві у справах щодо торгівлі людьми;
- 3) виявлення та розслідування злочинів, пов'язаних з торгівлею людьми;
- 4) притягнення до відповідальності, у тому числі кримінальної, осіб, причетних до торгівлі людьми;
- 5) забезпечення відновлення прав постраждалих від торгівлі людьми;
- 6) інформування суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, та громадськості щодо результатів діяльності у сфері боротьби з торгівлею людьми.

Стаття 13. Національний механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми

1. З метою ефективної допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми, та їх захисту створюється Національний механізм взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми.

2. Реалізація Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, включає встановлення потреб особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та пошук органів чи закладів, що можуть їх задовольнити.

Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, з метою ефективного надання допомоги та захисту особам, які постраждали від торгівлі людьми, враховують вік, стан здоров'я, стать і спеціальні потреби таких осіб.

3. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, взаємодіють між собою у процесі протидії торгівлі людьми в рамках реалізації Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, та співпрацюють з громадськими об'єднаннями, регіональними та міжнародними організаціями.

4. Основні засади Національного механізму взаємодії суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми:

1) взаємне інформування з дотриманням принципу конфіденційності про злочини торгівлі людьми, передумови та причини торгівлі людьми, методи, що використовують торгівці людьми, необхідну допомогу особам, які постраждали від торгівлі людьми;

2) спільна розробка програм, планів протидії торгівлі людьми;

3) спільна організація заходів з протидії торгівлі людьми;

4) обмін передовим досвідом діяльності у сфері протидії торгівлі людьми.

Стаття 14. Права особи, яка звернулася для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми

1. Особа, яка вважає себе постраждалою від торгівлі людьми, має право звернутися до місцевої державної адміністрації із заявою про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, та до органів Національної поліції щодо захисту прав і свобод.

2. Особа, яка звернулася для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, має право до прийняття рішення про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, на забезпечення особистої безпеки, поваги, а також на безоплатне одержання:

1) інформації щодо своїх прав та можливостей, викладеної мовою, якою володіє така особа;

2) медичної, психологічної, правової та іншої допомоги незалежно від місця проживання;

3) тимчасового розміщення у закладах допомоги для осіб, які постраждали від торгівлі людьми.

3. Іноземець або особа без громадянства, яка звернулася для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми на території України, крім передбачених частиною другою цієї статті прав, до прийняття рішення про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, має також право на:

1) безоплатне отримання послуг перекладача;

2) тимчасове перебування в Україні в порядку, встановленому законодавством.

4. Іноземець або особа без громадянства, яка звернулася для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми на території України, отримує довідку, яка підтверджує факт звернення за встановленням такого статусу і відкриття відповідної процедури та є підставою для реєстрації в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері реєстрації фізичних осіб.

5. Забороняється утримування особи, яка звернулася для встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, в установах тимчасового тримання, крім обумовлених законом випадків, та видворення її за межі України до встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

Стаття 15. Процедура встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми

1. Процедура встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, визначається Кабінетом Міністрів України.

2. Обов'язковою складовою процедури встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, є проведення місцевою державною адміністрацією співбесіди з особою, щодо якої розглядається питання про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, із заповненням опитувальника щодо встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми.

У разі неможливості проведення співбесіди з особою через її хронічне психічне захворювання, тимчасовий розлад психічної діяльності, недоумство або інший хворобливий психічний стан чи малолітство процедура встановлення статусу такої особи проводиться на підставі інших даних.

3. Загальний строк проведення процедури встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, не може перевищувати місячний строк з дня проведення співбесіди з особою у місцевій державній адміністрації.

4. У разі прийняття рішення про встановлення статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, їй видається довідка.

У разі відмови у встановленні статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, заявник має право оскаржити таке рішення у судовому порядку.

5. Статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, встановлюється на строк до двох років.

Строк дії статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, може бути продовжено за обґрунтованим поданням місцевої державної адміністрації не більш як на один рік.

6. Для позбавлення особи, яка постраждала від торгівлі людьми, відповідного статусу необхідно з'ясувати, що рішення про встановлення або продовження строку дії статусу спиралося на подані завідомо неправдиві відомості або недійсні документи, що мали істотне значення для прийняття рішення.

Особи, які подали такі відомості або документи, можуть бути притягнені до відповідальності згідно із законодавством.

7. Втрата статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, настає у разі закінчення строку дії статусу, на який його було встановлено або продовжено відповідно до частини п'ятої цієї статті.

Стаття 16. Права особи, яка постраждала від торгівлі людьми

1. Особа, якій встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, має право на забезпечення особистої безпеки, поваги, а також на безоплатне одержання:

1) інформації щодо своїх прав та можливостей, викладеної мовою, якою володіє така особа;

2) медичної, психологічної, соціальної, правової та іншої необхідної допомоги;

3) тимчасового розміщення, за бажанням постраждалої особи та у разі відсутності житла, в закладах допомоги для осіб, які постраждали від торгівлі людьми, на строк до трьох місяців, який у разі необхідності може бути продовжено за рішенням місцевої державної адміністрації, зокрема у зв'язку з участю особи в якості постраждалого або свідка у кримінальному процесі;

4) відшкодування моральної та матеріальної шкоди за рахунок осіб, які її заподіяли, у порядку, встановленому Цивільним кодексом України;

5) одноразової матеріальної допомоги у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України;

6) допомоги у працевлаштуванні, реалізації права на освіту та професійну підготовку.

2. Іноземець та особа без громадянства, якій встановлено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми на території України, крім передбачених частиною першою цієї статті прав, має також право на:

1) безоплатне отримання послуг перекладача;

2) тимчасове перебування в Україні строком до трьох місяців, який може бути продовжено у разі необхідності, зокрема у зв'язку з їхньою участю в якості постраждалих або свідків у кримінальному процесі;

3) постійне проживання на території України в порядку, встановленому законодавством.

3. Довідка про статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, є підставою для реєстрації в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері реєстрації фізичних осіб.

4. Якщо у суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, існують обґрунтовані підстави вважати, що життю, фізичному чи психічному здоров'ю або свободі та недоторканності особи, яка постраждала від торгівлі людьми та є іноземцем або особою без громадянства, загрожуватиме небезпека у разі повернення її в країну походження після завершення строку її перебування в Україні, в установленому порядку цій особі може бути продовжено статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, що є підставою для одержання дозволу на перебування на території України до припинення таких обставин.

5. Особа, якій надано право на перебування в Україні відповідно до частини четвертої цієї статті та яка безперервно проживала на території України протягом трьох років з дня встановлення їй статусу особи, яка постраждала від торгівлі людьми, має право на отримання дозволу на імміграцію в порядку, встановленому законодавством.

6. Надання допомоги особі, яка постраждала від торгівлі людьми, не залежить від:

- 1) звернення такої особи до правоохоронних органів та її участі у кримінальному процесі;
- 2) наявності у такої особи документа, що посвідчує особу.

Стаття 17. Заклади допомоги особам, які постраждали від торгівлі людьми

1. З метою забезпечення реалізації прав, передбачених цим Законом, особи, які постраждали від торгівлі людьми, можуть бути направлені до одного з діючої мережі центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг).

2. З метою надання допомоги дітям, які постраждали від торгівлі дітьми, вони можуть влаштовуватися до центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та притулків для дітей з метою надання психологічної допомоги та забезпечення реабілітації у порядку, встановленому законодавством.

3. Умови перебування та надання послуг особам, які постраждали від торгівлі людьми, діючою мережею центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг), центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та притулків для дітей регулюються положеннями про зазначені заклади.

Стаття 18. Повернення в Україну громадян України, які постраждали від торгівлі людьми

1. Дипломатичні представництва та консульські установи України у разі необхідності забезпечують громадян України відповідними документами для повернення в Україну, надають необхідну консультаційну і правову допомогу та вживають необхідних заходів щодо їх повернення в Україну.

2. У разі відсутності у громадян України, які постраждали від торгівлі людьми, коштів для повернення в Україну дипломатичні представництва та консульські установи України сприяють поверненню їх в Україну.

Стаття 19. Репатріація іноземців та осіб без громадянства, які постраждали від торгівлі людьми

1. Після проходження курсу реабілітації відповідно до положень цього Закону іноземець або особа без громадянства може бути репатрійована в порядку, встановленому законодавством.

2. У разі необхідності центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері реєстрації фізичних осіб, надсилає запит до країни походження такої особи на підтвердження громадянства цієї особи або її права постійного проживання на її території на час в'їзду на територію України.

3. У разі необхідності центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері реєстрації фізичних осіб, із залученням інших суб'єктів у сфері протидії торгівлі людьми, а також неурядових і міжнародних організацій надає іноземцю або особі без громадянства, яку репатрійовано, контактну інформацію про установи, які їм можуть допомогти в країні, до якої їх репатрійовано, у тому числі правоохоронні органи, неурядові організації, юридичні установи та заклади соціального захисту.

Стаття 20. Спеціальні принципи протидії торгівлі дітьми

1. Крім основних принципів протидії торгівлі людьми, передбачених статтею 3 цього Закону, протидія торгівлі дітьми базується на таких спеціальних принципах:

- 1) дотримання прав дитини;
- 2) повага до думки дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми, стосовно заходів, які до неї застосовуються, з урахуванням її віку, стану здоров'я, інтелектуального і фізичного розвитку та інтересів;
- 3) роз'яснення дитині, яка постраждала від торгівлі дітьми, у зрозумілій для неї формі її прав та обов'язків;
- 4) забезпечення конфіденційності інформації про особу дитини та відомостей, які дозволили б установити дитині статус як такий, яка постраждала від торгівлі дітьми.

Стаття 21. Попередження торгівлі дітьми

1. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в межах своїх повноважень вживають необхідних соціальних, правових, психолого-педагогічних та інших заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і передумов, що сприяють торгівлі дітьми.

2. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в межах своїх повноважень вживають заходів щодо виявлення дітей, які постраждали від торгівлі дітьми, та проводять профілактичну роботу з ними та їхніми батьками або особами, які їх замінюють.

3. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в межах своїх повноважень розробляють та впроваджують у навчальних закладах навчальні та виховні програми з протидії торгівлі дітьми.

4. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в межах своїх повноважень вживають заходів для підвищення рівня обізнаності щодо протидії торгівлі дітьми серед батьків та осіб, що їх замінюють, та осіб, які постійно контактують з дітьми у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, оздоровлення та відпочинку, судовій та правоохоронній сферах.

Стаття 22. Інформування про дітей, які постраждали від торгівлі дітьми

1. Особа, якій стало відомо про дитину, яка страждає/постраждала від торгівлі дітьми, зобов'язана невідкладно та із забезпеченням конфіденційності повідомити про це місцеву державну адміністрацію, органи місцевого самоврядування, органи Національної поліції або органи прокуратури.

2. У разі існування підозри щодо причетності батьків дитини або осіб, які їх замінюють, до торгівлі дітьми особи, які постійно контактують з дітьми у сферах освіти, охорони здоров'я, культури, фізичної культури та спорту, оздоровлення та відпочинку, судовій та правоохоронній сферах, у порядку, встановленому законодавством, інформують про це органи Національної поліції або органи прокуратури.

Стаття 23. Надання допомоги дітям, які постраждали від торгівлі дітьми

1. Держава надає допомогу дитині з моменту, коли з'явилися підстави вважати, що вона постраждала від торгівлі дітьми, і до повного завершення реабілітації дитини.

2. Після отримання інформації про дитину, яка постраждала від торгівлі дітьми, місцева державна адміністрація, на території якої виявлено дитину, невідкладно встановлює особу дитини, здійснює оцінку обставин та приймає план першочергових заходів допомоги дитині на період до вирішення питання щодо встановлення дитині статусу особи, яка постраждала від торгівлі дітьми.

3. У разі якщо дитина, яка постраждала від торгівлі дітьми, має статус дитини-сироти або дитини, позбавленої батьківського піклування, місцева державна адміністрація невідкладно вирішує питання влаштування дитини.

4. Центри соціально-психологічної реабілітації дітей, притулки для дітей із залученням закладів освіти, охорони здоров'я здійснюють розробку та впровадження індивідуальної програми допомоги дитині, яка постраждала від торгівлі дітьми.

5. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, в межах своїх повноважень забезпечують реалізацію прав дітей, які постраждали від торгівлі дітьми.

Стаття 24. Повернення або залишення дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми

1. У разі виявлення в Україні дитини, яка постраждала від торгівлі дітьми та є іноземцем чи особою без громадянства, в установленому порядку приймається одне з таких рішень:

- 1) повернення дитини до країни походження;
- 2) залишення дитини в Україні.

2. Дитина, яка постраждала від торгівлі дітьми, підлягає поверненню до країни походження за умови, якщо батьки або особи, які їх замінюють, або установа у справах захисту дітей країни походження дитини погодилися і мають можливість взяти на себе відповідальність за дитину і надати їй належну допомогу та захист.

3. Дитина, яка постраждала від торгівлі дітьми, підлягає залишенню в Україні у разі неможливості її повернення до країни походження та за наявності умов для інтеграції дитини в Україні в частині забезпечення її права на охорону здоров'я, освіти, соціальний захист.

При вирішенні питання про повернення або залишення дитини слід враховувати думку дитини, беручи до уваги вік, фізичний, інтелектуальний розвиток та інтереси дитини.

4. Дитина, яка постраждала від торгівлі дітьми, не повертається до країни походження, якщо є ознаки того, що таке повернення ставить під загрозу її безпеку та не відповідає її найкращим інтересам.

Стаття 25. Контроль у сфері протидії торгівлі людьми

1. Верховна Рада України здійснює парламентський контроль у сфері протидії торгівлі людьми в межах, визначених Конституцією України.

Інші органи державної влади здійснюють контроль у сфері протидії торгівлі людьми у межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України.

Стаття 26. Громадський контроль за виконанням законів у сфері протидії торгівлі людьми

1. Громадський контроль за виконанням законів у сфері протидії торгівлі людьми здійснюється за такими напрямками:

1) відповідність діяльності суб'єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, цьому Закону та іншим законам;

2) додержання міжнародних зобов'язань України у сфері протидії торгівлі людьми;

3) забезпечення невідворотності покарання за злочини торгівлі людьми.

2. Громадські організації, їх члени або уповноважені представники, а також окремі громадяни під час здійснення контролю у сфері протидії торгівлі людьми мають право:

1) надавати інформацію щодо порушення законодавства у сфері протидії торгівлі людьми та про виявлені факти торгівлі людьми і захисту осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

2) здійснювати моніторинг стану протидії торгівлі людьми та захисту осіб, які постраждали від торгівлі людьми;

3) співпрацювати із суб'єктами, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми;

4) інформувати населення з питань протидії торгівлі людьми.

Стаття 28. Міжнародне співробітництво у сфері протидії торгівлі людьми

1. Україна бере участь у міжнародному співробітництві у сфері протидії торгівлі людьми на державному, регіональному та місцевому рівнях.

2. Суб'єкти, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми, мають право укладати договори про співробітництво, встановлювати прямі зв'язки з відповідними органами іноземних держав, міжнародними організаціями згідно із законодавством України.

3. Держава підтримує та стимулює міжнародне співробітництво у сфері протидії торгівлі людьми.

4. Міжнародні організації можуть згідно з установленими процедурами залучатися до розробки та реалізації в Україні спільних програм з питань протидії торгівлі людьми.

Стаття 29. Відповідальність за порушення законодавства у сфері протидії торгівлі людьми

1. Особи, винні у порушенні законодавства у сфері протидії торгівлі людьми, несуть відповідальність згідно із законом.

ЧАСТИНА II

ЦИВІЛЬНИЙ ЗАХИСТ

РОЗДІЛ 9

Державна політика у сфері цивільного захисту України

- 1. Поняття, принципи ,задачі цивільного захисту. Правові й організаційні основи.*
- 2. Єдина державна система цивільного захисту. Режими та складові.*
- 3. Органи управління цивільним захистом та їх функції.*

1. Насиченість території України промисловими об'єктами у декілька раз перевищує насиченість розвинених європейських країн. Майже третина з цих підприємств (біля 7,5 тис.) становить потенційну небезпеку. Цілі регіони являють собою зону з надзвичайно високим ступенем ризику виникнення аварій та катастроф техногенного походження, внаслідок яких гинуть люди, знищуються матеріальні цінності, ускладнюються умови виробництва і життя. Цей ризик постійно зростає, оскільки рівень зносу обладнання більшості промислових підприємств наближається до критичного.

Наслідки антропогенного впливу на навколишнє середовище набувають все більш відчутних обрисів, особливо у випадках, коли дія природних та техногенних чинників потрапляють у резонанс. Не виключається можливість розв'язання війни із застосуванням зброї масового ураження. Тому запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, ліквідація їх наслідків, максимальне зниження масштабів втрат та збитків набули статусу загальнодержавної проблеми.

Кожен громадянин відповідно до Конституції України має право на захист свого життя і здоров'я від наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха, застосування зброї та на вимогу гарантованого забезпечення реалізації цього права від органів виконавчої влади, керівників підприємств, організацій, установ незалежно від форм власності і підпорядкування.

Зокрема ст.3 Конституції України декларує: *«Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визначаються в Україні найвищою соціальною цінністю»*.

Держава як гарант цього права створює і розвиває Єдину загальнодержавну систему цивільного захисту.

Метою державної політики у сфері цивільного захисту є зниження ризику і пом'якшення наслідків НС природного і техногенного характеру, підвищення гарантованого рівня безпеки особистості, суспільства та навколишнього середовища в межах показників прийнятної ризику.

Цивільний захист - це функція держави, спрямована на захист населення, території, навколишнього природного середовища та майна

від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період.(ст.9 Кодекс Цивільного захисту України).

Цивільний захист здійснюється за такими основними принципами(ст.7):

- 1) гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності;
- 2) комплексного підходу до вирішення завдань цивільного захисту;
- 3) пріоритетності завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я громадян;
- 4) максимально можливого, економічно обґрунтованого зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій;
- 5) централізації управління, єдиначальності, підпорядкованості, статутної дисципліни Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, аварійно-рятувальних служб;
- 6) гласності, прозорості, вільного отримання та поширення публічної інформації про стан цивільного захисту, крім обмежень, встановлених законом;
- 7) добровільності - у разі залучення громадян до здійснення заходів цивільного захисту, пов'язаних з ризиком для їхнього життя і здоров'я;
- 8) відповідальності посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування за дотримання вимог законодавства з питань цивільного захисту;

Правові й організаційні основи цивільного захисту

Основу державної політики у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій становлять: Конституція України, Кодекс Цивільного захисту України, відповідні Закони, Укази Президента України, постанови кабінету міністрів України і Урядові рішення.

З дня введення Кодексу в дію втратили чинність:

- 1)Закон України "Про Цивільну оборону України" (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., N 14, ст. 124; 1999 р., N 19, ст. 171; 2001 р., N 32, ст. 172; 2004 р., N 19, ст. 259; 2007 р., N 33, ст. 442);
- 2) Постанову Верховної Ради України "Про порядок введення в дію Закону України "Про Цивільну оборону України" (Відомості Верховної Ради України, 1993 р., N 14, ст. 125);
- 3) Закон України "Про пожежну безпеку" (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., N 5, ст. 21 із наступними змінами);
- 4) Постанову Верховної Ради України "Про порядок введення в дію Закону України "Про пожежну безпеку" (Відомості Верховної Ради України, 1994 р., N 5, ст. 22);

5) Закон України "Про загальну структуру і чисельність військ Цивільної оборони" (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., N 5 - 6, ст. 40);

6) Закон України "Про війська Цивільної оборони України" (Відомості Верховної Ради України, 1999 р., N 19, ст. 172);

7) Закон України "Про аварійно-рятувальні служби" (Відомості Верховної Ради України, 2000 р., N 4, ст. 25; 2001 р., N 9, ст. 38; 2006 р., N 22, ст. 184; 2009 р., N 9, ст. 117; 2011 р., N 6, ст. 41; із змінами, внесеними Законом України від 5 липня 2012 року N 5081-VI);

8) Закон України "Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру" (Відомості Верховної Ради України, 2000 р., N 40, ст. 337; 2004 р., N 19, ст. 259; 2006 р., N 22, ст. 199; 2009 р., N 9, ст. 117);

9) Закон України "Про правові засади цивільного захисту" (Відомості Верховної Ради України, 2004 р., N 39, ст. 488; 2005 р., NN 17 - 19, ст. 267; 2006 р., N 51, ст. 519; 2007 р., N 33, ст. 442; 2008 р., NN 5 - 8, ст. 78; 2009 р., N 15, ст. 188; 2010 р., N 5, ст. 42; 2011 р., N 34, ст. 343; із змінами, внесеними Законом України від 5 липня 2012 року N 5081-VI).

Основними нормативно-правовими актами з питань цивільного захисту є Закони України: „Про правовий режим надзвичайного стану”, „Про правовий режим воєнного стану”, „Про об’єкти підвищеної небезпеки”, „Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку”, „Про гідрометеорологічну діяльність”, „Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення”, „Основи законодавства України про охорону здоров’я” «Про основи національної безпеки України», та інші закони України, Указ президента України «Про концепцію захисту населення і територій у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій», Постанови КМУ « Про затвердження Порядку підготовки до дій за призначенням органів управління та сил цивільного захисту», « Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях», « Про затвердження Порядку функціонування добровільної пожежної охорони», « Про затвердження Положення про добровільні формування цивільного захисту», « Про затвердження Порядку ведення обліку надзвичайних ситуацій» , « Порядок утворення, завдання та функції формувань цивільного захисту», « Про затвердження переліку видів діяльності та об’єктів, що становлять підвищену екологічну небезпеку», «О формуванні територіальних органів ДС по НС України», « Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру», « Про затвердження критеріїв утворення державних пожежно-рятувальних підрозділів (частин) Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в адміністративно-територіальних одиницях та переліку суб’єктів господарювання, де утворюються такі підрозділи (частини)», « Про

затвердження Порядку надання та визначення розміру грошової допомоги постраждалим від надзвичайних ситуацій, які залишилися на попередньому місці проживання».

Вирішення проблем природно-техногенної безпеки України забезпечується проведенням на державному рівні таких заходів:

3. Здійснення управління техногенними ризиками, що забезпечить стале, гарантоване зменшення кількості та наслідків НС техногенного і природного характеру.

4. Створення цілісної міжвідомчої системи моніторингу і налагодження державної служби прогнозування та попередження природних і техногенних НС.

3. Створення загальнодержавного реєстру потенційно-небезпечних об'єктів і територій та механізмів їх моніторингу.

4. Підвищення ефективності роботи органів державного нагляду за станом і функціонуванням потенційно небезпечних виробництв.

Засобом розв'язання проблеми захисту від техногенних і природних НС є створення в Україні Єдиної державної системи цивільного захисту населення і територій, основним завданням якої є запобігання та реагування на надзвичайні ситуації.

Запобігання виникненню НС передбачає підготовку та реалізацію заходів спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки ступенів ризику, завчасне реагування на події, що становлять загрозу виникнення НС з метою запобігання лиху або пом'якшення його можливих наслідків.

Реагування на НС – це скоординовані дії підрозділів Єдиної державної системи цивільного захисту щодо реалізації планів локалізації та ліквідації аварій (катастроф) з метою усунення загрози життю та здоров'ю людей, надання невідкладної допомоги потерпілим.

2. Єдина державна система цивільного захисту населення і територій

Єдина державна система цивільного захисту населення і територій (далі – Єдина система цивільного захисту (ЄС ЦЗ)) створюється з метою забезпечення реалізації державної політики, спрямованої на забезпечення безпеки та захисту населення і територій, матеріальних і культурних цінностей, довкілля від негативних наслідків НС у мирний час та особливі період, подолання наслідків НС.

Загальне керівництво ЄС ЦЗ здійснює Кабінет міністрів України. Начальником ЦЗ України є Прем'єр-міністр України.

Основні завдання ЄСЦЗ:

1) забезпечення готовності міністерств та інших центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування,

підпорядкованих їм сил і засобів до дій, спрямованих на запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;

2) забезпечення реалізації заходів щодо запобігання виникненню надзвичайних ситуацій;

3) навчання населення щодо поведінки та дій у разі виникнення надзвичайної ситуації;

4) виконання державних цільових програм, спрямованих на запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення сталого функціонування підприємств, установ та організацій, зменшення можливих матеріальних втрат;

5) опрацювання інформації про надзвичайні ситуації, видання інформаційних матеріалів з питань захисту населення і територій від наслідків надзвичайних ситуацій;

6) прогнозування і оцінка соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій, визначення на основі прогнозу потреби в силах, засобах, матеріальних та фінансових ресурсах;

7) створення, раціональне збереження і використання резерву матеріальних та фінансових ресурсів, необхідних для запобігання і реагування на надзвичайні ситуації;

8) оповіщення населення про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, своєчасне та достовірне інформування про фактичну обстановку і вжиті заходи;

9) захист населення у разі виникнення надзвичайних ситуацій;

10) проведення рятувальних та інших невідкладних робіт щодо ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, організація життєзабезпечення постраждалого населення;

11) пом'якшення можливих наслідків надзвичайних ситуацій у разі їх виникнення;

12) здійснення заходів щодо соціального захисту постраждалого населення;

13) реалізація визначених законом прав у сфері захисту населення від наслідків надзвичайних ситуацій, в тому числі осіб (чи їх сімей), що брали безпосередню участь у ліквідації цих ситуацій;

14) інші завдання, визначені законом.

Структура ЄС ЦЗ

Єдина система цивільного захисту складається із постійно діючих підсистем: територіальних і функціональних. *Територіальні підсистеми* створюються в Автономній Республіці Крим (АРК), областях, в м.м. Києві та Севастополі. *Функціональні підсистеми* створюються в Міністерствах і відомствах.

Кожна підсистема має чотири рівні: загальнодержавний, регіональний, місцевий і об'єктовий. До складу підсистеми входять:

органи управління ЄС ЦЗ;

сили і засоби;

резерви матеріальних та фінансових ресурсів;

системи зв'язку, оповіщення та інформаційного забезпечення.

Режими функціонування ЄС ЦЗ

Залежно від масштабів і особливостей НС рішенням органу виконавчої влади у межах конкретної території можуть встановлюватися такі режими функціонування системи ЦЗ(ст.11):

Режим повсякденного функціонування – при нормальній виробничо-промисловій, радіаційній, хімічній та ін. обстановці.

В цьому режимі проводяться такі заходи:

- ведення спостереження і здійснення контролю за станом довкілля, обстановкою на потенційно небезпечних об'єктах і прилеглий до них територіях;

- розробка і виконання заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, забезпечення захисту населення, зменшення можливих матеріальних втрат;

- створення і поновлення матеріальних резервів для ліквідації наслідків НС;

- постійне прогнозування обстановки, погіршення якої може призвести до НС.

Режим підвищеної готовності – при істотному погіршенні виробничо-промислової, радіаційної, хімічної та ін. обстановки.

В цьому режимі здійснюються заходи режиму повсякденного функціонування, і додатково:

- формування оперативних груп для виявлення причини погіршення обстановки;

- посилення спостереження і контролю за ситуацією на потенційно небезпечних об'єктах, а також обстановкою і прогнозування можливості виникнення НС та її масштабів;

- здійснення заходів для запобігання виникнення НС, захисту населення і територій;

- приведення в стан підвищеної готовності наявних сил і засобів та ін.

Режим надзвичайної ситуації – у разі виникнення і під час ліквідації наслідків НС.

В цьому режимі здійснюються:

- організація захисту населення і територій;

- організація роботи, пов'язаної з локалізацією або ліквідацією наслідків НС;

- забезпечення сталого функціонування об'єктів економіки та об'єктів першочергового життєзабезпечення постраждалого населення;

- здійснення постійного контролю за станом довкілля тощо. *Режим надзвичайного стану* — встановлюється відповідно до вимог Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану».

З метою своєчасного і ефективного реагування на НС організується взаємодія органів управління та підпорядкованих їм сил територіальних і функціональних підсистем на загальнодержавному, регіональному рівнях під

керівництвом відповідної комісії з техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (ТЕБ та НС).

Режим воєнного стану — встановлюється в умовах воєнних дій; порядок підпорядкування ЄС ЦЗ військовому командуванню визначаються відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану».

3.Органи управління цивільним захистом та їх функції.

Державна служба з надзвичайних ситуацій України (ДСНС) — це центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту. До складу ДСНС входять:

- сили цивільного захисту,
- навчальні заклади та наукові установи,
- заклади охорони здоров'я (медичні підрозділи), які входять до сфери його управління.

В ході реорганізації Міністерства надзвичайних ситуацій і Державної інспекції техногенної безпеки України утворено Державну службу України з надзвичайних ситуацій.

ДСНС України у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства оборони України, іншими актами законодавства України, а також дорученнями Президента України та міністра, щорічним посланням Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України, а також цим Положенням.

Основними завданнями ДСНС України є:

- реалізація державної політики у сфері цивільного захисту, захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій та запобігання їх виникненню, ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невиробничого характеру, а також гідрометеорологічної діяльності ;
- здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням і виконанням вимог законодавства у сфері пожежної і техногенної безпеки, цивільного захисту, за діяльністю аварійно-рятувальних служб;
- внесення на розгляд Міністрові пропозицій щодо формування державної політики у відповідній сфері.

Функції ДСНС визначені ст.4 Положення про ДСНС України — всього 117 пунктів.

Основний зміст функцій ДСНС:

- здійснює безпосереднє керівництво діяльністю єдиної державної системи цивільного захисту;

- формує проекти планів у сфері цивільного захисту державного рівня на мирний час та особливий період і подає їх на розгляд Кабінету Міністрів України, організовує планування заходів цивільного захисту центральними та місцевими органами виконавчої влади;

- проводить підготовку органів управління функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту та їх ланок;

- здійснює оповіщення та інформування центральних та місцевих органів виконавчої влади про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, здійснює методичне керівництво щодо створення і належного функціонування систем оповіщення цивільного захисту різних рівнів;

- бере участь у розробленні мобілізаційного плану держави;

- створює та веде Державний реєстр потенційно небезпечних об'єктів;

- залучає підрозділи пошуково-рятувальних сил та аварійно-рятувальних служб центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій усіх форм власності та координує їх діяльність під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій державного і регіонального рівнів, організовує проведення пошуково-рятувальних робіт та здійснює контроль за їх проведенням;

- забезпечує гасіння пожеж, рятування людей та надання допомоги в ліквідації наслідків аварій, катастроф, стихійного лиха та інших деяких видів небезпечних подій, що становлять загрозу життю або здоров'ю населення чи призводять до завдання матеріальних збитків;

- здійснює інші повноваження відповідно до Конституції та законів України

ДСНС відповідно до покладених на нього завдань в ході своєї діяльності виконує цілий комплекс заходів організаційного, технічного і фінансового характеру.

Ці заходи в рамках компетенції ДСНС проводяться в різних областях політичної, економічної, наукової і фінансової діяльності держави.

Всю роботу ДСНС проводить у взаємодії з центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, а також, з відповідними органами іноземних держав.

Очолює Державну службу з надзвичайних ситуацій Голова ДСНС України, якого призначає на посаду за поданням Прем'єр-міністра України, та звільняє з посади Президент України.

Сили цивільного захисту

До сил цивільного захисту належать(ст.22 Кодексу цивільного захисту України):

- 1) Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту;
- 2) аварійно-рятувальні служби;

- 3) формування цивільного захисту;
- 4) спеціалізовані служби цивільного захисту;
- 5) пожежно-рятувальні підрозділи (частини);
- 6) добровільні формування цивільного захисту.

Основними завданнями сил цивільного захисту є:

- 1) проведення робіт та вжиття заходів щодо запобігання надзвичайним ситуаціям, захисту населення і територій від них;
- 2) проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;
- 3) гасіння пожеж;
- 4) ліквідація наслідків надзвичайних ситуацій в умовах екстремальних температур, задимленості, загазованості, загрози вибухів, обвалів, зсувів, затоплень, радіоактивного, хімічного забруднення та біологічного зараження, інших небезпечних проявів;
- 5) проведення піротехнічних робіт, пов'язаних із знешкодженням вибухонебезпечних предметів, що залишилися на території України після воєн, сучасних боєприпасів та підірваних засобів (крім вибухових пристроїв, що використовуються у терористичних цілях), крім територій, які надані для розміщення і постійної діяльності військових частин, військових навчальних закладів, підприємств та організацій Збройних Сил України, інших військових формувань;
- 6) проведення вибухових робіт для запобігання виникненню надзвичайних ситуацій та ліквідації їх наслідків;
- 7) проведення робіт щодо життєзабезпечення постраждалих;
- 8) надання екстреної медичної допомоги постраждалим у районі надзвичайної ситуації і транспортування їх до закладів охорони здоров'я;
- 9) здійснення перевезень матеріально-технічних засобів, призначених для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та надання гуманітарної допомоги постраждалим внаслідок таких ситуацій;
- 10) надання допомоги іноземним державам щодо проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;
- 11) проведення аварійно-рятувального обслуговування суб'єктів господарювання та окремих територій, на яких існує небезпека виникнення надзвичайних ситуацій.

Сили цивільного захисту можуть залучатися до проведення відновлювальних робіт.

Особовий склад органів і підрозділів ЦЗ становлять особи рядового і начальницького складу, які відбираються на конкурентній основі. На службу приймаються громадяни України, які досягли 18-річного віку, і спроможні виконувати відповідні службові обов'язки, окрім осіб, які підлягають призову на строкову військову службу до Збройних сил України й інших формувань, а також осіб, які раніше засуджувались і судимість не знято.

Виконання основних завдань щодо запобігання та ліквідації наслідків НС, проведення пошукових, аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт покладені на **аварійно-рятувальні служби (АРС)**. АРС обслуговують окремі території, а також підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, на яких існує небезпека виникнення НС природного чи техногенного характеру. На небезпечних об'єктах підвищеного ризику виникнення аварії створюються об'єктові АРС. АРС можуть бути спеціалізованими, або не спеціалізованими, створеними на професійній або на непрофесійній основі.

До складу АРС входять органи управління та їх сили (аварійно-рятувальні формування та допоміжні підрозділи). Професійні АРС забезпечують постійну цілодобову готовність своїх формувань до негайного виїзду на об'єкти і території для рятування людей та ліквідації НС.

Особливим видом державних АРС є *Державна служба медицини катастроф*, що має надавати громадянам та рятувальникам в екстремальних ситуаціях безплатну медичну допомогу.

Служба медицини катастроф складається з медичних сил, лікувальних засобів та закладів. Організаційно-методичне керівництво нею здійснює Міністерство охорони здоров'я.

Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту функціонує в системі центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

До складу Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту входять:

- органи управління Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту;
- аварійно-рятувальні формування центрального підпорядкування;
- аварійно-рятувальні формування спеціального призначення;
- пожежно-рятувальні, пожежні підрозділи (частини);
- спеціальні авіаційні формування;
- спеціальні морські формування;
- навчальні центри;
- формування та підрозділи забезпечення.

Завдання, функції та порядок діяльності Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту визначаються положенням про неї, що затверджується Кабінетом Міністрів України.

Спеціалізовані служби цивільного захисту - це складова частина сил цивільного захисту які призначені для забезпечення заходів цивільного захисту, виконання специфічних робіт, пов'язаних з радіаційною і хімічною небезпекою, великим руйнуванням, аварійними ситуаціями на нафто - газодобувних підприємствах, до них відносяться служби:

- енергетики,
- захисту сільськогосподарських тварин і рослин,
- інженерні,

- комунально-технічні,
- матеріального забезпечення,
- медичні,
- зв'язку і оповіщення,
- протипожежні,
- торгівлі і харчування,
- технічні,
- транспортного забезпечення,
- охорони громадського порядку тощо.

Спеціалізовані служби ЦЗ центрального підпорядкування виконують покладені на них завдання в першу чергу в своїх регіонах: проте, вони знаходяться в постійній готовності до дій в будь-якій надзвичайній ситуації. Кожне формування крім пошуково-рятувальних робіт може виконувати інші роботи залежно від наявності техніки і оснащення.

Добровільні формування цивільного захисту

Добровільні формування цивільного захисту утворюються під час загрози або виникнення надзвичайних ситуацій для проведення допоміжних робіт із запобігання або ліквідації наслідків таких ситуацій за рішенням Ради міністрів Автономної Республіки Крим, центрального органу виконавчої влади, місцевої державної адміністрації, органу місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 10. НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ ТА ЇХ НАСЛІДКИ

Надзвичайна ситуація – обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності.

Від надзвичайних ситуацій (НС) щорічно в Україні гине більше 70 тис. осіб, населення і держава зазнають значних матеріальних збитків. Так, наприклад, у 2008 році внаслідок НС техногенного та природного характеру державі було завдано збитків на суму понад 4,7 млрд. грн, що у 5,7 раз перевищує показники 2007 року і майже в 11 разів втрати від НС 2006-го. При цьому понад 4,6 млрд. грн. складають збитки від НС природного характеру.

Класифікація надзвичайних ситуацій

Надзвичайні ситуації класифікують за характером походження, ступенем поширення, розміром людських втрат і матеріальних збитків.

Залежно від характеру походження подій, що можуть зумовити виникнення надзвичайних ситуацій на території України, визначаються такі види надзвичайних ситуацій: *техногенного характеру; природного характеру; соціальні; воєнні.*

НС техногенного характеру – це промислові, транспортні аварії (катастрофи) з вибухом, пожежі, аварії з викидом небезпечних хімічних, радіоактивних, біологічних речовин, раптове руйнування споруд і будівель, аварії на інженерних мережах, гідродинамічні аварії на греблях, дамбах тощо.

НС природного характеру – це порушення нормальних умов життя і діяльності людей на окремій території чи об'єкті на ній або на водному об'єкті, пов'язане з небезпечним геофізичним, геологічним чи гідрологічним явищем (землетруси, повені, урагани, снігові замети та ін.), деградацією ґрунтів чи надр, пожежею у природних екологічних системах, зміною стану повітряного басейну, інфекційною захворюваністю та отруєнням людей,

інфекційним захворюванням свійських тварин, масовою загибеллю диких тварин, ураженням сільськогосподарських рослин хворобами та шкідниками

Соціальні НС, що пов'язані з протиправними діями терористичного та антиконституційного спрямування: терористичні акти (збройний напад, захоплення важливих об'єктів, напад на екіпаж повітряного або морського судна), викрадення чи знищення суден, захоплення заручників, встановлення вибухових пристроїв у громадських місцях тощо;

Військові НС – пов'язані з наслідками застосування зброї масового ураження або звичайних засобів ураження, під час яких виникають вторинні фактори ураження населення внаслідок зруйнування атомних і гідроелектричних станцій, складів і сховищ радіоактивних і токсичних речовин, нафтопродуктів, вибухівки тощо.

Рівні надзвичайних ситуацій

Залежно від обсягів заподіяних надзвичайною ситуацією наслідків, обсягів технічних і матеріальних ресурсів, необхідних для їх ліквідації, визначаються такі рівні надзвичайних ситуацій: *державний; регіональний; місцевий; об'єктовий*. Порядок класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями встановлюється Кабінетом Міністрів України.

Порушення нормальних умов життєдіяльності – це відсутність питного водопостачання, водовідведення, електро-, газо- і тепlopостачання (в осінньо-зимовий період) та/або така зміна технічного стану житлового будинку (приміщення), внаслідок якої він став аварійним або не придатним до експлуатації, та/або зміна території (об'єкта), внаслідок якої проживання населення і провадження господарської діяльності на території (об'єкті) є неможливим.

Класифікаційні ознаки надзвичайних ситуацій визначаються центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Класифікація надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру за їх рівнями здійснюється для забезпечення організації взаємодії центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій у процесі вирішення питань, пов'язаних з надзвичайними ситуаціями та ліквідацією їх наслідків. Для визначення рівня НС розглядаються наступні фактори:

- територіальне поширення та обсяги технічних і матеріальних ресурсів, які необхідні для ліквідації наслідків НС;
- кількість людей, які загинули або постраждали або умови життєдіяльності яких було порушено внаслідок надзвичайної ситуації;

Надзвичайна ситуація державного рівня – це ситуація:

- яка поширилась або може поширитися на територію інших держав;
- яка поширилась на територію двох чи більше регіонів України (Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та м. Севастополя), а для її ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують можливості цих регіонів, але не менш як 1% від обсягу видатків відповідних бюджетів (НС державного рівня за територіальним поширенням);
- яка призвела до загибелі понад 10 осіб або внаслідок якої постраждало понад 300 осіб (постраждали – особи, яким внаслідок дії уражальних чинників джерела НС завдано тілесне ушкодження або які захворіли, що призвело до втрати працездатності, засвідченої в установленому порядку) чи було порушено нормальні умови життєдіяльності понад 50 тис. осіб на тривалий час (більш як на 3 доби);
- збитки від якої перевищили 150 тис. мінімальних розмірів заробітної плати;

Надзвичайна ситуація регіонального рівня – це така ситуація:

- яка поширилась на територію двох чи більше районів (міст обласного значення), Автономної Республіки Крим, областей, а для її ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують можливості цих районів, але не менш як 1% обсягу видатків відповідних місцевих бюджетів (НС регіонального рівня за територіальним поширенням);
- яка призвела до загибелі від 3 до 5 осіб або внаслідок якої постраждало від 50 до 100 осіб, чи було порушено нормальні умови життєдіяльності від 1 тис. до 10 тис. осіб на тривалий час (більш як на 3 доби), а збитки перевищили 5 тис. мінімальних розмірів заробітної плати;
- збитки від якої перевищили 15 тис. мінімальних розмірів заробітної плати.

Надзвичайна ситуація місцевого рівня – це така ситуація:

- яка вийшла за межі території потенційно небезпечного об'єкта, загрожує довкіллю, сусіднім населеним пунктам, інженерним спорудам, а для її ліквідації необхідні матеріальні і технічні ресурси в обсягах, що перевищують власні можливості потенційно небезпечного об'єкта;
- внаслідок якої загинуло 1-2 особи або постраждало від 20 до 50 осіб, чи було порушено нормальні умови життєдіяльності від 100 до 1000 осіб на тривалий час (більш як на 3 доби), а збитки перевищили 0,5 тис. мінімальних розмірів заробітної плати;
- збитки від якої перевищили 2 тис. мінімальних розмірів заробітної плати;

Надзвичайна ситуація об'єктового рівня – це така ситуація, яка не підпадає під названі вище визначення.

Віднесення надзвичайної ситуації, яка виникла на території кількох адміністративно-територіальних одиниць, до державного та регіонального рівня за територіальним поширенням або за сумарними показниками її наслідків не є підставою для віднесення надзвичайної ситуації до державного або регіонального рівня окремо для кожної з цих адміністративно-територіальних одиниць.

Остаточне рішення щодо визначення рівня надзвичайної ситуації з подальшим відображенням його у даних статистики, зокрема у разі відсутності відомостей у повному обсязі стосовно розвитку надзвичайної ситуації, приймає МНС з урахуванням експертного висновку (за наявності) регіональної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (ТЕБ та НС).

Наслідки надзвичайних ситуацій техногенного характеру

Наслідки надзвичайних ситуацій при аварії на вибухонебезпечних об'єктах

До вибухо небезпечних об'єктів відносять виробництва вибухових речовин (тротил, тетрил, гексоген та ін.), нафтопереробні підприємства, млинарські комбінати та елеватори, деревообробні та інші підприємства, що використовують або виробляють горючі речовини та матеріали.

Аварії на таких об'єктах, як правило, супроводжуються техногенними вибухами.

Під вибухом розуміється процес звільнення великої кількості енергії за короткий проміжок часу. В результаті вибуху речовина перетворюється в сильно нагрітий газ з дуже високим тиском, що впливає на навколишнє середовище, повітря, викликаючи його рух, і утворення чинників, що уражають. Тому вони називаються уражаючими факторами.

1. Наслідки техногенних вибухів

Сутність наслідків техногенних вибухів – створення осередка ураження та зон руйнувань.

Основний уражаючий фактор вибуху – це повітряна ударна хвиля (УХ). **Ударна хвиля** – це зона сильно стислого повітря, називається фронт ударної хвилі, що розповсюджується в усі боки від центру вибуху з надзвуковою швидкістю (більше 330м/с).

Основним параметром УХ, що визначає її руйнівну дію, є надмірний тиск у фронті УХ.

Надмірний тиск $\Delta P_{\text{ф}}$ – це різниця між максимальним тиском у фронті ударної хвилі ($P_{\text{ф}}$) і атмосферним тиском перед фронтом (P_0):

$$\Delta P_{\text{ф}} = P_{\text{ф}} - P_0, \text{ кПа.}$$

Одиниці виміру ΔP_f в системі СІ – паскаль (Па). Позасистемна одиниця – кгс/см².

Співвідношення одиниць: $1 \text{ кгс/см}^2 = 1 \text{ атм} = 100 \text{ кПа}$.

Надмірний тиск у даній точці залежить від відстані до місця (центру) вибуху, маси вибухової речовини (потужності вибуху) та інших чинників.

Характер дії повітряної ударної хвилі на людей, будівлі, споруди, обладнання Повітряна ударна хвиля уражає людей, руйнує або пошкоджує будинки і споруди, обладнання та техніку.

Незахищені люди в залежності від величини надмірного тиску отримують травми різного ступеню.

Ураження людей, що знаходяться в будівлях, визначаються залежно від ступеню руйнування будівлі, виходячи з того, що:

- *при повних руйнуваннях будівель всі люди гинуть;*
- *при сильних і середніх руйнуваннях можуть вижити всі працівники, але більша частина їх буде уражена шляхом прямої дії УХ і додатково непрямої дії уламками зруйнованих будівель та споруд, а також можуть опинитися під завалами;*
- *при слабких руйнуваннях будівель загибель людей малоімовірна, але частина з них може отримати травми різного ступеню ураження від непрямої Дії УХ.*

Будинки, споруди, обладнання внаслідок дії УХ можуть бути пошкоджені або зруйновані. В залежності від надмірного тиску ΔP_f , типу, розмірів та інших чинників можуть отримати руйнування: слабе, середнє, сильне або повне. Характеристика ступенів руйнування ударною хвилею елементів об'єктів надані в додатку 6.

Внаслідок вибуху під впливом уражаючих факторів на місцевості утворюється осередок ураження.

Осередок ураження це територія, в межах якій, в результаті дії уражаючих факторів виниклі руйнування будівель і споруд, пожежі та ураження або загибель людей. Межа осередку ураження вибузу пролягає через точки на місцевості, де надмірний тиск УХ становить $\Delta P_f = 10 \text{ кПа}$. Форма осередку ураження на рівнинній місцевості – коло.

Радіуси осередку ураження і зон руйнувань залежать від потужності вибуху (маси продуктів вибуху Q).

В залежності від ступеня руйнування виробничих будинків і обсягу необхідних рятувальних і аварійно-відновлюваних робіт осередок

ураження ділиться на IV зони: слабких руйнувань, середніх, сильних, та повних.

I Зона слабких руйнувань – від 10 до 20кПа. Слабкі руйнування будівель.

II Зона середніх руйнувань утворюється там, де надмірний тиск від 20 до 30кПа.

Будівлі і споруди мають середній ступінь руйнувань. Дерев'яні споруди повністю руйнуються.

III Зона сильних руйнувань характеризується сильними руйнуваннями будинків і споруд, утворенням місцевих завалів і розповсюджується на територію, де надмірний тиск від 30 до 50кПа.

IV Зона повних руйнувань характеризується надмірним тиском у фронті УХ 50кПа і більше. Будинки, споруди, обладнання в зоні повністю руйнуються, утворюються суцільні завали.

Класифікація вибухонебезпечних зон на підприємствах. Для попередження вибуху на підприємствах визначають вибухонебезпечні зони – приміщення чи його частини, де створюються вибухонебезпечні суміші, – за такою класифікацією (згідно з ДНАОП 0.00-1.32-01). Газоповітряні вибухонебезпечні середовища визначають як вибухонебезпечні зони класів 0, 1, 2, а пиліповітряні – класів 20, 21, 22.

Вибухонебезпечна зона класу 0 – простір, у якому газоповітряне вибухонебезпечне середовище існує постійно або протягом тривалого часу.

Вибухонебезпечна зона класу 1 – простір, у якому вибухонебезпечне середовище може утворюватись під час нормальної роботи.

Вибухонебезпечна зона класу 2 – простір, у якому вибухонебезпечного середовища за нормальних умов експлуатації немає, а якщо воно виникає, то рідко і триває недовго (у разі порушення процесу).

Вибухонебезпечна зона класу 20 – простір, у якому під час нормальної експлуатації вибухонебезпечний пил у вигляді хмари існує постійно або часто в кількості, достатній для утворення небезпечної концентрації з повітрям.

Вибухонебезпечна зона класу 21 – простір, у якому під час нормальної експлуатації ймовірна поява пилу в кількості, достатній для утворення суміші з повітрям вибухонебезпечної концентрації.

Вибухонебезпечна зона класу 22 – простір, у якому вибухонебезпечний пил може з'явитися не часто й існувати недовго або утворювати вибухонебезпечні суміші в разі аварії.

Наслідки надзвичайних ситуацій ситуації при аварій на радіаційно небезпечних об'єктах

Радіаційно небезпечними об'єктами є АЕС, виробництва ядерного палива, переробки та поховання радіоактивних відходів та ін. Аварії на таких об'єктах з викидом радіоактивних речовин (РР) в атмосферу спричиняють тривале РЗ повітря, місцевості, водойм, рослинності, наслідком чого може бути реальне опромінення людей у дозах, що перевищують норми радіаційної безпеки. Такі аварії називають радіаційними.

За межами поширення радіоактивного зараження і його наслідками радіаційні аварії поділяють на два класи: промислові та комунальні.

До класу промислових відносять радіаційні аварії, наслідки яких не поширюються за межі об'єкта, а опромінення може отримати лише персонал. До класу комунальних – аварії, наслідки яких поширюються на прилеглі території, де проживає населення.

За масштабом (розміром території, кількістю персоналу і населення, які опинилися в зоні аварії) комунальні аварії поділяють на такі:

- локальні – у зоні аварії проживає населення загальною кількістю до 10 тис. осіб;***
- регіональні – у зоні аварії опиняються території декількох населених пунктів, один чи декілька адміністративних районів і навіть областей, а кількість населення в зоні аварії перевищує 10 тис. осіб;***
- глобальні – якщо в зоні аварії опинилась значна частина території країни та її населення.***

До особливого типу глобальних радіаційних аварій належать трансграничні, коли зона аварії поширюється за межі державних кордонів.

Примітка. Зона аварії – територія, яка, залежно від масштабів аварії, вимагає планування та проведення певних заходів, пов'язаних з цією подією. Межі зони аварії визначаються державними регулюючими органами.

У разі радіаційної аварії з викидом радіоактивних речовин створюється радіоактивна хмара, яка починає рухатися в напрямку приземного вітру. При випаданні радіоактивних речовин із хмари на місцевості утворюється радіоактивний слід – зона радіоактивного зараження – у формі витягнутого еліпса.

За ступенем небезпеки для людей на радіоактивному сліді виділяють 5 зон радіоактивного зараження, які характеризуються рівнями радіації на одну годину після аварії:

- зона М – радіаційної небезпеки ($P_1 = 0,014\text{--}0,14\text{ Р/год}$);*
- зона А – помірного зараження ($P_1 = 0,14\text{--}1,4\text{ Р/год}$);*
- зона Б – сильного зараження ($P_1 = 1,4\text{--}4,2\text{ Р/год}$);*
- зона В – небезпечного зараження ($P_1 = 4,2\text{--}14,4\text{ Р/год}$);*
- зона Г – надзвичайно небезпечного зараження ($P_1 = 14,4\text{ Р/год}$).*

Унаслідок розпаду РР їх активність знижується і відповідно знижується рівень радіації за головним законом спаду рівня радіації 1, t Р Pt де Pt – рівень радіації на будь-який час t після аварії, Р/год; P1 – рівень радіації на одну годину після аварії, Р/год; = 0,3 – для реакторів типу РБМК–1000 (реактор великої потужності каналний); = 0,4 – для реакторів типу ВВЕР–1000 (воднево-водяний енергетичний реактор потужністю 1000 мегават).

Примітка. Дози опромінення на зовнішніх межах зон будуть менші, ніж в середині: в зонах М та А у 3,2 разу, Б та В у 1,8 разу, Г – 1,7 разу.

Вплив радіоактивного зараження на людей на зараженій місцевості відбувається як шляхом зовнішнього опромінення, так і внутрішнім опроміненням, якщо РР потрапляють в організм із їжею, водою, повітрям. Ступінь ураження залежить від величини поглиненої дози і часу, протягом якого отримана доза радіації. Величина дози опромінення пропорційна рівню радіації, тобто $D = P_{\text{серт}}$, де $P_{\text{серт}}$ – середній рівень радіації за період опромінення t.

За сигналом «Радіаційна небезпека» населення і персонал об'єкта повинні виконувати термінові і невідкладні заходи щодо захисту, а саме:

- використати індивідуальні засоби (протигаз, респіратор, ватно-марлеву пов'язку);*
- укритись у сховищі, якщо його немає – у будинку. У приміщенні загерметизувати вікна, двері, вентиляційні люки, укрити продукти і запас води;*
- провести йодну профілактику щитовидної залози (упродовж 7-ми діб по одній таблетці йодистого калію (дітям до 2-х років по 0,25 таблетки) або по 3–4 краплі йоду на склянку води (для дітей 1–2 краплі на півсклянки води);*
- не вживати неперевірені продукти і воду;*

– за потреби проводити евакуацію із зони зараження і санітарну обробку людей у безпечному районі.

26 квітня 1986 р. сталася радіаційна аварія на Чорнобильській АЕС – катастрофа планетарного масштабу. Із зруйнованого реактора до 6 травня вибухом було викинуто 63 кг радіонуклідів (3,5 % від кількості на момент аварії). Активність викинутих РР становила майже 500 млн Кі, що еквівалентно вибуху 330 двадцяти кілотонних атомних бомб (аналогічних скинутим у 1945 р. на міста Хіросіма і Нагасакі). Під час аварії і невдовзі після неї від радіаційного ураження загинуло 29 осіб, із 30-кілометрової зони евакуйовано 115 тис. осіб.

У відповідності до закону України "Про правовий режим території, яка зазнала забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи", введеному в дію 28 лютого 1991 р. визначені чотири зони в залежності від ступеню небезпеки для людей:

I – зона відчуження (30-ти кілометрова), де щільність забруднення більше 40 Кі/км² по цезію-137, що складає основну частину випромінювання. В цій зоні заборонено проживання людей, обмежена господарча діяльність.

II – зона обов'язкового відселення людей, де щільність забруднення 15- 40 Кі/км². Доза радіації за 1 рік перевищує 0,5 бер понад дози від природного фону.

III – зона гарантованого добровільного відселення. Щільність забруднення 5- 15 Кі/км².

Річна доза $D_p = 0,1-0,5$ бер.

IV – зона посиленого радіологічного контролю, де щільність забруднення 1-5 Кі/км².

Річна доза до 0,1 бер понад дози від природного фону.

Держава бере на себе наступні обов'язки:

- добровільне відселення населення;*
- постійний дозиметричний контроль;*
- щорічна медична диспансеризація;*
- забезпечення медичними препаратами;*
- забезпечення чистими продуктами і водою;*
- надання пільг згідно до даного закону.*

Площа зон радіоактивного забруднення становить 50,5 тис. км² (зокрема зона відчуження – 2,19 тис. км²) поширилась на територію 12 областей України, охопила 2213 населених пунктів (без зони відчуження) з населенням понад 2,4 млн осіб.

Тривалість і мінлива інтенсивність викидання РР із зруйнованого реактора, метеорологічні умови та інші фактори зумовили нерівномірність (плямистість) радіоактивного забруднення місцевості. Зони формувались, переважно, у західному, південно-західному і північно-східному напрямках.

У складі РР більшу частку (50–70 %) становив радіоактивний йод -131 (період напіврозпаду 8,04 доби), який негативно впливає на щитовидну залозу.

Наслідки надзвичайних ситуацій при аварії на хімічно небезпечних об'єктах

Великі запаси СДОР на підприємствах хімічної, целюлозно-паперової, нафтопереробної, металургійної промисловості, на транспортних магістралях є джерелом виникнення масштабних надзвичайних ситуацій.

Об'єкти, що мають СДОР, розрізняють за чотирма ступенями хімічної небезпеки залежно від виду СДОР, сумарної кількості (маси), можливих наслідків аварії – кількості населення, яке може потрапити в зону зараження: до 100 осіб – IV, 100–300 осіб – III, 300–500 осіб – II, більше 500 осіб – I ступінь.

У разі аварії на хімічно небезпечному об'єкті з викидом (розливом) речовин СДОР утворюється зона хімічного зараження.

Зоною хімічного зараження називають територію, яка включає місце розливу (викиду) СДОР, і територію, над якою поширилася хмара зараженого повітря з уражальною концентрацією.

Розміри зони хімічного зараження характеризуються глибиною G , шириною $Ш$ і площею S_3 і залежать від виду СДОР, маси G , швидкості приземного вітру V_v , ступеня вертикальної стійкості повітря (інверсії, ізотермії, конвекції), типу сховища (ємності обваловані чи необваловані), характеру місцевості (відкрита, закрита) та інших чинників.

Параметри зони можливого хімічного зараження визначають розрахунком, глибину – за формулою, км, $2 \cdot 2 \cdot 30, \text{св} \cdot \text{зм} \cdot \text{сх} \cdot \text{в} \cdot \text{Г} \cdot \text{км} \cdot \text{Г} \cdot \text{К} \cdot \text{К} \cdot \text{Д} \cdot \text{V}$, де G – маса СДОР, кг; D – токсодоза, (мг·хв)/л; V_v – швидкість вітру, м/с; $K_{\text{св}}$ – коефіцієнт, що враховує ступінь вертикальної стійкості повітря: за інверсії $K_{\text{св}} = 1$, ізотермії $K_{\text{св}} = 2,5$, конвекції $K_{\text{св}} = 4,7$; $K_{\text{зм}}$ – коефіцієнт, що враховує характер (закритість) місцевості: для відкритої

$K_{зм} = 1$, для закритої $K_{зм} = 3,5$; $K_{сх}$ – коефіцієнт, що враховує тип сховища СДОР ($K_{сх} = 1$ для необвалованої ємності, $K_{сх} = 1,5$ для обвалованої ємності). Коефіцієнти точніше визначають за табл. 3.4. і 3.5

Ширина зони зараження залежить від ступеня вертикальної стійкості повітря, її визначають за такими співвідношеннями: за інверсії $Ш = 0,2Г$, за ізотермії $Ш = 0,35Г$, за конвекції $Ш = 0,6Г$.

Площу зони зараження S_3 обчислюють за формулою $S_3 = 0,5ГШ$, км².

Усередині зони хімічного зараження можливе утворення одного або декількох осередків хімічного ураження (за наявності населених пунктів, сільськогосподарських виробництв та ін.).

Осередок хімічного ураження існує в межах населеного пункту або його частини, що опинилися чи можуть опинитися в зоні зараження. СДОР можуть уражати шкіру, органи дихання, очі, слизові оболонки з подальшою дією на нервову систему, серце та інші органи людини.

Захисні дії населення в осередку хімічного ураження починаються з моменту отримання оповіщення про викид в атмосферу СДОР або явної небезпеки хімічного зараження і вимагають:

- надіти засоби індивідуального захисту (протигаз, плащ, накидка);
- укритися в найближчому сховищі цивільного захисту (ЦЗ) або вийти із зони зараження в бік, перпендикулярний напрямку вітру, уникаючи проходів через тунелі, яри (у низьких місцях вища концентрація СДОР).

Якщо недоступні засоби захисту, потрібно:

- залишитися у приміщенні верхнього поверху, щільно закрити вікна та двері, димохід, вентиляційні люки;
- провести герметизацію приміщення: заклеїти щілини у вікнах плівкою, лейкопластиром або папером, вхідні двері зашторити, використовуючи ковдри і будь-які щільні тканини;
- вийшовши із зони зараження, зняти одяг, залишити його на вулиці, прийняти душ, ретельно промити очі, прополоскати рот;
- у разі підозри на ураження багато пити (чай, молоко), звернутися до лікарів.

РОЗДІЛ 11.

ПЛАНУВАННЯ ЗАХОДІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

1. Загальні принципи планування заходів щодо зменшення масштабів надзвичайних ситуацій.

2. Плануюча документація з попередження надзвичайних ситуацій. Структура і зміст планів ЦЗ на ОЕ.

3. Планування заходів ЦЗ в навчальних закладах.

Література:

1. Кодекс цивільного захисту України (КЦЗУ), 2012.
2. Закон України "Про правовий режим надзвичайного стану"(1550-14)
3. Закон України "Про правовий режим воєнного стану" (1647-14).
4. Закон України "Про об'єкти підвищеної небезпеки" (2245-14).
5. Закон України "Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку" (39/95-ВР).
6. Закон України "Про гідрометеорологічну діяльність" (443-XIV).
7. Закон України "Про забезпечення санітарного та епідемічного благополуччя населення" (4004-12).
8. Закон України "Основи законодавства України про охорону здоров'я" (710-07).
9. Положення про Державну службу України з надзвичайних ситуацій від 16 січня 2013 року № 20/2013.

1. Вирішення проблем захисту населення і територій України від надзвичайних ситуацій (НС), зменшення їх соціально-економічних і екологічних наслідків можливе лише при проведенні цілого комплексу заходів.

У значній мірі досягнення цієї мети залежить від уміння керівників усіх рівнів (від об'єктового до урядового), спрогнозувати усі можливі НС, чітко спланувати заходи по їх попередженню та ліквідації наслідків, організувати управління під час виконання цих заходів, а також високого стану готовності до дій у НС органів управління, сил ЦЗ і населення. Виконання цих завдань, перш за все, буде залежати від планування і виконання заходів на підприємствах, як безпосередніх виконавців.

За виконання заходів з цивільного захисту (ЦЗ) на підприємствах відповідає керівник підприємства, а планування заходів з ЦЗ на підприємстві виконує структурний підрозділ або спеціально призначена керівником підприємства особа з питань НС: штаб ЦЗ та начальник штабу ЦЗ.

1.1 Загальні принципи планування заходів ЦЗ

Планування є основою і найпершою функцією всіх систем управління.

Це процес, за допомогою якого система управління намагається найбільш ефективно вирішувати характерні для неї завдання, пристосовує свої можливості та ресурси до змін зовнішніх і внутрішніх умов.

Суть планування заходів ЦЗ, на випадок НС полягає в :

- аналізі стану ЦЗ,
- в оцінці обстановки, яка може скластися при виникненні аварій, катастроф і стихійних лих та застосування противником сучасних засобів ураження;
- в розробці заходів, спрямованих на захист населення та підвищення стійкості функціонування в мирний час та в особливий період;
- в установленні послідовності, строків, способів здійснення намічених заходів і виконавців та визначенні необхідних ресурсів для їх проведення.

Загальні принципи планування заходів щодо зменшення масштабів НС:

1. Планування повинно бути реальним, цілеспрямованим, конкретним, точним, гнучким, перспективним, базуватися на глибоко продуманих рішеннях, обґрунтованих розрахунках та враховувати специфіку і особливості діяльності.

2. Воно повинно проводитися завчасно та забезпечувати своєчасний ввід планів ЦЗ в дію, особливо під час раптового виникнення НС техногенного та природного характеру та в особливий період.

Ефективним є **довгострокове** (стратегічне, превентивне) планування, яке:

- визначає мету, що стоїть перед організацією;
- практичні завдання для реалізації поставленої мети;
- ресурси для її досягнення.

Стратегічне планування – це систематичний процес, за допомогою якого органи державного управління прогнозують і планують свою діяльність на майбутнє.

Стратегічний план розробляється з точки зору перспективи організації і повинен обґрунтовуватися широкими дослідженнями і фактичними даними, а також з урахуванням можливості, при необхідності, його коригування, трансформування чи навіть перегляду.

Тактичні плани – це короткострокові плани (оперативне планування), конкретні оперативні дії, узгоджені із загальним довгостроковим планом.

Основні загальні заходи ЦЗ, що відображаються у планах ЦЗ, визначаються згідно з рішеннями Уряду і Начальника Цивільного Захисту України, вказівок керівників міністерств, відомств, з урахуванням вимог органів державної влади з питань ЦЗ та специфіки діяльності галузі (підприємства).

Плани ЦЗ підлягають щорічному корегуванню.

Відповідно до вимог Кодексу цивільного захисту України, керівники всіх підприємств та установ зобов'язані:

а) планувати і здійснювати необхідні міри захисту своїх працівників від небезпечних факторів надзвичайних ситуацій (НФ НС);

б) планувати і здійснювати заходи для підвищення стійкості функціонування ОЕ і забезпечення життєдіяльності працівників у НС;

в) забезпечувати створення, підготовку та підтримку в готовності до застосування сил і засобів з попередження та ліквідації НС, навчання працівників ОЕ способам захисту і діям у НС у складі невоєнізованих формувань (НФ);

г) створювати локальні системи оповіщення про НС;

д) забезпечувати організацію і проведення рятувальних та інших невідкладних робіт на ОЕ та прилягаючих до нього територіях;

е) фінансувати заходи захисту;

ж) створювати резерви фінансових та матеріальних ресурсів для ліквідації НС;

з) здійснювати оповіщення працівників ОЕ про загрозу або виникнення НС.

Для забезпечення готовності функціональних і територіальних підсистем ЄДСЦЗ до оперативного реагування на НС органами управління підсистем усіх рівнів розробляються плани реагування на НС, найбільш імовірні для певної території, галузі, об'єкта, виходячи з прогнозованих даних та експертних оцінок.

Основними завданнями окремих планів реагування на НС є: визначення можливих джерел НС та їх впливу на довкілля; уточнення зон можливих руйнувань населених пунктів та особливо важливих ОЕ, шляхів сполучення і комунікаційних мереж; можливого катастрофічного затоплення, осередків пожеж, радіоактивного, хімічного або іншого зараження; надзвичайних екологічних ситуацій; визначення можливих втрат населення, сил та засобів ЄДСЦЗ; встановлення кількісних та якісних показників виведення з ладу транспортних засобів, промислових, громадських і житлових будинків та споруд, засобів зв'язку, магістральних газо-, нафто- або інших трубопроводів, залізничних вузлів, портів, мостів, продуктопроводів і т.д.; уточнення розмірів можливих збитків; проведення розрахунків сил і засобів ЄДС та ЦЗ, необхідних для їх виконання; визначення порядку управління та організації взаємодії, всебічного забезпечення дій підпорядкованих сил ЄДСЦЗ у зоні НС.

Як вихідні документи для планування використовуються накази Президента України, законодавчі акти ВРУ, постанови КМУ, рішення ДСНС, "План реагування на НС державного рівня", витяги з рішення начальника ЦЗ області, району по організації та веденню ЦЗ на території області або району, витяг з "Плану організації евакуаційних заходів та визначення місць розміщення евакуйованого населення".

На ОЕ повинні бути розроблені два плани, а саме:

- "План дій з попередження та ліквідування НС" (на мирний час);
- "План цивільного захисту " (на воєнний час).

А суб'єктами господарювання з чисельністю працюючого персоналу 50 осіб і менше розробляється та затверджується інструкція щодо дій персоналу суб'єкта господарювання у разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій;

Головна мета цих планів - максимальне зниження людських та матеріальних втрат у будь-яких умовах обстановки.

Планування повинне базуватися на аналізі обстановки, що може скластися в результаті НС або застосування сучасних засобів ураження, оцінці матеріальних і людських ресурсів.

Планування заходів ЦЗ на ОЕ у мирний час базується на основі контролю і спостереження за станом навколишнього природного, техногенного і екологічного середовищ і відповідних документів, що регламентують порядок і методику цього планування.

Масштаби і наслідки можливих НС визначаються на основі експертної оцінки або прогнозу. Після чого створюється зведений план заходів ОЕ з попередження виникнення НС на рік.

В залежності від задач, на ОЕ розробляються 2 групи документів ЦЗ: довгострокові та щорічні.

Довгострокові:

- план ЦЗ;
- наказ про організацію і ведення ЦЗ;
- план розвитку і удосконалення ЦЗ;
- план підготовки і підвищення кваліфікації керівного складу ЦЗ об'єкта;
- план-графік вивчення (комплексної перевірки) чи стану вивчення окремих питань ЦЗ у структурних підрозділах об'єкта.

Щорічні (накази):

- про стан ЦЗ у році, що минув, і основні задачі на рік, що наступив;
 - про затвердження евакуаційної комісії;
 - про створення НФ ЦЗ;
 - про організацію пункту видачі ЗІЗ;
 - про організацію та склад комісії з ТЕБ та НС;
- про результати підготовки ОЕ з ЦЗ у минулому році та основні завдання на наступний рік.

На основі прогнозування і аналізу обстановки, яка може скластися на території об'єкта при виникненні НС, визначаються способи захисту і комплекс заходів, які необхідно спланувати для надійного захисту персоналу і території об'єкта. При цьому в обов'язковому порядку враховуються:

- наявність потенційно небезпечних ділянок, можливі варіанти розвитку аварійних ситуацій;
- можливі стихійні лиха в районі розташування об'єкта;
- сили і засоби об'єкта, можливі варіанти їх посилення для проведення заходів захисту персоналу і ліквідації НС;
- орієнтовний обсяг, порядок і терміни виконання заходів попередження та зменшення наслідків НС, захисту персоналу і проведенню АРiНР;

- інші вихідні дані, необхідні для планування, обумовлені місцевими умовами і специфікою діяльності об'єкта.

В усіх випадках розробка документів по організації і проведенню заходів попередження та ліквідації НС, управління силами починається з розробки основного документа - "Плану дій ОЕ з попередження та ліквідації НС".

2.Плануюча документація з попередження надзвичайних ситуацій. Структура і зміст планів ЦЗ на ОЕ

2.1. План дій об'єкта з попередження та ліквідації НС.

Він поєднує два документи:

- план дій органів керування, сил і структурних підрозділів у режимах повсякденної діяльності, підвищеної готовності, надзвичайної ситуації, надзвичайного стану ("план дій").

- План реагування на імовірну для даної зони НС ("план реагування").

2.1.1 План дій органів керування, сил і структурних підрозділів ("План дій")

"План дій" складається з 5-ти розділів і додатків.

1 розділ. Аналіз природного (топографічного), техногенного та екологічного стану місцевості, де розташований об'єкт, наявності ПНО(потенційно небезпечний об'єкт) і можливого характеру пов'язаних з ними НС.

2 розділ. Кількісний і якісний аналіз складу об'єкта, оцінка сприятливих і несприятливих факторів, що будуть полегшувати чи затрудняти організацію і ведення ЦЗ об'єкта і що необхідно зробити для усунення чи зменшення впливу негативних факторів.

3 розділ. Рішення керівника на організацію і ведення ЦЗ об'єкта за режимами дій у періоди попередження і реагування на можливі НС: реагування на можливі НС, зв'язані з ПНО, організація оповіщення, радіаційного, хімічного, медичного захисту, розосередження та евакуації.

4 розділ. Всі види забезпечення заходів захисту: МТЗ, протирадіаційне, протихімічне, медичне, протипожежне, транспортне та фінансове забезпечення.

5 розділ. Організація управління, зв'язку, оповіщення і взаємодії.

Додатки до «плану дій»:

- схема керування, зв'язку, оповіщення і взаємодії;

- план-календар дій об'єкта в режимах повсякденної діяльності, підвищеної готовності, НС (надзвичайного стану);

- карта (схема) регіону з позначеними на ній: місцем розміщення об'єкта; місцями можливої техногенної, природної чи екологічної небезпеки; графічними елементами плану евакуації (розосередження) і необхідними розрахунками;

- план евакуації об'єкта в заплановані райони евакуації (план розосередження);

- особисті плани дій керівного складу ОЕ і командирів (начальників) НФ ЦЗ (папки з робочими документами – 1-ий екземпляр; 2-ий екземпляр особистого плану (робочих документів) дій знаходиться на робочому місці посадової особи;

- необхідні довідкові документи керування і взаємодії.

План дій, план реагування (якщо він розробляється окремо) і план евакуації щорічно корегуються за станом на 1 жовтня.

Для начальника ЦЗ і начальника штабу ЦЗ об'єкта, начальників (командирів) служб і НФ розробляються особисті плани дій (папки робочих документів).

Зміст папки робочих документів:

- функціональні задачі посадової особи;
- витяг з наказу про призначення;
- функціональні обов'язки керівника і о/с формування;
- відомість забезпечення матеріально-технічними засобами;
- план-графік дій;
- схема оповіщення;
- іменний список о/с формування;
- необхідні довідкові дані;
- план підготовки ЦЗ об'єкта в році, що наступив;
- навчальний план і розклад занять з постійним складом працівників;
- доповідь про стан і підготовку ЦЗ об'єкта в минулому році (один екземпляр у місцевий орган керування з питань НС і ЦЗ, другий – у штаб ЦЗ МОНУ).

Зміст доповіді:

- характеристика об'єкта (організаційна структура і розміщення);
- кількісний і якісний склад персоналу об'єкта;
- організація підвищення кваліфікації персоналу, навчання по тематиці ЦЗ, виконання планів;
- забезпечення ЗКЗ в місці постійної дислокації і у районі запланованої евакуації, а також ЗІЗ; забезпеченість об'єкта необхідним військово-технічним майном, приладами радіаційної, хімічної розвідки і контролю;
- підготовка об'єкта ЦЗ до функціонування у ВЧ, готовність до виконання евакуаційних заходів, підготовка району, що планується для евакуації;
- НФ і служби ЦЗ об'єкта і їхнє матеріально-технічне забезпечення;
- організація керування об'єктом у місці постійної дислокації і з пункту управління (ПУ) в заміській зоні;
- організація об'єктової системи зв'язку і взаємодії, оповіщення й інформації;
- виконання основних задач, визначених наказом начальника ЦЗ міністерства (відомства) за минулий рік.

2.1.2. «План реагування на імовірну для даної зони НС».

Для забезпечення готовності функціональних і територіальних підсистем ЄС ЦЗ до оперативного реагування на НС органами управління підсистем усіх рівнів розробляються плани реагування на НС, найбільш імовірні для певної території, галузі, об'єкта, виходячи з прогнозованих даних та експертних оцінок.

Основними завданнями плану реагування на НС є:

- визначення можливих джерел НС та їх впливу на довкілля;
- уточнення зон можливих руйнувань населених пунктів та особливо важливих ОЕ, шляхів сполучення і комунікаційних мереж; зон можливого катастрофічного затоплення; осередків пожеж; зон РХБЗ; районів надзвичайних екологічних ситуацій;
- визначення можливих втрат населення та сил ЦЗ;
- встановлення кількісних та якісних показників виведення з ладу транспортних засобів, промислових, громадських і житлових будинків та споруд, КЕМ, засобів зв'язку, магістральних газо-, нафто- та інших трубопроводів, залізничних вузлів, портів, мостів і т.д.;
- уточнення розмірів можливих збитків;
- визначення характеру та обсягів АРІНР та відбудовних робіт, проведення розрахунків сил і засобів ЦЗ, необхідних для їх виконання;
- визначення порядку та організації взаємодії, всебічного забезпечення дій підпорядкованих сил ЦЗ у зоні НС та управління ними.

Плани реагування на НС повинні бути взаємоузгоджені, затверджені відповідними керівниками органів управління ЄС ЦЗ, забезпечувати виконання покладених на ці органи управління і сили функцій. Практичне здійснення основних принципів захисту робітників та службовців на ОЕ починається з розробки плану реагування на НС.

„План реагування” складається з 7-ми розділів.

1 розділ. Стисла характеристика об'єкта. Особливості, що впливають на організацію і ведення ЦО:

- територія розташування об'єкта, його виробничі складові;
- мережі енерго-, тепло-, водопостачання, транспорту, зв'язку, шляхи під'їзду і т.п.;
- забезпеченість ЗІЗ і ЗКЗ;
- організація формувань і служб ЦО;
- фактори, що негативно впливають на організацію і проведення заходів захисту ОЕ.

2 розділ. Стислі висновки з оцінки можливої обстановки, що може скластися під час загрози і виникнення НС:

- аналіз особливостей функціонування об'єкта і подій техногенного і природного походження, характерних для даного регіону;
- події, що можуть мати місце на території об'єкта;
- події, що можуть мати місце за територією об'єкта;
- прогноз можливої обстановки у випадку катастроф і аварій з викидом РР і НХР (ХЗ, РЗ, аварії на зовнішніх КЕМ, пожежі і вибухи з подальшим горінням).

3 розділ. Порядок виконання заходів і дій при загрозі і виникненні НС.

При загрозі виникнення НС:

- збір керівного складу і організація чергування відповідальних осіб;
- уточнення порядку оповіщення і інформування працівників ОЕ;
- уточнення порядку дій працівників у випадку виникнення НС;
- організація отримання від підлеглих структур, взаємодіючих установ, організацій, підприємств і місцевого штабу з питань НС і ЦЗ населення інформації про обстановку і характер можливої НС;
- уточнення розрахунків по видах захисту працівників ОЕ;
- приведення в готовність евакуаційних органів, служб і формувань ЦО об'єкта;
- проведення організаційних, технічних, інженерних і ін. заходів для підвищення стійкості роботи об'єкта і зменшення збитків у випадку виникнення НС;
- уточнення порядку управління і взаємодії при виникненні НС.

При виникненні НС:

- оповіщення, збір керівного складу і перехід на цілодобовий режим роботи;
- оповіщення працівників;
- проведення заходів негайного захисту працівників ОЕ;
- залучення служб і формувань ЦЗ об'єкта до проведення РіНР;
- постійне інформування місцевих органів виконавчої влади (ОВВ) про обстановку, прийнятих рішеннях і хід виконання робіт.

4 розділ. Сили, що залучаються для проведення робіт при загрозі і виникненні НС.

Планується залучення як власних сил, так і сил місцевого підпорядкування:

- які служби і формування ЦЗ, створені на об'єкті, залучаються; терміни готовності формувань до дій; склад формувань, їх оснащення засобами захисту, приладами, засобами для виконання РіНР;
- які сили місцевого підпорядкування залучаються для порятунку потерпілих, надання їм першої МД, гасіння пожеж, виконання робіт з дегазації, дезактивації, санітарної обробки і т.п.

5 розділ. Організація забезпечення заходів і дій сил, що залучаються до ліквідації наслідків НС: протирадіаційне і протихімічне, медичне, транспортне, протипожежне, матеріально-технічне.

6 розділ. Організація управління і взаємодії.

Управління заходами і діями сил ЦЗ у випадку погрози виникнення НС здійснюється з ПУ (приміщення, де розміщується робоча група і о/с КТЕБ і НС об'єкта).

При одержанні повідомлення про загрозу виникнення НС:

- приводиться до готовності система управління;
- оповіщається і збирається робоча група і о/с КТЕБ і НС об'єкта (далі комісія), о/с евакуаційної комісії;
- перевіряється зв'язок управління і взаємодії;

- організується цілодобове чергування відповідальних осіб з числа к/с об'єкта;
- уточнюються порядок керування і взаємодії при виникненні НС, порядок захисту працівників ОЕ;
- уточнюються наявність, ступінь готовності і оснащення служб НФ ЦЗ об'єкта;
- уточнюються обсяги і порядок забезпечення заходів сил ЦЗ об'єкта;
- уточнюються порядок приведення в готовність евакоорганів і проведення евакуації працівників ОЕ.

Управління заходами і діями сил ЦЗ об'єкта при виникненні НС зовнішнього походження здійснюється з ПУ, що розгортається в адміністративному будинку об'єкта.

При одержанні повідомлення про виникнення НС відповідно до плану дій:

- оповіщаються і збираються працівники ОЕ;
- проводяться заходи для їх захисту;
- організовується проведення РіНР;
- вводиться цілодобове чергування осіб з числа к/с об'єкта;
- встановлюється взаємодія з відповідними органами місцевої державної адміністрації (ДА), надається інформація місцевим органам з питань НС і ЦЗ населення, а також вищому органу управління про характер НС, прийнятих рішеннях, ході виконання робіт.

7 розділ. Організація зв'язку управління, оповіщення і взаємодії.

Зв'язок управління, оповіщення і взаємодії організується з використанням радіомереж, телефонного зв'язку міської і міжміської АТС, системи гучномовного зв'язку, включенням електричних сирен на об'єкті, передачею відповідних сигналів, повідомлень по системі радіомовлення, телебачення на місцевому і регіональному рівнях.

2.2 Структура і зміст "Плану ЦЗ" об'єкта (для ВЧ).

"План ЦЗ" – це перелік розроблених завчасно основних заходів для захисту робітників та службовців, підвищення стійкості роботи ОЕ при впливі ЗМУ та інших сучасних засобів ураження, а також диверсійних чи терористичних дій.

"Планом ЦЗ" визначаються характер і порядок дій сил, зміст і обсяг робіт, терміни виконання і виконавці, послідовність проведення заходів при загрозі нападу противника і при ліквідації наслідків нападу з урахуванням фізико-географічних особливостей, економічних і інших можливостей кожного об'єкта.

План складається з рішення начальника ЦЗ об'єкта на організацію і ведення РіНР, яке оформлюється у вигляді наказу та додатків до нього. До рішення начальника ЦЗ об'єкта додаються:

- план евакуації виробничого персоналу;
- розрахунок укриття робітників та службовців (забезпечення засобами колективного захисту (укриття, сховища);

- план переведення ОЕ на особливий режим роботи з ЦЗ;
- розрахунок забезпечення формувань, робітників та службовців ЗІЗ;
- схема організації управління, оповіщення та зв'язку;
- календарний план основних заходів ЦЗ;
- план проведення РіНР;
- план захисту продовольства і джерел водопостачання від РР, БОР, НХР та БЗ.

Таким чином, "План ЦЗ" призначається для організованого і систематичного пошуку і створення способів та заходів для максимально можливого зниження втрат на ОЕ, а також для створення умов стійкої роботи його у ВЧ.

План ЦЗ об'єкта складається в 2-х варіантах

А.- при планомірному виконанні заходів ЦЗ;

Б.- при раптовому нападі противника.

3.Створення системи ЦЗ в школі здійснюється на підставі Наказу керівника (директора) школи.

У навчальних закладах з денною формою навчання з чисельністю 500 і більше осіб, які навчаються, призначається посадова особа з питань цивільного захисту; (Ст.20 Кодексу ГЗ України).

У Наказі формуються основні завдання системи ЦЗ школи:

- проведення заходів щодо попередження виникнення НС;
- навчання персоналу та учнів дій у разі загрози та при виникненні НС;
- забезпечення готовності органів управління та сил до дій за попередження і реагування на НС;
- оповіщення персоналу і учнів про загрозу і виникнення НС, своєчасне і достовірне інформування про фактичну обстановку та заходи, що проводяться;
- захист персоналу та учнів при виникненні НС;
- проведення рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації НС, забезпечення життєдіяльності навчального закладу.

Визначається структура створюваної системи для вирішення цих завдань:

Призначаються:

- відповідальна особа з питань ЦЗ,
- заступники керівника навчального закладу:
(евакуації та матеріально-технічного забезпечення).

Документи з Цивільного захисту у школі поділяються на довгострокові і щорічні.

Довгострокові документи.

1.Приказ начальника цивільного захисту «Про організацію і ведення цивільного захисту в школі».

2.План дій органів управління та сил у разі раптового нападу противника, в режимах повсякденної діяльності, підвищеної готовності, надзвичайної ситуації, надзвичайного стану.

3.Схема (План) управління, зв'язку, оповіщення і взаємодії .

4.План-календар дій органів управління і сил (при раптовому нападу противника за сигналом «Повітряна тривога» і сигналу «Відбій повітряної тривоги») в режимах повсякденної діяльності, підвищеної готовності, надзвичайної ситуації, надзвичайного стану.

5.Карта району з позначеними на ній місцями розташування закладу, можливої техногенної, природної, екологічної небезпеки (копія з карти Паспорта ризику району).

6.План евакуації закладу в разі НС техногенного та природного характеру.

а. Схема екстреного виведення дітей з приміщень гімназії, збору та побудови на майданчику для перевірки повноти проведених евакозаходів, на _____ аркушах.

Договір № _____ про організацію укриття і безпечного розміщення учнів і персоналу гімназії №____ у разі виникнення НС техногенного та природного характеру.

б. Схема маршруту пересування до місця безпечного розміщення.

7.Особисті плани дій (папки робочих документів) керівного складу (начальника ЦЗ, заступника начальника ЦЗ, заступника начальника ЦЗ з евакуації, заступника начальника ЦЗ по МТЗ).

8.Особисті плани дій (папки робочих документів) командирів формувань.

9. Перспективний план розвитку і вдосконалення ЦЗ закладу.

10. План підготовки та підвищення кваліфікації керівного складу ЦЗ закладу.(На курсах)

11. Необхідні додаткові матеріали з питань управління, зв'язку, оповіщення, організації захисту, матеріально-технічного забезпечення цивільного захисту.

Щорічні документи:

1. Підсумковий Наказ про стан цивільного захисту в минулому році та основні завдання на наступний рік.

2.План підготовки цивільного захисту на наступний рік.

3. Розклад занять з керівним складом, особовим складом формувань та працівниками закладу (для кожної категорії окремо).

4. Журнал обліку занять.

5. Документи з підготовки та проведення «Дня цивільної оборони».

6. Наказ про підготовку і проведення «Дня цивільної оборони».

7. План підготовки і проведення«Дня цивільної оборони» .

8. Графік проведення «Дня цивільної оборони» .

9. Наказ про підсумки проведення «Дня цивільної оборони» .

10. Доповідь про підготовку і стан цивільного захисту закладу за минулий рік.

11. Інформаційно - справочний куточок щодо дій у НС.

3. План дій органів управління, сил Цивільного захисту при загрозі та виникненні НС техногенного та природного характеру. Порядок розробки, узгодження, затвердження і коригування.

План дій - це програма виконання запобіжних та захисних заходів, є мотивованим рішенням керівника (директора) навчального закладу на організацію та ведення ГЗ у школі (ліцеї, ПТУ), матеріально-технічного забезпечення, організацію підготовки учасників навчально-виховного процесу до захисту і дій у НС техногенного та природного характеру.

До розроблювальних планів пред'являються наступні основні вимоги:

1. Реальність плану
2. Конкретність
3. Цілеспрямованість
4. Точність
5. Гнучкість
6. Перспективність

Основні вихідні дані для розробки плану такі:

1. Характеристика об'єкта (характеристика займаних будівель і споруд, кількість учнів персоналу школи, режим роботи, умови розміщення та характеристика місцевості, наявність засобів захисту та сил реагування на НС тощо);

2. Результати оцінки ризиків виникнення НС

3. Відомості про сили і засоби, залучення яких планується до проведення робіт з попередження і ліквідації НС.

Розробку плану доцільно проводити в 3 етапи:

1-етап - організаційно-підготовчий.

2 етап – практична розробка і оформлення документів плану.

3 етап - узгодження документів плану між собою, доопрацювання, погодження з вищестоящим органом, затвердження керівником (директором) школи, доведення його до виконавців.

Структура і зміст Плану дій...»

I розділ:

Оцінка природного, техногенного та екологічного стану місцевості (території) де розташована (школа) гімназія, наявність потенційно небезпечних об'єктів та пов'язані з ними надзвичайні ситуації.

II розділ:

Стисла характеристика навчального закладу. Особливості впливають на організацію і ведення цивільного захисту:.

III. Розділ.

Рішення начальника цивільного захисту гімназії на організацію дій органів управління, сил і структурних підрозділів в режимах повсякденної діяльності, підвищеної готовності, надзвичайної ситуації, у разі раптового нападу противника.

IV. Розділ.

Матеріально-технічне забезпечення захисту особового складу у разі раптового нападу противника, в режимах повсякденної діяльності, підвищеної готовності, надзвичайної ситуації, надзвичайного стану (спостереження, оповіщення, взаємодії, протирадіаційний, противохімічний, медичний, інженерний захист і евакуація (розосередження)).

V. Розділ.

Організація зв'язку управління, оповіщення і взаємодії

Основними програмами (додатками) є:

1. Календарний план основних заходів ЦЗ при загрозі та виникненні НС.

Розробляється на кожен з очікуваних НС, складається з 2-х частин:

а) заходи, що проводяться при загрозі виникнення НС,

б) заходи, що проводяться після виникнення НС.

2. Карта (схема) регіону з позначенням на ній місця розташування навчального закладу, нанесеними зонами можливої техногенної, природної або екологічної небезпеки, графічними елементами плану евакуації і необхідними розрахунками.

3. Схема оповіщення керівного складу, формувань в робочий і неробочий час.

4. Розрахунок сил і засобів ЦЗ, що залучаються для виконання робіт (найменування формування, чисельність, забезпеченість відповідними коштами та майном).

РОЗДІЛ 12.

Захисні споруди цивільного захисту

1. Визначення поняття «захисні споруди»
2. Види захисних споруд цивільного захисту
3. Стійкість функціонування захисних споруд цивільного захисту та основні шляхи її підвищення
4. Правила перебування в тимчасовій захисній споруді.
5. Поточний стан тимчасових захисних споруд та готовність їх до експлуатації.

Захист населення і продуктивних сил країни від зброї масового ураження, а також при стихійних лихах, виробничих аваріях - найважливіше завдання управління у справах цивільної оборони і надзвичайних ситуацій. Для вирішення цього завдання необхідно створення на об'єктах економіки і в населених пунктах різних типів захисних споруд для укриття людей.

В даний час ефективність захисту людей від сучасних засобів ураження залежить не тільки від готовності до прийому людей і технічної справності захисних споруд, оснащених складним устаткуванням, але і від підготовки персоналу з обслуговування захисних споруд. Обслуговуючий персонал захисних споруд повинен вміти в різних ситуаціях прийняти правильне рішення і виконати всі виникаючі при цьому завдання.

Обов'язки з планування, організації та забезпечення укриття людей покладені на відповідні служби сховищ і укриттів цивільного захисту. Вони повинні розробляти основні плануючі документи, розподіляти захисні споруди між цехами, відділами, службами об'єктів економіки, намітити маршрути підходу до притулків або укриттях, ознайомитися з порядком укриття всіх, хто ними буде користуватися.

Перед складанням документів уточнюють місткість і захисні властивості споруд. При їх нестачі виявляють підвальні та інші приміщення, які можуть бути пристосовані під захисні споруди. Визначають місця для будівництва швидкокомтованих укриттів. У відповідності до чисельності населення розподіляються захисні споруди, при цьому враховують можливість їх швидкого заповнення людьми з довколишніх будинків. Головний принцип - мінімальний час на підхід до захисних споруд.

Для обслуговування захисних споруд на об'єкті створюються формування. Особовий склад цих формувань відповідає за підготовку споруди до прийому людей, організацію його заповнення, правильну

експлуатацію під час перебування в ньому людей і за евакуацію їх із притулку в разі виходу його з ладу.

1 Визначення поняття «захисні споруди»

Зростання кількості атомних електростанцій, хімічно небезпечних і вибухонебезпечних підприємств та інших об'єктів, які порушують екологію зовнішнього середовища, а також зброї масового ураження вимагають від органів влади створювати умови для захисту населення у надзвичайних ситуаціях. В цих умовах терміни проведення захисних заходів можуть бути обмеженими. На першому місці має бути переховування населення у захисних спорудах у місці його перебування — на роботі чи навчанні та в місцях постійного проживання.

Захисні споруди (ЗС) призначені для укриття населення від засобів масового ураження в особливий період та надзвичайних ситуацій у мирний час та є основним видом колективного захисту населення.

Типи ЗС, розподіл категорій осіб, що належать укриттю у ЗС, створення та використання фонду ЗС визначені статтею 32 "Кодексу цивільного захисту України" [1]. Захисні споруди можуть бути побудовані завчасно і за особливою вказівкою. Завчасно будують, як правило, окремо розташовані або вбудовані в підвальну частину будівлі споруди, розраховані на тривалий термін експлуатації. У мирний час передбачається можливість використовувати ці споруди в різних господарських цілях як побутові приміщення, навчальні класи, гаражі та інше. При цьому необхідно забезпечити можливість використання захисних споруд за прямим призначенням у найкоротші терміни.

Укриття у ЗС передбачає: збереження фонду ЗС; будівництво окремих сховищ і протирадіаційних укриттів (ПРУ), у т.ч. найпростіших; комплексне освоєння підземного простору; створення ЗС подвійного призначення.

Для укриття людей, в основному, використовуються сховища і ПРУ, а щодо тимчасового захисту — найпростіші укриття. Сучасні ЗС, особливо сховища, достатньо складні в технічному відношенні споруди, обладнані комплексом інженерних систем і приладів, що повинні не тільки захистити людей, які укриваються, від впливу вражаючих факторів НС, але і забезпечити санітарно-гігієнічні та решту умов життєзабезпечення людей, що вимагаються, на протязі певного часу без індивідуальних засобів захисту. Для забезпечення утримання ЗС в організаціях і на об'єктах ЦЗ призначаються посадові особи, обов'язком яких є облік, організація утримання та забезпечення готовності цих захисних споруд до укриття людей при виникненні НС. Для обслуговування ЗС за умов мирного часу створюються формування з обслуговування цих споруд. Основні вимоги до будівництва і експлуатації ЗС, у тому числі щодо захисних властивостей і

систем життєзабезпечення викладені у [2, 3, 6, 7], а також в інших нормативних документах з урахуванням умов будівництва. Об'єкти або приміщення, що пристосовуються під захисні споруди, в усіх випадках мають відповідати вимогам цих норм.

2. Види захисних споруд цивільного захисту.

Сховища забезпечують захист осіб, що укриваються, від негативного впливу сучасних засобів ураження, бактеріальних (біологічних) засобів (далі - БЗ), від бойових отруйних речовин (далі - БОР), а також, при необхідності, від катастрофічного затоплення, небезпечних хімічних речовин (далі - НХР), радіоактивних продуктів при руйнуванні ядерних енергетичних енергоустановок, високих температур і продуктів горіння при пожежах та передбачають можливість безперервного перебування у них розрахункової кількості осіб, що укриваються, протягом двох діб. За призначенням у сховищах передбачаються основні і допоміжні приміщення. До основних належать приміщення для осіб, що укриваються, пункти управління, медпункти, а у сховищах лікувальних установ - також операційно-перев'язочні, передопераційно-стерилізаційні.

До допоміжних приміщень належать фільтровентиляційні приміщення, санітарні вузли, захищені дизельні електростанції, електроцитові, приміщення для зберігання продовольства, приміщення для ємкостей запасу питної води, приміщення артезіанської свердловини, станції перекачування, балонні, тамбури-шлюзи, тамбури, а для сховищ атомних станцій - приміщення для дозиметричного контролю, роздягальні, приміщення для брудного одягу, душові.

Протирадіаційні укриття (далі - ПРУ) призначені для захисту осіб, що укриваються, від впливу іонізуючого випромінювання при радіоактивному забрудненні місцевості і допускають безперервне перебування у них розрахункової кількості осіб, що укриваються, до двох діб. До складу ПРУ входять основні і допоміжні приміщення. До основних приміщень належать приміщення для розміщення осіб, що укриваються; до допоміжних приміщень належать санітарні вузли, вентиляційні та приміщення для зберігання забрудненого верхнього одягу.

ПРУ укриття для установ охорони здоров'я повинні мати такі основні приміщення: для розміщення хворих та тих, хто видужує, медичного та обслуговуючого персоналу, процедурну (перев'язочну), буфетну та пости медичних сестер.

У неканалізованих ПРУ місткістю до 20 осіб допускається передбачати приміщення для виносної тари.

Розміщення хворих, медичного та обслуговуючого персоналу слід передбачати у роздільних приміщеннях, за винятком постів чергового персоналу. У ПРУ лікарень хірургічного профілю слід додатково передбачати операційно-перев'язочну і передопераційну палати. Для тяжкохворих слід передбачати санітарну кімнату.

Для інфекційних хворих передбачається їх окреме розміщення за видами інфекцій.

Нормативна площа підлоги основних приміщень ПРУ на одну особу, що укривається, повинна становити 0,5 м² при двоярусному і 0,4 м² при триярусному розміщенні нар.

Висота приміщень ПРУ повинна бути не менше ніж 1,9 м від відмітки підлоги до низу виступаючих конструкцій перекриття (покриття).

Найпростіші укриття. Найдоступнішим засобом захисту від сучасних засобів ураження є найпростіші укриття. Вони послаблюють вплив ударної хвилі і радіоактивного випромінювання, захищають від світлового випромінювання і уламків зруйнованих будівель, оберігають від безпосереднього попадання на одяг і шкіру радіоактивних, отруйних і запалювальних речовин.

Найпростіше укриття - це відкрита щілина, яку відривають глибиною 180 - 200 см, шириною по верху 100 - 120 см, і по дну - 80 см з входом під кутом 90° до поздовжньої осі її. Довжина щілини визначається з розрахунку 0,5 м на одну людину.

У подальшому захисні властивості відкритої щілини посилюються шляхом виготовлення одягу крутостей, перекриття з ґрунтової обсіпанням і захисних дверей. Таке укриття називається перекритою щілиною.

З метою ослаблення вражаючої дії ударної хвилі щілину роблять зигзагоподібною або ламаною. Довжина прямої ділянки має бути не більше 15 метрів. Треба, однак, пам'ятати, що щілини, навіть перекриті, не забезпечують захисту від отруйних речовин і бактеріальних засобів.

При користуванні ними в разі необхідності слід використовувати засоби індивідуального захисту: в перекритих щілинах - зазвичай засоби захисту органів дихання, у відкритих щілинах, крім того, і засоби захисту шкіри.

Місце для будівництва щілини потрібно вибирати переважно на ділянках без твердих ґрунтів і покриттів. У містах найкраще будувати щілини в скверах, на бульварах і в великих дворах, у сільській місцевості - у садах, городах, пустирях. Не можна будувати щілини поблизу вибухонебезпечних цехів і складів, резервуарів з сильнодіючими отруйними

речовинами, близько електричних ліній високої напруги, магістральних газо-, тепло-проводів і водопроводів.

При виборі місця для щілини потрібно враховувати, крім того, вплив рельєфу і опадів на характер можливого радіоактивного зараження місцевості. Майданчики для них слід вибирати на незатоплюваних ґрунтовими, паводковими і зливовими водами ділянках, у місцях з стійким ґрунтом (виключають зсуви). Відстань між сусідніми щілинами повинно бути не менше 10 метрів.

Будівництво щілини слід починати з розбивки і трасування її - позначення плану щілини на обраному місці. На кордонів майбутньої щілини і в місцях її зламів забивають кілки, між кілками натягують трасувальні шнури, вздовж яких лопатами відривають канавки. Планування щілини повинна бути зроблена з таким розрахунком, щоб поверхневі води вільно стікали в сторони, не потрапляючи в щілину. Під час риття щілини ґрунт викидають по обидві сторони, на відстань не ближче 50 сантиметрів від крайок. Це дасть можливість у подальшому укласти елементи перекриття щілини на твердий, стійкий ґрунт.

В однієї з стін щілини на глибині 130 - 150 сантиметрів роблять сидіння шириною 85 сантиметрів. Сидіння бажано обшити дошками (тесом). У стінах щілини відривають ніші (поглиблення) для зберігання запасів продуктів харчування і води. Підлога в щілини бажано робити дощатим, однак можна обмежитися і земляним.

Входи в щілину доцільно робити довжиною 2 - 2,5 метра ступінчастими, розташованими під прямим кутом до щілини.

Для посилення захисту людей, що знаходяться в перекритій щілині, від ударної хвилі і для виключення проникнення всередину радіоактивних речовин входи до неї слід обладнати дверима чи закрити приставними щитами.

Для захисту від загоряння всі відкриті дерев'яні частини щілин покривають вогнезахисними складами (вапняна обмазка - 62% гашеного вапна, 32% води і 6% кухонної солі).

Перекриті щілини повинні вентилюватися. Для цього в щілині з протилежного боку від входу влаштовують витяжний короб.

Короб повинен виводитися назовні на висоту 150 - 200 сантиметрів. У перекритій щілині слід мати засоби освітлення.

Роботи з будівництва щілин слід вести в прискореному темпі, щоб у граничні стислі терміни після появи небезпеки нападу противника забезпечити ними все населення, що потребує захисту.

Під тимчасові укриття для населення можуть бути пристосовані: підвали та підпілля в житлових будинках, промислових, допоміжних і адміністративно-побутових будинках; заглиблені споруди, що стоять окремо, призначені для виробничих, складських і побутових потреб: заглиблені гаражі, овочесховища, льохи, склади та інше. Окремі приміщення на перших і других поверхах в кам'яних (бетонних) будівлях, що мають мінімальну кількість зовнішніх відкритих стін, особливо без віконних і інших отворів. Улаштування найпростіших укриттів (підвальних приміщень) призначених для захисту населення виконується відповідно до вимог підпункту 2.1.1. розділу 2 «Інструкції щодо утримання захисних споруд цивільної оборони у мирний час», затвердженої наказом МНС України від 09.10.2006 № 653, зареєстрованого в Мінюсті України 02.11.2006 за № 1180/13054.

Мал. 1 Пристосування підвалу під укриття.

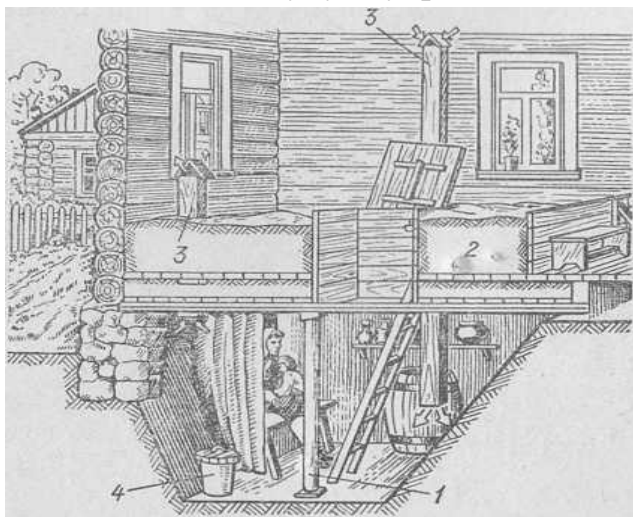
(1-додаткова засипка ґрунтом; 2 - втяжний короб; 3 - закладення віконних отворів кам'яною кладкою або ґрунтом; 4 - виносна місткість за завісою; 5 - бачок із запасом питної води; 6 - посилення перекриття підвалу дерев'яною рамою; 7 - місця для розміщення людей; 8 - вентилятор; 9-протипиловий фільтр з тканини.)

Зразок оформлення таблички позначення підвального приміщення та показник маршруту руху до нього приведений у додатку 1.. Порядок заповнення найпростіших укриттів здійснюється відповідно до пункту 3.3 розділу 3 Інструкції. Найпростіші укриття приводяться у готовність до прийому осіб, що укриваються, у терміни, які не перевищують 12 годин.

Пристосування під укриття великої кількості приміщень перших поверхів, особливо в зимових умовах, може виявитися більш затратним, оскільки при цьому буде потрібно більше матеріальних і трудових ресурсів, чим на пристосування підвальних приміщень.

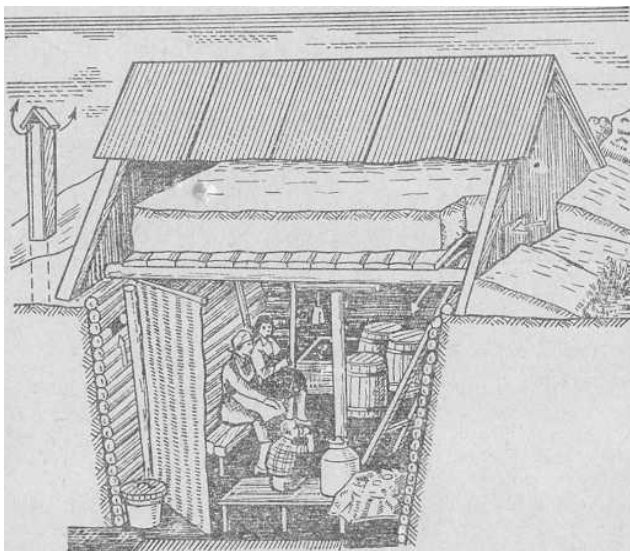
Зрозуміло, що заглиблені приміщення майже в усіх випадках після їх пристосування під укриття матимуть вищі захисні властивості, ніж наземні.

Заглиблені і наземні приміщення, які можуть бути пристосовані під укриття, повинні задовольняти наступним основним вимогам: мати товсті стіни і перекриття; допускати можливість потовщення або посилення захисних конструкцій; мати площу для розміщення людей, вільну від устаткування; знаходитися поблизу місць постійного перебування основної маси людей, які будуть укриватися в них.

Мал. 2. Підпілля, пристосоване під укриття

(1 - стійка посилення перекриття; 2 - ґрунтова засипка; 3 - вентиляційні короби; 4 - виносна місткість)

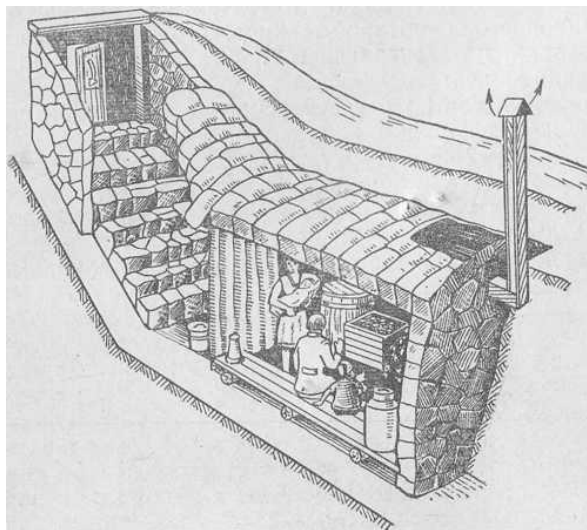

Мал. 3. Льох, що стоїть окремо, з вертикальним входом, пристосований під укриття

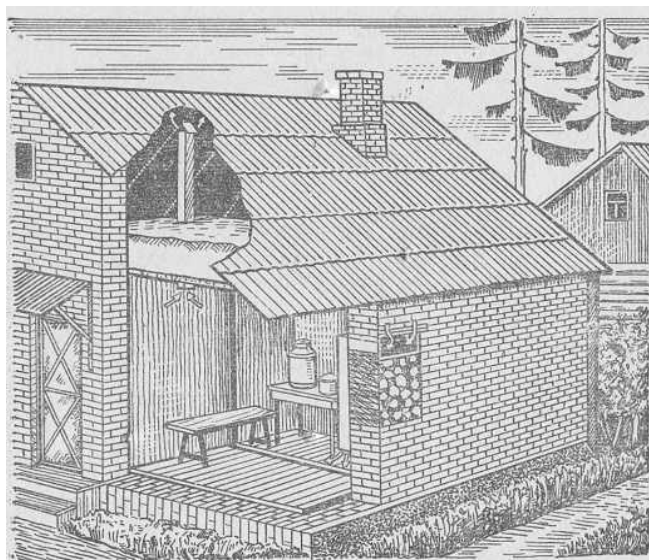
Заглиблені і наземні приміщення, які можуть бути пристосовані під укриття, повинні задовольняти наступним основним вимогам: мати товсті стіни і перекриття; допускати можливість потовщення або посилення

захисних конструкцій; мати площу для розміщення людей, вільну від устаткування; знаходитися поблизу місць постійного перебування основної маси людей, які будуть укриватися в них.

Звичайно, не усі приміщення можуть бути пристосовані під укриття. Наприклад, там, де технологічні процеси не можна припинити, ховатися неможливо. Якщо технологічні отвори, необхідні в мирний час, неможливо швидко і легко закрити або якщо устаткування, встановлене в приміщеннях, отримавши незначне ушкодження, може викликати вибухи, пожежи або виділення шкідливих газів, то приміщення не підходять для укриттів. Слід враховувати і можливість руйнування водопроводів великих перерізів, що проходять по естакадах або в заглиблених колекторах близько від пристосованих під укриття заглиблених приміщень.

Мал. 4. Погріб з похилим входом, пристосований під укриття вимагає мінімальних трудовитрат

Мал. 5. Наземна будівля, пристосована під укриття

Непридатні для пристосування під укриття підвальні приміщення, які періодично затоплюються ґрунтовими водами, можуть бути затоплені при руйнуванні близько розташованих резервуарів з водою, шкідливими рідинами або заповнені газами. Усі приміщення, що плануються для пристосування під укриття, заздалегідь обстежуються, оцінюються заходи щодо їх підготовки до укриття населення. При цьому намічають перелік робіт по їх пристосуванню і розробляють необхідну проектну документацію. Якщо людей небагато, а приміщення, вибране під укриття, має велику площу, то можна будувати додатково внутрішню стіну.

Під укриття краще пристосовувати приміщення в тих будівлях, які розташовані на вузьких вулицях з кам'яними будівлями, або усередині дворів з кам'яними огорожами. Для пристосування заглиблених і наземних приміщень під укриття необхідно виконати наступні основні роботи: закладення непотрібних отворів і відводів в зовнішніх конструкціях, що захищають; підготовку наявного і монтаж вентиляційного, санітарно-технічного і побутового обладнання, що забезпечує нормальні умови перебування людей; необхідне за розрахунком посилення огорожувальних конструкцій, посилення і герметизацію дверей, засипку перекриття ґрунтом, піском або кам'яними матеріалами. Якщо під укриття пристосовують приміщення середніх поверхів (наприклад, в місцях, де можливо затоплення водою нижніх поверхів і підвалів), то закладають і герметизують також отвори розміщених вище і нижніх приміщень. Це необхідно для підвищення захисних властивостей основного приміщення, що пристосовується під укриття, в якому постійно знаходитимуться люди.

3. Стійкість функціонування захисних споруд цивільного захисту та основні шляхи її підвищення.

Планування приміщень, що пристосовуються під укриття. Укриття в пристосованих заглиблених і наземних спорудах складаються в основному з приміщень, де знаходитимуться люди, і санітарних вузлів. В деяких випадках, коли передбачається коротко-тимчасовий вихід людей за межі укриття, необхідно передбачати місця для зберігання верхнього одягу і взуття. За відсутності в приміщенні для людей санвузла за тонкою перегородкою або ширмою, ближче до витяжного отвору, встановлюють виносні ємності з герметичними кришками. Запаси продовольства, води, медикаментів можуть знаходитися в приміщенні для людей. Висота приміщень має бути 1,5-1,7 м. На 1 чол. необхідно не менше 0,5 кв. м площі, вільної від наявного в приміщенні устаткування. У південних районах і в

літній час, щоб створити в укриттях кращі умови, розмір площі на 1 чол. збільшується. Якщо площа на 1 чол. у приміщеннях з теплими полами перевищує 1 кв. м, то розмішувати людей можна прямо на підлозі. Ширину проходів між рядами нар (місць для людей) досить мати 0,6 м. У пристосованих під укриття приміщеннях достатньо мати один-два входи на кожних 150 чол. Інші дверні отвори потрібно закладати каменем або засипати ґрунтом. Якщо для закладки непотрібних отворів застосовується цегла, то її можна укласти насухо або на глиняному розчині. Цементний розчин застосовувати не обов'язково. Надійніше отвори можна закласти шляхом установки із зовнішнього і внутрішнього боку щитів з товстих дощок (брусів або колод) і засипки пазух між ними ґрунтом. Така конструкція підвищує захисні властивості проти ударної хвилі. Отвори пристосованих під укриття приміщень можна закладати мішками з ґрунтом (піском). У наземних приміщеннях для забезпечення провітрювання віконні отвори закладають не на усю висоту, а залишають згори щілину розміром до 0,3 м. У підвальних приміщеннях віконні і технологічні отвори потрібно закладати повністю, а відкриті зовнішні стіни, що виступають над поверхнею землі, засипати ґрунтом. Це набагато підвищує захисні властивості укриттів. Стіни можна посилити шляхом потовщення цегляною армованою кладкою, або укласти мішки з ґрунтом. Перекриття підвальних приміщень можна посилити установкою підпірних рам у вигляді прогонів і стійок в середині переkritтя. Рами посилення не лише сприймають навантаження на переkritтя при обваленні наземних конструкцій будівлі але і посилюють слабкі стіни і перегородки. Для пристрою рам посилення можна використовувати колоди, бруси, пакети з дощок, металеві швелери, двотаврові балки, труби і інший прокат. Такими конструкціями можна посилити підвал. Захисні властивості входів можуть бути в 10-20 разів підвищені шляхом установки екрану (стінки) усередині або зовні приміщення навпроти дверей. Стінка-екран виконується з цеглин, мішків з ґрунтом або з двох щитів із засипкою між ними ґрунту шаром товщиною 0,3-0,6 м. При вході в заглиблені приміщення над входними дверима доцільно влаштовувати захисний козирок із зробленого з дерев'яних колод накату з обсіпанням ґрунтом. Подібні зроблені з колод захисні пристрої рекомендується влаштовувати також над захисними дверима підвальних приміщень, що пристосовуються під укриття. Це забезпечить вільне відкривання дверей при обваленні конструкцій наземних поверхів. Внутрішнє устаткування приміщень, пристосованих під укриття.

Для забезпечення необхідних умов в приміщеннях максимально використовуються і дообладнуються існуючі системи, і пристрої забезпечення повітрям, водопостачання, і каналізації. Вентиляція укриттів повинна бути обов'язково припливно-витяжною. Для укриттів малої місткості це може бути досягнуто природною вентиляцією за рахунок вітрового напора і різниці температур в укритті і за його межами. Не виключається і примусова вентиляція з використанням різних вентиляторів. Природна вентиляція надійна в укриттях обладнаних в наземних поверхах

будівель, і в заглиблених укриттях місткістю 20 - 30 чол. Влітку при недостатній подачі повітря в пристосованих укриттях температура може піднятися до 28-30°.

Надійність роботи систем життєзабезпечення ЗС

(систем: постачання повітря; електропостачання; водопостачання; каналізації; опалення) забезпечує необхідні умови перебування людей у споруді на протязі певного часу. Під час НС навіть короткочасна перерва у роботі систем життєзабезпечення (особливо системи постачання повітря) може призвести до тяжких наслідків, створити умови, що унеможливають подальше перебування людей у ЗС.

Надійність роботи систем життєзабезпечення споруди досягається систематичним контролем за станом інженерно-технічного обладнання, його технічним обслуговуванням і ремонтом.

Вчасне приведення ЗС у готовність до приймання людей залежить від необхідності проведення спеціальних робіт щодо підготовки ЗС до цього приймання. Перелік цих робіт визначено [3]. Частина робіт викликана тим, що більшість ЗС за умов мирного часу використовуються для господарських, культурних і побутових потреб у порядку, визначеному чинним законодавством [7]. Роботи з підготовки виконує особовий склад формувань з обслуговування захисних споруд. Від рівня підготовки цих формувань залежить час на проведення заходів по приведенню захисних споруд у готовність до використання за призначенням. Цей час впливає на своєчасність укриття людей у ЗС, тому термін проведення необхідних робіт у всіх випадках не повинен перевищувати встановленого. Для кожної ЗС повинен бути визначений порядок переведення на режим укриття. Необхідні заходи по приведенню ЗС у готовність до укриття населення заносяться у "План приведення захисної споруди у готовність", що складається завчасно, з призначенням відповідальних осіб і затверджується керівником підприємства, організації, на балансі яких знаходиться споруда.

Підготовленість до швидкого відновлення слабких і середніх руйнувань головним чином визначається готовністю обслуговуючого персоналу ЗС і аварійно-відновлювальних команд до відновлювальних робіт та наявністю запасів матеріалів, деталей і обладнання. У результаті впливу вражаючих факторів НС ЗС може отримати повну, сильну або слабку ступінь руйнування [6]. Під час отримання ЗС повного або сильного руйнування навряд чи буде доцільно її відновлення за умов НС. При отриманні ЗС слабких і середніх руйнувань відновлення її цілком реальне. До відновлення споруд після таких руйнувань, ЗС та її персонал готують завчасно, для чого по попередній прогностичній оцінці визначається можливий характер руйнувань (пошкоджень), розробляють плани відновлення окремо на випадок отримання ЗС слабких і середніх руйнувань. У планах визначається перелік і загальний обсяг відновлювальних робіт (вартість, трудомісткість, терміни відновлення), потреби у робочій силі, матеріалах, машинах і механізмах, запасах сировини, матеріалів, комплектуючих виробів, запчастин для відновлювального ремонту систем життєзабезпечення тощо.

З метою забезпечення належного **інформування населення** про місце розміщення (адреси) підвальних приміщень призначених для їх захисту, порядку дій у разі виникнення надзвичайної ситуації та підготовки підвальних приміщень до укриття населення:

1. в населених пунктах біля входних дверей багатоквартирних житлових будинків розміщуються таблички з пам'яткою для мешканців про порядок оповіщення у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, а також порядок укриття в підвальному приміщенні (зразок додається);

2. Розробляються загальні переліки з адресами розміщення найпростіших укриттів (підвальних приміщень), призначених для укриття населення, з зазначенням в них номерів будинків та вулиць, мешканці яких укриваються в цих підвальних приміщеннях (далі – Загальні переліки).

3. Організуються виконання комунальними службами, балансоутримувачами, мешканцями багатоквартирних будинків та волонтерами робіт щодо приведення до належного стану найпростіших укриттів (підвальних приміщень), забезпечується можливість розміщення та тривале перебування в них людей.

4. Розміщується біля входів у захисні споруди цивільного захисту та найпростіші укриття (підвальні приміщення), які призначені для укриття населення, покажчики (трафарети) із зазначенням адреси, місця зберігання ключів, відповідальної особи та номеру її телефону;

1) розміщується в усіх адміністративних будинках (комунальних установах) Загальні переліки з адресами розміщення найпростіших укриттів (підвальних приміщень) призначених для укриття населення;

2) розміщується в місцевих засобах масової інформації, на сайтах держадміністрацій та міськвиконкомів електронна версія загальних переліків з адресами найпростіших укриттів (підвальних приміщень) та номери телефонів "гарячих" ліній для інформування населення.

Активну участь у виконанні таких заходів бере місцеве населення:

- у підготовці захисної споруди (найпростішого укриття), в якій укриваються члени сімей району;

- у виготовленні та підготовці найпростіших засобів індивідуального захисту органів дихання та шкіри;

- у підготовці індивідуальних перев'язувальних пакетів, домашньої аптечки та медикаментів;

- у проведенні імунізації від найбільш небезпечних інфекцій.

При підготовці до евакуації завчасно збираються речі (постільна білизна, нагільна білизна, одяг, документи, гроші, запас харчів та води на три доби, засоби індивідуального захисту, аптечка) і тримається у доступному місці, біля виходу з квартири (приватного будинку).

Після збору речей, що вище названі, та підготовки дітей активна участь здійснюється населенням і у підготовці укриття для себе та своїх родин (підвалу або іншого найпростішого укриття), якщо для цього не визначено місце укриття у захисній споруді.

4. Правила перебування у тимчасовій захисній споруді

Громадяни повинні завчасно за місцем свого проживання з'ясувати розташування тимчасової захисної споруди (підвального приміщення) (далі – сховища), призначеного для укриття населення. Населення укривається у сховищах за сигналами цивільного захисту. Заходити до сховищ потрібно організовано, швидко і без паніки. У сховищі зручніше розміщуватися групами з тих, хто разом мешкає в одному будинку. В кожній групі призначають старшого. Осіб з дітьми, розміщують в окремих відсіках або у спеціально відведених місцях. Літніх і хворих намагаються влаштувати ближче до вентиляції. У сховище (укриття) потрібно приходити з документами, запасом продуктів харчування та води на 2-3 доби та найпростішими засобами індивідуального захисту органів дихання (ватно-марлева пов'язка тощо). Не дозволяється приносити з собою громіздкі речі, речовини з сильним запахом та легкозаймисті, приводити тварин. Всі у сховищі зобов'язані виконувати розпорядження чергового по сховищу, надавати посильну допомогу хворим, інвалідам. За сигналом “Закрити захисні споруди” особовий склад ланки обслуговування, за вказівками керівника, зупиняє допуск в сховище і закриває входи.

Тим хто знаходиться в захисних спорудах забороняється ходити без необхідності по приміщеннях, палити, запалювати свічки та інші освітлювальні та нагрівальні засоби з відкритим вогнем. Відпочинок в сховищі організується позмінно. Вихід із сховища без дозволу керівника забороняється. Вивід із сховища (ПРУ) виконується після отримання відповідного розпорядження, або при аварійному стані сховища, яке створює загрозу життю і здоров'ю громадян. При завалі сховища (укриття), або його пошкодження керівник не чекаючи допомоги із зовні, організує роботи щодо виходу із нього, використовуючи для цього тих що укриваються..

Евакуація із сховища виконується у такій послідовності: спочатку на поверхню виходить декілька чоловік, для того щоб надати допомогу тим, хто не може вийти самотійно, а потім евакуюються потерпілі, люди похилого віку та діти, а після них – всі інші.

Поточний стан тимчасових захисних споруд та готовність їх до експлуатації.

З огляду на ті події, які відбуваються в Україні, актуальним стає питання про дослідження тимчасових захисних споруд, їх сучасний стан та готовність до експлуатації, виходячи, наприклад, з того, що місто (населений пункт) може знаходитись в районі проведення військових дій, або антитерористичної операції.

Яка ж є сьогодні типова ситуація з поточним станом захисних споруд міст України, навчальних закладів та оповіщення жителів міст у разі виникнення надзвичайної ситуації, пристосування підвалів, льохів, цокольних поверхів під тимчасові захисні споруди.

За результатами офіційних перевірок у більшості обласних центрів України встановлено, що жодна з захисних споруд у повному обсязі не готові для використання за призначенням. Реальна кількість захисних споруд, які зможуть приймати людей значно менше, ніж офіційно заявлені. Прийнято рішення, про можливість використання в якості тимчасових захисних споруд також підвалів житлових будинків. У більшості регіонів вже визначені підвали, які зможуть використовуватися, тому що не всі можуть бути використані. У термінові строки ці підвали були приведені в порядок, здебільше звідти прибрано будівельне сміття, інформація про розташування цих притулків поширена серед мешканців міст: вивішені оголошення на житлових будинках, житлово-експлуатаційних конторах, періодично здійснюються оголошення по телебаченню і радіо, щоб кожен житель населеного пункту знав, в підвалі якого будинку він зможе сховатися, наприклад при артобстрілі.

Що стосується навчальних закладів, то з керівниками всіх навчальних закладів були проведені заняття співробітниками МНС, де всі директори і їх заступники, завідувачі дитячих садків проінструктовані щодо дій у разі виникнення надзвичайної ситуації. У всіх навчальних закладах заплановано проведення додаткових занять з ПОБЖД і Цивільного захисту та організується проведення тренування з укриття дітей у підвалах навчальних закладів у разі артобстрілу. Такі ж заняття заплановані і проводяться на всіх підприємствах міст.

В скорочені строки уточнюється склад аварійних бригад, які створюються з місцевих жителів і наданої їм спецтехніки, яка є на підприємствах міст. До складу цих бригад включається техніка, яка здатна усувати завали: автомобільні крани, навантажувачі, важка техніка, якою, можливо, доведеться розбирати руйнування або завали.

Про пряму евакуацію жителів міст не йдеться, але, тим не менш, на сьогодні склад евакуаційних колон, які складаються з техніки, автомобільних перевізників усіх форм власності вже уточнені. Автобуси, що є в наявності, перевіряються на технічну справність, маршрути і пункти збору також уточнюються. Якщо виникне необхідність, то ця інформація буде доведена до відома мешканців міст.

Що стосується оповіщення про надзвичайну ситуацію, то це будуть сирени, які збереглися після Другої Світової війни. Але міста їх почують, у

більшості мікрорайонів. Оповіщення буде проводиться також за циркулярами домашніх телефонів, але і з цим є певні складнощі.

Яка ситуація склалася із захисними спорудами практично по всій території України?

Перша частина захисних споруд перейшла у приватну власність, а це значить, що власник його використовує так, як він планував при придбанні, і сьогодні дуже важко впевнити власника, що за міським обліком це - захисна споруда, а не підвальне приміщення.

Друга частина – це захисні споруди «державної власності», які не підпорядковані органам місцевого самоврядування. Розглядати питання про перевірку стану та оснащення такої захисної споруди також вкрай не просто.

Третя частина - це захисні споруди, які знаходяться переважно в багатоквартирних будинках (ОСББ).

Як видно з переліку, саме третя категорія захисних споруд повністю знаходиться в руках мешканців, саме вони мають дбати про їх утримання, а в курсі справи про їх стан готовності мають бути голови ОСББ.

У виконавчих комітетах міст на сьогодні повинні бути визначені переліки усіх захисних споруд і плани щодо того, що в подальшому з ними робити. Але це не відповідь для практичної дії на запитання, які частіше всього, задаються мешканцями. Є відповідні програми розвитку цивільного захисту населення, але вони протягом багатьох років фінансувалися не в достатній мірі. Хоча, з урахуванням викликів сьогодення, розпочата робота на рівні міської влади щодо відновлення засобів оповіщення населення про небезпеку. Сформовані склади аварійних бригад на випадок надзвичайних ситуацій, евакуації населення. Отримано документальне підтвердження органів виконавчої влади районів про можливість розміщення мешканців, куди у разі надзвичайної ситуації має евакуюватися населення. Виконані й інші заходи організаційного характеру.

Таким чином, обладнання, утримання захисної споруди - це державна справа, державна програма, якій держава практично приділяє недостатньо уваги. На сьогоднішній день складається ситуація стосовно відсутності наявних коштів, тому питання підвищення стійкості функціонування захисних споруд здійснюються, переважно, лише на рівні планування. Тому для поліпшення ситуації щодо здійснення практичних заходів ЦЗ безпосередньо на об'єктах ЦЗ доцільно докорінно перебудувати систему фінансування цих заходів в масштабі держави. Система фінансування повинна бути гнучкою, раціональною і заощадливою. Адже ця система цивільного захисту призначена для захисту усіх громадян країни.

Джерела:

1. Кодекс цивільного захисту України: Закон України від 02.10.2012 р. № 5403-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 89. – Стаття 3589. – С. 9.

2. Державні будівельні норми ДБН В 2.2.5-97 "Захисні споруди цивільної оборони", затверджені наказом Держкоммістобудування України від 08.07.1997 р. № 106: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://>

www.budinfo.org.ua/doc/

1807760/DBN-V-2-2-5-97-Budinki-i-sporudi-Zakhisni-sporudi-tsivilnoi-oboroni.

3. Інструкція щодо утримання захисних споруд цивільної оборони у мирний час, затверджена наказом Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи від 9 жовтня 2006 р. № 653, зареєстрованої в Міністерстві юстиції України 2 листопада 2006 р. за № 1180/13054: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1180-06>.

4. ДБН 360 – 92 «Містобудування. Планування та забудова міських та сільських поселень»: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://dbn.at.ua/load/normativy/dbn/dbn_360_92_ua/1-1-0-116.

5. Цивільний захист і охорона праці в галузі: навч. посіб. / С.О. Ковжого, С.А. Тузіков, Є.В. Карманний, А.П. Зенин. – Х.: Нац. ун-т "Юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого", 2012. – 192 с.

6. Защита объектов народного хозяйства от ОМП: Справочник / Г.П. Демиденко и др. – Киев: «Выща школа», 1989. – 288 с.

7. Постанова Кабінету Міністрів України №253 від 25.03.2009 р. «Про затвердження Порядку використання ЗС для господарських, культурних та побутових потреб»: [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/253-2009-%D0%BF>.

ДОДАТОК №4.

КОДЕКС ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

(витяг)

Стаття 1. Відносини, що регулюються Кодексом цивільного захисту України

1. Кодекс цивільного захисту України регулює відносини, пов'язані із захистом населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій, реагуванням на них, функціонуванням єдиної державної системи цивільного захисту, та визначає повноваження органів державної влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, права та обов'язки громадян України, іноземців та осіб без громадянства, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності.

Стаття 2. Визначення термінів

1. У цьому Кодексі терміни вживаються в такому значенні:

1) аварійно-рятувальна служба - сукупність організаційно об'єднаних органів управління, сил та засобів, призначених для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;

- 2) аварійно-рятувальне формування - підрозділ аварійно-рятувальної служби, самостійний підрозділ, загін, центр, пожежно-рятувальний підрозділ (частина);
- 3) аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи - роботи, спрямовані на пошук, рятування і захист населення, уникнення руйнувань і матеріальних збитків, локалізацію зони впливу небезпечних чинників, ліквідацію чинників, що унеможливають проведення таких робіт або загрожують життю рятувальників;
- 4) аварія - небезпечна подія техногенного характеру, що спричинила ураження, травмування населення або створює на окремій території чи території суб'єкта господарювання загрозу життю або здоров'ю населення та призводить до руйнування будівель, споруд, обладнання і транспортних засобів, порушення виробничого або транспортного процесу чи спричиняє наднормативні, аварійні викиди забруднюючих речовин та інший шкідливий вплив на навколишнє природне середовище;
- 5) відновлювальні роботи - комплекс робіт, пов'язаних з відновленням будівель, споруд, підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності, які були зруйновані або пошкоджені внаслідок надзвичайної ситуації, та відповідних територій;
- 6) дорожньо-транспортна пригода - подія, що сталася під час руху дорожнього транспортного засобу, внаслідок якої загинули або зазнали травм люди чи заподіяна шкода майну. Рівень надзвичайної ситуації при дорожньо-транспортній пригоді визначається відповідно до Порядку класифікації надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, що затверджується Кабінетом Міністрів України;
- 7) евакуація - організоване виведення чи вивезення із зони надзвичайної ситуації або зони можливого ураження населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення;
- 8) епідемія - масове поширення інфекційної хвороби серед населення відповідної території за короткий проміжок часу;
- 9) епізоотія - широке поширення заразної хвороби тварин за короткий проміжок часу, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності на цю хворобу на відповідній території;
- 10) епіфітотія - широке поширення на території однієї або кількох адміністративно-територіальних одиниць заразної хвороби рослин, що значно перевищує звичайний рівень захворюваності на цю хворобу на відповідній території;
- 11) запобігання виникненню надзвичайних ситуацій - комплекс правових, соціально-економічних, політичних, організаційно-технічних, санітарно-гігієнічних та інших заходів, спрямованих на регулювання техногенної та природної безпеки, проведення оцінки рівнів ризику, завчасне реагування на загрозу виникнення надзвичайної ситуації на основі даних моніторингу, експертизи, досліджень та прогнозів щодо можливого перебігу

подій з метою недопущення їх переростання у надзвичайну ситуацію або пом'якшення її можливих наслідків;

12) засоби протипожежного захисту - технічні засоби, призначені для запобігання, виявлення, локалізації та ліквідації пожеж, захисту людей, матеріальних цінностей та довкілля від впливу небезпечних факторів пожежі;

13) засоби цивільного захисту - протипожежна, аварійно-рятувальна та інша спеціальна техніка, обладнання, механізми, прилади, інструменти, вироби медичного призначення, лікарські засоби, засоби колективного та індивідуального захисту, які призначені та використовуються під час виконання завдань цивільного захисту;

14) захисні споруди цивільного захисту - інженерні споруди, призначені для захисту населення від впливу небезпечних факторів, що виникають внаслідок надзвичайних ситуацій, воєнних дій або терористичних актів;

15) зона можливого ураження - окрема територія, акваторія, на якій внаслідок настання надзвичайної ситуації виникає загроза життю або здоров'ю людей та заподіяна шкода майну;

16) зона надзвичайної ситуації - окрема територія, акваторія, де сталася надзвичайна ситуація;

17) інженерний захист територій - комплекс організаційних та інженерно-технічних заходів, спрямованих на запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, забезпечення захисту територій, населених пунктів та суб'єктів господарювання від їх наслідків та небезпеки, що може виникнути під час воєнних (бойових) дій або внаслідок таких дій, а також створення умов для забезпечення сталого функціонування суб'єктів господарювання і територій в особливий період;

18) інженерно-технічні заходи цивільного захисту - комплекс інженерно-технічних рішень, спрямованих на запобігання виникненню надзвичайних ситуацій, забезпечення захисту населення і територій від них та небезпеки, що може виникнути під час воєнних (бойових) дій або внаслідок таких дій, а також створення умов для забезпечення сталого функціонування суб'єктів господарювання і територій в особливий період;

19) катастрофа - велика за масштабами аварія чи інша подія, що призводить до тяжких наслідків;

20) класифікаційна ознака надзвичайних ситуацій - технічна або інша характеристика небезпечної події, що зумовлює виникнення обстановки, яка визначається як надзвичайна ситуація;

21) класифікація надзвичайних ситуацій - система, згідно з якою надзвичайні ситуації поділяються на класи і підкласи залежно від характеру їх походження;

22) ліквідація наслідків надзвичайної ситуації - проведення комплексу заходів, що включає аварійно-рятувальні та інші невідкладні роботи, які здійснюються у разі виникнення надзвичайної ситуації і спрямовані на припинення дії небезпечних факторів, рятування життя та збереження здоров'я людей, а також на локалізацію зони надзвичайної ситуації;

23) медико-психологічна реабілітація - комплекс лікувально-профілактичних, реабілітаційних та оздоровчих заходів, спрямованих на відновлення психофізіологічних функцій, оптимальної працездатності, соціальної активності рятувальників аварійно-рятувальних служб (формувань), осіб, залучених до виконання аварійно-рятувальних робіт у разі виникнення надзвичайної ситуації, а також постраждалих внаслідок такої надзвичайної ситуації, передусім неповнолітніх осіб;

24) надзвичайна ситуація - обстановка на окремій території чи суб'єкті господарювання на ній або водному об'єкті, яка характеризується порушенням нормальних умов життєдіяльності населення, спричинена катастрофою, аварією, пожежею, стихійним лихом, епідемією, епізоотією, епіфітотією, застосуванням засобів ураження або іншою небезпечною подією, що призвела (може призвести) до виникнення загрози життю або здоров'ю населення, великої кількості загиблих і постраждалих, завдання значних матеріальних збитків, а також до неможливості проживання населення на такій території чи об'єкті, провадження на ній господарської діяльності;

25) небезпечна подія - подія, у тому числі катастрофа, аварія, пожежа, стихійне лихо, епідемія, епізоотія, епіфітотія, яка за своїми наслідками становить загрозу життю або здоров'ю населення чи призводить до завдання матеріальних збитків;

26) небезпечний чинник - складова частина небезпечного явища (пожежа, вибух, викидання, загроза викидання небезпечних хімічних, радіоактивних і біологічно небезпечних речовин) або процесу, що характеризується фізичною, хімічною, біологічною чи іншою дією (впливом), перевищенням нормативних показників і створює загрозу життю та/або здоров'ю людини;

27) непрофесійні об'єктові аварійно-рятувальні служби - служби, що створюються з числа інженерно-технічних та інших досвідчених працівників суб'єктів господарювання, які здобули необхідні знання та навички у проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт і здатні за станом здоров'я виконувати роботи в екстремальних умовах;

28) неспеціалізована аварійно-рятувальна служба - професійна або непрофесійна аварійно-рятувальна служба, яка має підготовлених рятувальників та відповідні засоби цивільного захисту і призначена для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, які не потребують відповідної спеціалізації;

29) об'єкт підвищеної небезпеки - об'єкт, який згідно із законом вважається таким, на якому є реальна загроза виникнення аварії та/або надзвичайної ситуації техногенного чи природного характеру;

30) Оперативно-рятувальна служба цивільного захисту - спеціальне невійськове об'єднання аварійно-рятувальних та інших формувань, органів управління такими формуваннями системи центрального органу виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту;

- 31) оповіщення - доведення сигналів і повідомлень органів управління цивільного захисту про загрозу та виникнення надзвичайних ситуацій, аварій, катастроф, епідемій, пожеж тощо до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій та населення;
- 32) пожежа - неконтрольований процес знищення або пошкодження вогнем майна, під час якого виникають чинники, небезпечні для істот та навколишнього природного середовища;
- 33) пожежна безпека - відсутність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю;
- 34) пожежна охорона - вид діяльності, який полягає у запобіганні виникненню пожеж і захисті життя та здоров'я населення, матеріальних цінностей, навколишнього природного середовища від впливу небезпечних чинників пожежі;
- 35) постраждалі внаслідок надзвичайної ситуації техногенного або природного характеру (далі - постраждалі) - особи, здоров'ю яких заподіяна шкода внаслідок надзвичайної ситуації;
- 36) професійна аварійно-рятувальна служба - аварійно-рятувальна служба, працівники якої працюють за трудовим договором, а рятувальники, крім того, проходять професійну, спеціальну фізичну, медичну та психологічну підготовку;
- 37) реагування на надзвичайні ситуації та ліквідація їх наслідків - скоординовані дії суб'єктів забезпечення цивільного захисту, що здійснюються відповідно до планів реагування на надзвичайні ситуації, уточнених в умовах конкретного виду та рівня надзвичайної ситуації, і полягають в організації робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, припинення дії або впливу небезпечних факторів, викликаних нею, рятування населення і майна, локалізації зони надзвичайної ситуації, а також ліквідації або мінімізації її наслідків, які становлять загрозу життю або здоров'ю населення, заподіяння шкоди території, навколишньому природному середовищу або майну;
- 38) сили цивільного захисту - аварійно-рятувальні формування, спеціалізовані служби та інші формування цивільного захисту, призначені для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації надзвичайних ситуацій;
- 39) система оповіщення - комплекс організаційно-технічних заходів, апаратури і технічних засобів оповіщення, апаратури, засобів та каналів зв'язку, призначених для своєчасного доведення сигналів та інформації про виникнення надзвичайних ситуацій до центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ, організацій та населення;
- 40) спеціалізована аварійно-рятувальна служба - професійна аварійно-рятувальна служба, яка має підготовлених рятувальників та відповідні засоби цивільного захисту і призначена для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з особливим ризиком для

життя та здоров'я, зокрема для гасіння газових фонтанів, проведення водолазних та гірничорятувальних робіт;

41) спеціалізована служба цивільного захисту - підприємства, установи, організації, об'єднані для виконання завдань у сфері цивільного захисту відповідної функціональної спрямованості;

42) стихійне лихо - природне явище, що діє з великою руйнівною силою, заподіює значну шкоду території, на якій відбувається, порушує нормальну життєдіяльність населення, завдає матеріальних збитків;

43) техногенна безпека - відсутність ризику виникнення аварій та/або катастроф на потенційно небезпечних об'єктах, а також у суб'єктів господарювання, що можуть створити реальну загрозу їх виникнення. Техногенна безпека характеризує стан захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного характеру. Забезпечення техногенної безпеки є особливою (специфічною) функцією захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій.

Стаття 3. Правова основа цивільного захисту

1. Правовою основою цивільного захисту є Конституція України, цей Кодекс, інші закони України, а також акти Президента України та Кабінету Міністрів України.

Стаття 4. Цивільний захист

1. Цивільний захист - це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період.

Стаття 5. Класифікація надзвичайних ситуацій

1. Надзвичайні ситуації класифікуються за характером походження, ступенем поширення, розміром людських втрат та матеріальних збитків.

2. Залежно від характеру походження подій, що можуть зумовити виникнення надзвичайних ситуацій на території України, визначаються такі види надзвичайних ситуацій:

- 1) техногенного характеру;
- 2) природного характеру;
- 3) соціальні;
- 4) воєнні.

3. Залежно від обсягів заподіяних надзвичайною ситуацією наслідків, обсягів технічних і матеріальних ресурсів, необхідних для їх ліквідації, визначаються такі рівні надзвичайних ситуацій:

- 1) державний;
- 2) регіональний;
- 3) місцевий;
- 4) об'єктовий.

4. Порядок класифікації надзвичайних ситуацій за їх рівнями встановлюється Кабінетом Міністрів України.

5.Класифікаційні ознаки надзвичайних ситуацій визначаються центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту.

Стаття 6. Суб'єкти забезпечення цивільного захисту

1. Цивільний захист забезпечується з урахуванням особливостей, визначених Законом України "Про основи національної безпеки України", суб'єктами, уповноваженими захищати населення, території, навколишнє природне середовище і майно, згідно з вимогами цього Кодексу - у мирний час, а також в особливий період - у межах реалізації заходів держави щодо оборони України.

2. Координацію діяльності органів виконавчої влади у сфері цивільного захисту у межах своїх повноважень здійснюють:

1) Рада національної безпеки і оборони України;

2) Кабінет Міністрів України.

3. Для координації діяльності центральних і місцевих органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій, пов'язаної з техногенно-екологічною безпекою, захистом населення і територій, запобіганням і реагуванням на надзвичайні ситуації:

1) Кабінетом Міністрів України утворюється Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

2) Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями утворюються регіональні комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

3) районними державними адміністраціями, виконавчими органами міських рад, районними у містах та селищними радами утворюються місцеві комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

4) керівними органами підприємств, установ та організацій утворюються комісії з питань надзвичайних ситуацій.

4. Для координації робіт з ліквідації конкретної надзвичайної ситуації та її наслідків на державному, регіональному, місцевому та об'єктовому рівнях утворюються спеціальні комісії з ліквідації надзвичайної ситуації.

Стаття 7. Основні принципи здійснення цивільного захисту

1. Цивільний захист здійснюється за такими основними принципами:

1) гарантування та забезпечення державою конституційних прав громадян на захист життя, здоров'я та власності;

2) комплексного підходу до вирішення завдань цивільного захисту;

3) пріоритетності завдань, спрямованих на рятування життя та збереження здоров'я громадян;

4) максимально можливого, економічно обґрунтованого зменшення ризику виникнення надзвичайних ситуацій;

5) централізації управління, єдиноначальності, підпорядкованості, статутної дисципліни Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, аварійно-рятувальних служб;

- 6) гласності, прозорості, вільного отримання та поширення публічної інформації про стан цивільного захисту, крім обмежень, встановлених законом;
- 7) добровільності - у разі залучення громадян до здійснення заходів цивільного захисту, пов'язаних з ризиком для їхнього життя і здоров'я;
- 8) відповідальності посадових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування за дотримання вимог законодавства з питань цивільного захисту;
- 9) виправданого ризику та відповідальності керівників сил цивільного захисту за забезпечення безпеки під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

Розділ 13

Проблеми впровадження елементів медичної реформи в Україні та її вплив на учбовий процес

Мета: визначити проблематику впровадження в Україні медичної реформи 2018 року, та перспективи її розвитку на прикладі мелітопольщини та роботи навчальних закладів медичного профілю.

Література:

1. Конституція України.
2. Владзимирський А.В. Телемедицина в діяльності центрів первинної медико- санітарної допомоги : монографія / А.В. Владзимирський, В.В. Мозговой, Т.В. Попова. – Донецьк: Вид-во «Ноулідж», 2013. – 185 с.
3. Галкин Р.А., Peter Тоон, Иванова А.В., Мовшович Б.Л. Организация общей врачебной практики.- Самара: Самарский Дом печати.- 1997.- 281с.
4. Громадське здоров'я : підручник для студ. вищих мед. навч. закладів / В. Ф. Москаленко, О. П. Гульчій, Т. С. Грузєва, В. М. Лехан [та ін.]. - Вінниця : Нова Книга, 2012. – 560 с.
5. Думанский Ю.В., Синяченко О.В., Игнатенко Г.А. Семейный врач (врач общей практики). – Донецк: Из-во медунивер., 2013. – 253 с.
6. Коротков Ю.А., Чернявский В.Е., Лавинский Ю.Х. Общая медицинская практика в странах Западной Европы. - М., 1996. – 139 с.

План:

- 1.Сучасний стан та перспективи розвитку медичної освіти в Україні.
- 2.Медична освіта в Україні: погляд у майбутнє.
- 3.Підготовка молодших медичних і фармацевтичних спеціалістів.

1.Сучасний стан та перспективи розвитку медичної освіти в Україні

Державна система охорони здоров'я нині перебуває в пошуку шляхів виходу з кризової ситуації та побудови нової моделі, наближеної до європейських та світових стандартів. Цей процес обов'язково потребує зміни базових підходів до середньої та вищої медичної освіти.

Саме тому, в умовах стрімкого розвитку інноваційних технологій та доказової медицини, впровадження в практику роботи закладів охорони здоров'я нових методів лікування та діагностики захворювань, новітніх інформаційних і сучасних телемедичних технологій, що дають змогу працювати в єдиному професійному світовому чи європейському просторі, на часі гостро стоять питання реформування системи вищої та середньої медичної освіти.

Підвищення якості професійної підготовки майбутніх лікарів відповідно до світових і загальноєвропейських стандартів з метою посилення конкурентоспроможності вітчизняної вищої медичної освіти, оптимізації умов для міжнародної мобільності студентів-медиків і розширення можливостей українських медичних фахівців на вітчизняному та міжнародному ринках праці зумовлені і проголошенням Україною курсу на євроінтеграцію.

Медична освіта забезпечується мережею медичних, фармацевтичних і стоматологічних коледжів, інститутів, академій та університетів, у яких здійснюється середньо-спеціальна та вища фахова підготовка, перекваліфікація та вдосконалення майстерності, а також післядипломна освіта медичних кадрів різного рівня.

Україна має доволі розвинуту мережу вищих медичних навчальних закладів різного рівня акредитації, яка готує спеціалістів для потреб вітчизняної охорони здоров'я, а також фахівців для інших країн світу. До таких навчальних закладів відноситься і Комунальний вищий навчальний заклад «Мелітопольський медичний коледж» Запорізької обласної ради.

Історія Комунального вищого навчального закладу «Мелітопольський медичний коледж» Запорізької Обласної Ради розпочалась у далекому 1930 році, коли в м. Мелітополі за наказом Наркомосвіти УРСР та Наркомздоров'я УРСР від 22 червня 1930 р. була заснована Мелітопольська медична школа, директором якої був призначений головний лікар туберкульозної лікарні Цидулко Юхим Петрович. З 1 вересня 1930 року в Мелітопольську фельдшерську школу був прийнятий на роботу

викладачем – сумісником Семен Іванович Лиходід. Лікар, як кажуть «від бога», що врятував життя не одній тисячі хворих людей. Керівник хірургічного і травматологічного відділень міської лікарні до і після війни. Талановитий викладач анатомії та хірургії, науковий діяч, постійно дбав про удосконалення своєї професії, розширення її можливостей. (До 85-річчя з дня заснування коледжу, відбулося урочисте відкриття меморіальної дошки на честь Семена Івановича Лиходіда. Присутні віддали своєрідну данину пам'яті, долучилися до історії і передали увіковічену пам'ять, традиції майбутньому поколінню.)

У 1932-1933 н.р. в медичній школі відкрито акушерське відділення, а у 1934-1935 н.р. – фельдшерське відділення. Вперше в 1939 році С.І. Лиходід організував в фельдшерській школі для учнів науковий кружок з хірургії. За довоєнний період Мелітопольська медична школа підготувала 660 середніх медичних працівників. Семен Іванович викладав не тільки для учнів медичної школи, а й проводив заняття для лікарів з переливання крові, навчав воєнно-польовій хірургії, а також проводив заняття з гіпсової техніки для середнього медичного персоналу.

23 червня 1941 року Семена Лиходіда закликали на захист Вітчизни та призначили провідним хірургом евакуаційного шпиталю 4491. Це були важкі часи та виснажлива праця. Хірурги відпочивали всього по 2-3 години на добу. Незважаючи на втому С.І. Лиходід постійно проводив заняття з підвищення кваліфікації співробітників, навчав армійських хірургів з теми «Вогнепальні поранення органів руху та опори». За цей період багатьох співробітників шпиталю нагородили орденами «Красной Звезды» і медалями. Семена Івановича Лиходіда нагороджено орденом «Отечественной войны II степени». І лише після звільнення міста Мелітополя у 1943 році медична школа відновила свою діяльність. Директором школи був призначений Друцький Микола Анатолійович.

Розпорядженням Народного комісаріату охорони здоров'я УРСР від 31.12.1944 р. фельдшерсько-акушерська школа була реорганізована в акушерсько-фельдшерську школу.

В 1954 році акушерсько-фельдшерська школа за наказом Міністра охорони здоров'я УРСР від 24 червня 1954 року за № 404 реорганізована в Мелітопольське медичне училище, директором якого з 1972 року до 1989 р. працював Панченко Павло Вікторович. У ці роки зміцнюється матеріально-технічний потенціал училища. У підготовці майбутніх медичних працівників важливим моментом є поєднання теоретичної і практичної підготовки студента, складовими якої слугує лекційний матеріал, самопідготовка з використання базових підручників, навчальні компакт диски, що рекомендуються викладачами клінічних дисциплін. Було закладено початок комп'ютеризації училища.

З 1989 по 1990 роки директором училища був Корольов Олександр Олексійович.

З 1990 по 2012 роки – директор Роздольський Ігор Васильович

В 2004 році Мелітопольське медичне училище було реорганізовано в

Мелітопольський медичний коледж.

З 2013 року Мелітопольський медичний коледж очолює Іван Романович Настасяк, талановитий хірург, який за багатолітню сумлінну працю у практичній системі охорони здоров'я здобув пошану серед мешканців міста Мелітополя.

У коледжі навчаються і студенти із Запорізької області, і значне число студентів з інших регіонів України. Коледж здійснює підготовку молодших спеціалістів на базі 9 та 11 класів за спеціальностями: Лікувальна справа, Сестринська справа і Фармація.

У коледжі використовується дистанційне навчання за участю викладачів Запорізького державного медичного університету. Студенти проходять практику в Мелітопольських, Якимівських, Приазовських, Михайлівських, Веселівських районних лікарнях. На базі коледжу працює відділення післядипломної освіти для медсестер.

Співпраця з деякими вузами України полегшує студентам здобуття вищої освіти після закінчення коледжу. Коледж співпрацює з Запорізьким державним медичним університетом і Таврійським національним університетом імені В. І. Вернадського.

Сьогодні КВНЗ «Мелітопольський медичний коледж» ЗОР - один з провідних вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації Запорізької області. Підготовку фахівців забезпечує висококваліфікований педагогічний колектив, який налічує 59 штатних викладачів, з них 2 – кандидати наук, 26 викладачів - мають педагогічне звання "викладач-методист", 65 % викладачів - спеціалісти вищої категорії.

Для якісної підготовки фахівців Мелітопольський медичний коледж має міцну матеріально-технічну базу. Коледж розміщений у двох навчальних корпусах, які налічують 27 кабінетів, 4 лабораторії та 10 навчальних кабінетів, розташованих на базі лікувально-профілактичних закладів та фармацевтичних установ міста Мелітополя. На базі коледжу обладнано імітаційний пологовий зал, хірургічний блок з передопераційною, імітаційний ФАП, доклінічний кабінет з терапії, педіатрії, який включає палату новонароджених та кабінет профілактичних щеплень, кабінети неорганічної, органічної, аналітичної, фармацевтичної хімії, техніки лабораторних робіт, фармакогнозії та інші.

З метою належного інформаційного забезпечення навчального процесу у коледжі обладнано:

- кабінет технічних засобів навчання;
- лінгафонний кабінет;
- кабінет інформатики та інформаційно-комунікаційних технологій навчання, де використовується глобальна мережа Internet.

Практичне навчання студентів здійснюється на практичних базах лікувально-профілактичних закладів та фармацевтичних установ м. Мелітополя та прилеглих районів.

Для обслуговування студентів в коледжі функціонують бібліотека з

читальним залом, медичний пункт та буфет.

Близько 10 тисяч колишніх випускників коледжу працюють у лікувально-профілактичних закладах та фармацевтичних установах м. Мелітополя, Запорізької області та України. Вони чесно і самовіддано виконують свій обов'язок, сумлінно працюючи на ниві охорони громадського здоров'я.

У підпорядкуванні Міністерства Охорони Здоров'я України як головного державного замовника на підготовку медичних і фармацевтичних кадрів є 17 державних вищих навчальних закладів IV рівня акредитації у яких здобувають освіту понад 66 тис. студентів, з них 24,3 тис. – за державним замовленням, близько 42 тис. – за контрактною формою навчання.

Підготовка медичних кадрів здійснюється також в 11 навчальних закладах недержавної форми власності (4 заклади III–IV рівнів акредитації та 7 закладів I–II рівнів акредитації).

Збройні сили України на сьогодні мають власну систему медичної освіти, яка розподіляється за рівнями, з відповідними обсягами та завданнями.

Щорічно вищі медичні (фармацевтичні) навчальні заклади випускають понад 8 тис. студентів: у 2014 р. – 9,1 тис. спеціалістів, 2015 р. – 10,2 тис. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки, з населенням близько 319 млн, загальна кількість випускників усіх медичних шкіл коливається від 17 до 19 тис. осіб (2015 р. – 18,7 тис., 2016 р. – 18,9 тис. осіб).

Держава у свою чергу щороку на підготовку фахівців витрачає сотні мільйонів бюджетних коштів: у 2015 р. – 556,8 млн грн, 2016 р. – 649,8 млн грн., а 2017 р. більше ніж 789 млн. гривень. У МОЗ наголошують, що вартість року навчання студента-медика в Україні коливається від 13 до 27 тис. грн – залежно від спеціальності та навчального закладу. Разом з тим міжнародні розрахунки є кардинально іншими. Так, у Великій Британії навчання коштує 50 тис. фунтів, а в США вартість підготовки студента-медика може сягати 90 тис. дол. на рік.

На фоні цього українські видатки на одного студента виглядають заниженими та апріорі означають неможливість якісно готувати майбутніх лікарів.

Так, у МОЗ повідомили, що низький рівень підготовки студентів підтверджують і результати складання ліцензійних іспитів «Крок». При прохідному балі у 60,5 % (Крок 2) та 70,5 % (Крок 3) щорічно близько 10 % студентів-медиків не можуть подолати прохідний бар'єр.

Упродовж усього періоду існування незалежної України в освітньому секторі накопичувалися численні проблеми системного характеру, що

призвели до зниження рівня знань і вмінь майбутніх спеціалістів та негативно позначилися на якості освітніх послуг, а отже, і на міжнародному іміджі та конкурентоспроможності української системи вищої медичної освіти.

Уже сьогодні вчорашні студенти не можуть підтвердити диплом про вищу освіту в Ірані, Іраку, Сирії, Саудівській Аравії, Йорданії, Кувейті. Зниження рівня освіти сприяє тому, що до України дедалі менше їдуть на навчання. Більше того, дедалі більше українських абітурієнтів обирають навчання за кордоном.

Отже, без впровадження рішучих змін у системі медичної освіти Україна ризикує перетворитись на країну, університети якої випускають неконкурентоспроможних спеціалістів.

Реформа медичної освіти мала стати одним із 25 кроків на шляху побудови в Україні системи охорони здоров'я європейської якості, про що йшлося в Постанові Верховної Ради про рекомендації парламентських слухань щодо реформи охорони здоров'я від 21 квітня 2016 р.

Для професійного та громадського обговорення питань реформування медичної освіти в Україні, висвітлення проблем та визначення основних стратегічних напрямів подальшого розвитку медичної освіти в контексті реформування охорони здоров'я України та розроблення пріоритетних заходів, що мають бути вжиті законодавчою та виконавчою владою України з метою розвитку вітчизняної медичної освіти з ініціативи Комітету з питань охорони здоров'я у Верховній Раді відбулися круглий стіл «Про стан та перспективи медичної освіти в Україні» (14 січня 2017 р.) та парламентські слухання «Медична освіта в Україні: погляд у майбутнє» (22 березня 2017 р.).

До участі в заходах були запрошені, зокрема, представники Міністерств охорони здоров'я, освіти і науки, медичних навчальних закладів, департаментів охорони здоров'я обласних державних адміністрацій, Національної академії медичних наук, Школи охорони здоров'я Національного університету «Києво-Могилянська академія», народні депутати.

У центрі уваги доповідачів – питання, що стосуються стану, проблем та перспектив розвитку всіх щаблів медичної освіти: системи вищої медичної освіти, фармацевтичної та стоматологічної освіти, підготовки медичних кадрів для потреб Збройних сил України; молодших спеціалістів; системи післядипломної підготовки медиків. Крім того, на розгляд винесено такі актуальні питання, як підготовка менеджерів в охороні здоров'я та фахівців із громадського здоров'я, кваліфікованих юристів для роботи в системі охорони здоров'я.

Учасники парламентських слухань констатували, що сьогодні, незважаючи на доволі потужну мережу вищих медичних навчальних закладів, в Україні ще не досягнуто рівня фундаментальної та клінічної підготовки лікарів, який би повною мірою відповідав сучасним міжнародним стандартам. Причинами такого стану насамперед є: повільне запровадження у навчальний процес сучасних наукових розробок та засад доказової медицини, галузевих стандартів вищої медичної та фармацевтичної освіти, адаптованих до європейських стандартів у сфері охорони здоров'я; несвоєчасний перегляд та оновлення програм підготовки спеціалістів для медичної галузі, що не встигає за розвитком сучасної медичної науки та нових медичних технологій; неефективна, надмірно централізована та застаріла система управління і фінансування в системі вищої медичної освіти; не розвинута система університетських клінік; застаріла матеріально-технічна база навчальних закладів; зростаюча нерівність у доступі до якісної освіти; надмірна комерціалізація освітніх послуг; корупція тощо.

Розглянувши питання щодо сучасного стану медичної освіти в Україні, учасники слухань відзначили ряд необхідних заходів для розв'язання кризової ситуації в зазначеній сфері.

Насамперед пропонується встановити жорсткі критерії вступу абітурієнтів до медичних ВНЗ, зокрема, підвищити прохідний бал ЗНО з профільних предметів (мінімальний поріг для вступу у вищі медичні навчальні заклади на рівні 150 балів), визначити квоти на набір студентів-контрактників (не має бути більшим за обсяг державного замовлення), встановити контроль над зарахуванням студентів-іноземців, а також встановити обґрунтовану кількість місць державного замовлення.

На думку заступника міністра охорони здоров'я України О. Лінчевського, жодне навчання та тренінг не можуть ліквідувати дефекти відбору. Попри великий конкурс при вступі у медичні ВНЗ (10–30 осіб на місце залежно від спеціальності та ВНЗ), рівень абітурієнтів медичних ВНЗ часто поступається іншим спеціальностям, особливо це стосується контрактників, де прохідний бал нижче 130 балів.

Потребує перегляду структура та зміст вищої медичної освіти, удосконалення навчальних планів, створення наскрізної програми підготовки студентів медичних факультетів та лікарів-інтернів, впровадження в освітньо-інтегративний процес сучасних міжнародних медичних та освітніх стандартів, підвищення інтелектуального, науково-освітнього, професійно-орієнтованого рівня майбутніх лікарів та, особливо, викладачів, забезпечення їх сучасними інноваційними та інформативними медичними технологіями.

Перший заступник міністра освіти і науки В. Ковтунець пропонує запровадити галузеві стандарти з медицини. Він вважає, що у таких

прикладних напрямках освіта має опиратися не на освітні стандарти, а орієнтуватися на професійні стандарти, які відповідають умовам ринку праці.

Обговорюючи нагальні проблеми в системі медичної освіти учасники парламентських слухань відзначали, що підготовка кадрів для галузі охорони здоров'я має враховувати її реальну потребу в конкретних спеціалістах та потребу пацієнтів у доступі до якісної медичної допомоги.

Потрібно мати чіткі відповіді на питання, скільки потрібно підготувати кадрів на найближчі 10–15 років, якого саме фаху, скільки на це потрібно грошей. Наразі, на думку учасників слухань, медичні кадри формуються всліпу.

Для підготовки вузьких фахівців мусить бути квотний принцип – країна повинна визначити, скільки і яких спеціалістів потрібно, оскільки це дуже дорогі та високотехнологічні напрями. Наприклад, якщо потрібно 20 нейрохірургів, можна створити 10 бюджетних і 10 контрактних місць, розподіливши їх між навчальними закладами, підкреслив ректор Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П. Л. Шупика Ю. Вороненко.

Підвищувати якість навчання пропонують шляхом створення мережі університетських клінік, які забезпечуватимуть підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації медичних працівників.

Віце-прем'єр-міністр П. Розенко наголосив, що держава має перейти від кількісних показників оцінки роботи медичної освіти до нагальних питань якості підготовки лікарів та медичних сестер у контексті запровадження нових засад організації навчального процесу і створення університетських та академічних клінік у кожному регіоні.

Таку ж думку висловив і О. Лінчевський. На його переконання, варто говорити про створення університетських клінік, де проводитимуть наукові дослідження, навчальний процес і лікування, щоб студент бачив, що медицина – це і ремесло, і мистецтво, і наука.

МОЗ пропонує відмовитися від визнання публікацій, виданих у наукових фахових виданнях, затверджених МОН, а визнавати лише публікації в англomовних peer-review виданнях.

Не може бути викладача медицини без знання англійської мови, адже це мова медичного спілкування, наголошує О. Лінчевський.

Оволодіння іноземними мовами дає можливість дистанційного навчання, брати віртуальну участь у конференціях із залученням провідних вітчизняних та європейських спеціалістів, а також сприяє мобільності у навчанні.

Під час прийому на роботу до ВНЗ кожного викладача має бути перевірено на предмет академічної доброчесності. Також пропонується відмовитися від загальноакадемічних кафедр у медичних університетах, натомість передати ці повноваження викладачам відповідних ВНЗ.

На етапі випуску студентів у МОЗ вважають за необхідне підвищити якість екзаменаційних завдань, зокрема, використовувати екзаменаційний тест із клінічних дисциплін IFOM (International Foundations of Medicine – «Міжнародні основи медицини») та запитань іспиту USMLE – United States Medical Licensing Examination – «Екзамен з Отримання Медичної Ліцензії Сполучених Штатів Америки»), впровадження практичного оцінювання студентів-медиків – OSCE (Objective Structured Clinical Examination). Іспит, який складає український випускник, не повинен відрізнятися від іспиту випускника Йельського університету. Не існує національної науки, не існує національної таблиці множення. Наука «медицина» – одна і в Америці, і в Європі, і в Україні. Відповідно знання і результати тих знань так само мають бути однакові, підкреслив заступник міністра.

Одним з важливих кроків на шляху подальшого розвитку системи тестування майбутніх медиків та якісних змін у медичній освіті в Україні в цілому стало підписання листа про співпрацю МОЗ та Центр тестування при МОЗ з Національною радою медичних екзаменаторів США (NBME) (21 березня 2017 р.).

Зокрема, були презентовані основні напрями співпраці щодо вдосконалення системи ліцензійних іспитів з оцінювання професійної компетентності майбутніх медиків. Як зазначив О. Лінчевський, необхідно запроваджувати не лише західні стандарти лікування та покращувати українську систему медичної освіти, а і оцінювання знань має відбуватися за міжнародними стандартами.

У 2017 р. МОЗ вперше за часи незалежності ініціювало проведення на додипломному етапі підготовки лікарів оцінювання стану української медичної освіти порівняно з міжнародними стандартами.

Так, 12 травня 2017 р. буде проведено дослідницьке порівняльне оцінювання компетенції майбутніх медиків в Україні за допомогою екзаменаційної програми IFOM, яка розроблена NBME.

За словами почесного президента цієї організації Д. Мельника, основне завдання іспиту – визначити якісний рівень підготовки медичних фахівців у тому чи іншому університеті.

Протягом 20 років Центр тестування при МОЗ співпрацює з Національною радою медичних екзаменаторів США. Сучасні методи стандартизованого оцінювання майбутніх медиків, розроблені NBME, лягли в основу системи ліцензійного інтегрованого іспиту «Крок», який є

незалежним об'єктивним оцінюванням професійної компетентності майбутніх медиків в Україні. Він передбачає один, два або три окремі тестові іспити залежно від освітньо-кваліфікаційного рівня – «Крок 1» (3 курс), «Крок 2» (6 курс), «Крок 3» (інтерни), «Крок М» (молодші спеціалісти) та «Крок Б» (бакалаври).

Як наголосила директор Центру тестування при МОЗ І. Булах, порівняльне оцінювання дасть змогу визначити слабкі сторони медичної освіти в Україні, а також стане об'єктивним показником стану навчальних програм, дасть зрозуміти, які сфери потребують удосконалення з урахуванням міжнародних вимог.

Також фахівці та експерти вважають, що для комплексного вирішення питань покращення кваліфікації спеціаліста потрібні зміни й у післядипломній освіті.

Є додипломна освіта, коли лікар отримає диплом, але не має статусу спеціаліста, є післядипломна освіта, де він отримує спеціальність, зазначив Ю. Вороненко. Перші два рівня післядипломної освіти – це інтернатура і резидентура. Третій рівень – безперервний професійний ріст. Кожен лікар мусить вчитися все своє професійне життя.

В Україні основним видом освіти після отримання диплому є інтернатура. Інтерн знаходиться у вузі лише 1/3 часу, 2/3 часу вуз не має до нього жодного відношення. Резидентура – це форма навчання, яка проводиться після інтернатури для здобуття устоїв спеціальності, проводиться виключно у вузі, а не у закладах охорони здоров'я. В Україні резидентура передбачена, але не реалізована.

Тому, реформування системи післядипломної освіти лікарів має враховувати необхідність скорочення кількості спеціальностей в інтернатурі за рахунок переведення вузьких та високотехнологічних спеціальностей у лікарську резидентуру; розробки моделі підготовки фахівців в інтернатурі, лікарській резидентурі та спеціалізації, а також переліків спеціальностей; затвердження нових положень про інтернатуру та лікарську резидентуру; забезпечення поетапного скасування лікарських (провізорських) кваліфікаційних категорій відповідно до закінчення терміну їхньої дії; запровадження нової системи підтвердження фахової кваліфікації тощо.

Керівник НМАПО ім. П. Л. Шупика Ю. Вороненко представив можливі напрями розвитку системи підготовки лікарів на післядипломному етапі. На його думку, в Україні відповідно до нового Закону «Про вищу освіту» повинна з'явитися лікарська резидентура, що є формою спеціалізації лікарів-спеціалістів за певними лікарськими спеціальностями виключно на відповідних клінічних кафедрах. А успішно діюча в Україні модель клінічної ординатури може стати базою для її впровадження.

Крім того, потребує вирішення питання щодо тривалості інтернатури або резидентури. Відповідно до законодавства ЄС, залежно від спеціальності навчання триває 3–5 років.

У світі існують різні варіанти післядипломної освіти: одноетапна (безперервне навчання в інтернатурі або резидентурі), двоетапна (базова спеціальність +поглиблене навчання), трьохетапна (інтернатура з загальної практики +резидентура I рівня + резидентура II рівня).

На думку Ю. Вороненка, перший варіант є неприйнятним для України, оскільки протягом 3–5 років країна не отримує фахівців та немає проміжного етапу, коли можна перервати навчання та попрацювати лікарем за фахом. Більш вигідними є дво- та трьохетапні моделі.

Відмовитися від архаїчних підходів до оцінки професійної придатності лікаря – атестації, забезпечити поетапне скасування лікарських, провізорських, кваліфікаційних категорій та запровадити нову систему підтвердження фахової кваліфікації із залученням професійних медичних асоціацій закликала голова профільного комітету ВР О. Богомолець.

На її думку, «сучасні програми підготовки майбутніх медиків повинні ґрунтуватися на вимогах європейських протоколів і стандартів лікування хвороб». У процес до- і післядипломної підготовки потрібно запроваджувати використання сучасних телемедичних технологій, щоб спеціалісти мали змогу навчатися і працювати в єдиному професійному європейському просторі.

Висловили своє бачення проблем і присутні на заходах керівники провідних українських медичних навчальних закладів. Так, ректор Національного медичного університету ім. О. О. Богомольця К. Амосова вважає, що медична освіта з часів Революції гідності зазнала позитивних змін. Вона категорично не згодна із твердженням, що медичні ВНЗ є інертними, а медична освіта – жалюгідною. Так, за її словами, у 2016 р. за результатами незалежного зовнішнього аудиту міжнародної рейтингової системи QS Stars University Rankings (Великобританія) університет отримав три зірки QS Stars, ставши першим та єдиним медичним ВНЗ в Україні, який отримав таку високу оцінку, яка є сьогодні одним з основних критеріїв для пошуку університету для абітурієнтів з усього світу.

Не погоджується ректор і з твердженнями про низькі прохідні бали для бюджетників, зарахованих на медичні факультети НМУ ім. О. О. Богомольця. Так у 2015 р. він становив 181,36, а в 2016 р. – 170,25. Проте вона погоджується, що серед контрактників картина є дещо іншою, де прохідний бал 128,96 та 126,9 відповідно.

Що стосується англійської мови, то в університеті діє спільна програма із British Council, у результаті якої було протестовано 80 викладачів. Ще один

вектор – публікації викладачів у міжнародних наукометричних базах, кількість яких протягом останніх трьох років зростає.

Основні проблеми на сьогодні у фармацевтичній освіті окреслив ректор Національного фармацевтичного університету (НФаУ) В. Черних. Зокрема, це відсутність державних стандартів вищої фармацевтичної освіти. Крім того, потребує вирішення питання, як правильно називати фахівця з вищою фармацевтичною освітою. В Україні, Росії, Фінляндії – це провізор, у Німеччині – аптекар, але в усіх інших країнах – фармацевт. Галузь також потребує змін з урахуванням європейських стандартів та кращих національних традицій.

Нагальною є потреба відновити для фармацевтичної галузі «власну» галузь знань «Фармація» та чотири спеціальності «Фармація», «Клінічна фармація», «Технологія косметичних засобів», «Технологія фармацевтичних препаратів».

Також є необхідність відновлення для потреб галузі охорони здоров'я підготовки фахівців за спеціальностями «Педіатрія», «Медична психологія», а також запровадження нових програм з підготовки фахівців за спеціальностями «Громадське здоров'я» та «Фізична терапія, ерготерапія». Ці спеціальності в лютому 2017 р. вже увійшли до Переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266.

Крім змін у дипломній та післядипломній освіті, урядовцям, парламентарям, освітянам і медикам потрібно визначитися з тим, як навчати кваліфікованих менеджерів та юристів для роботи в системі охорони здоров'я, впорядкувати відносини між навчальними закладами та закладами охорони здоров'я та зробити все, щоб лікарі сьогодні могли думати про пацієнтів, а не про заробітну плату та виїзд за кордон.

Потребує належного нормативно-правового забезпечення система підготовки молодших спеціалістів з медичною (фармацевтичною) освітою для потреб галузі охорони здоров'я з метою збереження мережі та статусу медичних училищ та коледжів.

В умовах виникнення воєнної загрози, проведення антитерористичної операції і бойових дій набуло особливої актуальності питання підготовки медичних кадрів для потреб оборони, спроможних надавати вчасну кваліфіковану медичну допомогу в умовах бойових дій з метою мінімізації людських втрат, захисту й збереження життя і здоров'я як військових, так і цивільних громадян.

Учасникам слухань було представлено для обговорення проект Рекомендацій парламентських слухань на тему: «Медична освіта в Україні:

погляд у майбутнє», які мають бути подані на затвердження Верховної Ради після спільного опрацювання всіма зацікавленими сторонами.

Якщо Україна рухається в бік євроінтеграції й має шанс колись стати частиною європейської спільноти, актуальними стають питання вивчення позитивного зарубіжного досвіду розвитку медичної освіти, як складової професійної вищої освіти. Для цього слід з'ясувати, які системні відмінності наразі існують між українською медичною освітою та медичною освітою країн-лідерів галузі, та що корисного ми можемо запозичити для підготовки медичних фахівців.

Так, якщо в Україні повний термін навчання для лікаря становить 6–9 років, 5–6 із яких він здобуває освіту у вищому навчальному закладі та 1–3 витрачає на проходження інтернатури та магістратури (також передбачена лікарська резидентура, яка поки не реалізується), то, наприклад, у США здобути фах лікаря менше, ніж за 11 років не вдасться. Загалом термін навчання там становить від 11 до 14 років. 3–4 роки майбутній лікар вчиться в медичному коледжі, 4 роки – у медичній школі. Наступні 3–5 років ідуть на проходження лікарської резидентури (рік інтернатури й 2–4 роки факультативного навчання). 12 років становить термін здобуття професії лікаря в Ізраїлі, 11–12 – у Німеччині, 8–11 – у Франції.

2. Медична освіта в Україні: погляд у майбутнє.

Одним із найважливіших ресурсів успішної реалізації реформ є належне кадрове забезпечення та якісна підготовка медичного персоналу. Проте за роки існування незалежної України в системі медичної освіти накопичилися численні проблеми, які призвели до зниження рівня знань і умінь майбутніх спеціалістів та негативно позначилися на якості освітніх послуг, на міжнародному іміджі та конкурентоспроможності української системи вищої медичної освіти. 22 березня 2017 р. у Верховній Раді України відбулися парламентські слухання на тему «Медична освіта в Україні: погляд у майбутнє», під час яких обговорено проблемні питання та окреслено шляхи їх вирішення.

Більше ніж 40 доповідачів, що взяли участь у заході, — представники законодавчої та виконавчої гілок влади, професійних об'єднань, медичних вищих навчальних закладів, пацієнтських організацій, а також експерти, науковці, лікарі та студенти.

Відкрила парламентські слухання Ірина Геращенко, перший заступник Голови Верховної Ради України. Вона зазначила, що за підсумками заходу буде підготовлено проект Рекомендацій, які після затвердження Верховною Радою стануть однією із складових медичної реформи.

Павло Розенко, віце-прем'єр-міністр України, запевнив присутніх, що реформування галузі охорони здоров'я знаходиться на порядку денному

Кабінету Міністрів України: «Протягом останнього часу ми зробили серйозні кроки щодо продовження реформування медичної галузі, зокрема, на засіданні Уряду 16 березня було схвалено цілий пакет нормативних актів та ініційовано законопроекти, які після ухвалення Парламентом запустять реформу системи охорони здоров'я і зроблять процес невідворотним. Головним чином це стосується нового механізму фінансування медичних послуг. Ми робимо перші кроки у впровадженні системи державного солідарного медичного страхування. Ключовим рішенням засідання Уряду було внесення змін до низки постанов, які регулюють проблему доступності ліків. 1 квітня — для нас дуже важлива дата, адже має запрацювати система реімбурсації ліків і референтного ціноутворення».

Також П. Розенко повідомив, що 22 березня рішенням КМУ затверджено перелік та склад госпітальних округів у 13 областях. КМУ визначено стратегічний вектор розвитку вітчизняної охорони здоров'я на базі бюджетно-страхової моделі й пріоритетного розвитку первинної медико-санітарної допомоги та зростання ролі територіальних громад. Усі ці реформи будуть потребувати зміни мислення та сталих стереотипів і переходу від нинішньої патерналістської моделі, що не забезпечує медикам достойного існування, до ринкової. І тут, безумовно, роль медичної освіти є надзвичайно важливою. Системні зміни у вітчизняній медицині потребуватимуть нової генерації якісно та різнобічно підготованих лікарів та медичних сестер, що покладає особливу відповідальність на вищу медичну школу, яка має до цього достатньо серйозний потенціал.

Сьогодні держава щорічно вкладає у медичні університети, коледжі та академії понад 2 млрд грн. за рахунок різних джерел. 17 медичних університетів, 3 академії післядипломної освіти та понад 100 медичних та фармацевтичних коледжів очної форми навчання кожного року випускають до 7,5 тис. лікарів та понад 15 тис. медичних сестер.

Проте Україна повинна перейти від кількісних показників підготовки лікарів та медичних сестер до якісних. Сучасні вимоги до професійної підготовки майбутніх медиків передбачають інтеграцію в освітній процес сучасних міжнародних медичних та освітніх стандартів, підвищення науково-освітнього орієнтованого рівня майбутніх лікарів та особливо викладачів, забезпечення їх сучасними інноваційними та інформаційними медичними технологіями.

Ольга Богомолець, голова Комітету Верховної Ради з питань охорони здоров'я, окреслила наступні постулати медичної освіти, які має забезпечити нова парадигма:

- навчання медика протягом усього життя;
- отримання не тільки знань, а й практичних навичок;

- можливість і вміння легко орієнтуватися у просторі через вимір простих алгоритмів.

Реформа медичної освіти стала одним з 25 запропонованих кроків на шляху до побудови системи охорони здоров'я в Україні європейської якості, закріплених Постановою Верховної Ради України від 21.04.2016 р. № 1338-VIII «Про рекомендації парламентських слухань на тему «Про реформу охорони здоров'я України». Серед низки рекомендованих Урядом заходів — доручити МОЗ спільно з Міністерством освіти і науки України розробити стратегію реформування системи медичної освіти, передбачивши приведення у відповідність з європейською практикою програм до- і післядипломної підготовки лікарів, ланки системи безперервного професійного розвитку медичних працівників, програм підготовки медичних сестер, програм підготовки менеджерів у системі охорони здоров'я. Проте за останній рік нічого в цьому напрямку так і не зроблено. Тому сьогодні важливим є формування резолюції слухань і чіткої фіксації відповідальності за її виконання.

Доповідач додала, що парламентським слуханням передувала велика робота: робочі зустрічі та круглий стіл у профільному комітеті. Стало зрозуміло, що необхідно вибудовувати послідовний та міцний зв'язок між отриманими знаннями в навчальному закладі і їх реалізацією на практиці, що система медичної освіти в Україні повинна забезпечувати можливість безперервної освіти медиків упродовж усієї професійної діяльності. «Ми маємо відмовитися від архаїчних підходів до оцінки професійної придатності лікаря — атестації лікарів, забезпечивши поетапне скасування лікарських, провізорських кваліфікаційних категорій та запровадження нової системи підтвердження фахової кваліфікації із залученням професійних медичних асоціацій», — наголосила О. Богомолець.

За словами Олександра Лінчевського, заступника міністра охорони здоров'я України, жодне тренування та навчання не можуть ліквідувати дефект відбору. Сьогодні вищі навчальні заклади набирають абітурієнтів з відверто низьким прохідним балом. Необхідно установити мінімальний поріг для вступу у вищі медичні навчальні заклади на рівні 150 балів за зовнішнім незалежним оцінюванням, незалежно від форми навчання: «Мені як пацієнту байдуже, лікар вчився за контрактом чи за державним замовленням, у медичні ВНЗ мають вступати найкращі».

Він додав, що обсяги фінансування, виділені на кожного студента, є неприйнятно низькими та негативно впливають на якість навчання. Держава має зменшити обсяги державного замовлення з метою збільшення обсягів фінансування кожного студента: «Дефіцит медичних кадрів ліквідується не збільшенням державного замовлення, а покращанням умов праці та підвищенням заробітної плати. Це — аксіома». Крім того, вищі навчальні заклади змушені збільшувати обсяги навчання за контрактом для того, щоб

хоч якось виживати сьогодні. Але факти є такими, що на сьогодні саме Державний бюджет фінансує чи дофінансовує навчання студентів за контрактом. О. Лінчевський також торкнувся проблеми викладацьких кадрів: академічної недоброчесності і плагіату, недостатнього знання англійської мови.

Цього року МОЗ пропонує новий механізм оцінки якості навчання і викладання, впроваджуючи разом з Національною радою медичних екзаменаторів міжнародний ліцензійний іспит для студентів як частину українського ліцензійного іспиту «Крок».

Фінансування післядипломної медичної освіти має відбуватися за принципом «гроші йдуть за слухачем, за курсантом». Лікар повинен сам вибирати, де йому проходити підвищення кваліфікації (у тому числі й за кордоном та за допомогою онлайн-технологій).

Володимир Ковтунець, перший заступник міністра освіти і науки, звернув увагу присутніх, що на освіту в Україні витрачається 5–7% ВВП. Це середній рівень європейських країн. Щоб збільшити цей відсоток, потрібні серйозні аргументи, і це навряд чи відбудеться в умовах війни. У той же час частка витрат на вищу освіту в Україні значно більша, ніж у європейських країнах.

«Коли ми подивилися, що відбувається у вищій освіті, результат шокував. За видатками загального фонду бюджету у нас найбільше витрачається на підготовку гуманітаріїв. Видатки на одного гуманітарія в 1,5 раза більші, ніж на інженера. Ми не брали медицину, але думаю, що там ситуація майже аналогічна. Тоді, коли в світі на підготовку фармацевта, ветеринара, медика витрачається в 3–4 рази більше, ніж на підготовку гуманітарія. Тобто зараз система фінансування освіти розбалансована», — підкреслив він.

Також існує невідповідність між видатками на навчання з бюджету й оплатою за кошти юридичних та фізичних осіб. Контрактна підготовка коштує в середньому у 1,5–2 рази менше, ніж бюджетна.

Заступник міністра підкреслив, що зміни в освіті передбачають зменшення обсягів державного замовлення. Зараз відповідно до законодавства воно становить не менше 50% випуску середньої школи, але для того, щоб отримати кваліфікованого працівника, реально має бути профінансовано 35–40%. Дуже важливо дати вищим навчальним закладам фінансову автономію, вивести їх із статусу бюджетних, залишити в статусі неприбуткових організацій.

Післядипломна медична освіта

Юрій Вороненко, ректор Національної медичної академії післядипломної освіти ім. П.Л. Шупика, представив присутнім власне бачення розвитку системи післядипломної медичної освіти в Україні.

У світі існує 3 етапи підготовки медичних працівників. Після до дипломної освіти необхідне післядипломне навчання в інтернатурі, резидентурі чи на циклах спеціалізації, де отримують, власне, спеціальність. Потім йде безперервний професійний розвиток, який триває все життя. Близькими до цієї універсальної лікарської моделі є схеми підготовки медичних сестер, фельдшерів, парамедиків, провізорів, фармацевтів, військових медиків. Кожен із 3 освітніх процесів передбачає постійне вдосконалення, усунення накопичених невідповідностей.

Центральне місце у підготовці лікаря займає інтернатура, адже саме тут вперше здобувається спеціальність та право на практику. Водночас в Україні за півстоліття свого існування вона перестала бути інтернатурою, тобто формою підготовки лікарів лише за базовими спеціальностями. З учорашніх випускників готуються зразу нейрохірурги, урологи, клінічні онкологи й інші вузькі спеціалісти. Крім того, порушується принцип справедливості у виборі професії для всіх випускників медичних навчальних закладів.

Бюджетні студенти навчаються в інтернатурі, здебільшого здобуваючи спеціальності сімейного лікаря, терапевта, патологоанатома й інші непрестижні професії. Так звані контрактні студенти, у тому числі далеко не найкращі, стають після інтернатури дерматологами, акушерами-гінекологами, урологами, а потім перевиробництво лікарів за цими спеціальностями викликає необґрунтований тиск на ринок праці.

Загалом дві третини всіх лікарів працюють лише за 16 базовими спеціальностями (як правило, на первинному і вторинному рівнях медичної допомоги), і тільки третина лікарів працює за 111 вузькими спеціальностями. Тому цілком можливо залишити в інтернатурі лише 12 основних спеціальностей. МОЗ може визначати квоти за кожною із них та розподіляти

їх між навчальними закладами. Вступ до інтернатури варто зробити конкурсним, щоб усунути несправедливість щодо бюджетників і контрактників. Вибір професії для спеціалізації в інтернатурі за бюджетні кошти залежатиме лише від якості навчання і відповідної перемоги в конкурсі. Випускники після 2–3 років інтернатури можуть повністю забезпечити потребу первинного і вторинного рівнів медичної допомоги.

Як бути з вузькими спеціальностями? Це питання вирішить резидентура. За оцінкою Ю. Вороненка, близько 25% лікарів після інтернатури можуть за електронним конкурсом вступати до резидентури (яка триватиме 2 роки) на виділені Міністерством бюджетні місця за кожною спеціалізацією. Випускники резидентури та інтернатури забезпечать надання до 95% всіх видів медичної допомоги в країні.

У той же час близько 60 спеціальностей не увійдуть ні до інтернатури, ні до резидентури. Частина із них, безумовно, є необхідною для системи охорони здоров'я: ультразвукова діагностика, дієтологія, ендоскопія. Тому ці фахівці можуть продовжувати готуватися на циклах спеціалізації або в перспективі можуть перейти в резидентуру. Частина ж спеціальностей на сьогодні вже навряд чи потрібна. Наприклад, суднова медицина, авіаційна й космічна медицина, лабораторні дослідження хімічних факторів навколишнього середовища тощо.

Було підкреслено, що запропонована модель є гнучкою і дозволяє бажаним завершувати освіту та йти працювати після кожного етапу, а не вчитися без перерви по 4–5 років після закінчення вищого навчального закладу.

Необхідність навчання лікаря протягом його професійного життя у світі є аксіомою. В Україні система безперервного професійного розвитку існує вже багато років. Але, за словами доповідача, настав час на законодавчому рівні офіційно визначити це та затвердити стандарти для різних категорій медиків, від лікаря до медсестри. Пропонується ввести професійне ліцензування кожного лікаря під час отримання ним нової спеціальності замість архаїчних кваліфікаційних категорій, які давно втратили свою стимулювальну й мотиваційну функцію. До ліцензування доцільно залучати громадські професійні об'єднання, ввести кожні 5 років атестацію щодо можливості продовження дії ліцензії за умови щорічного накопичення лікарем навчальних балів.

Доцільно також осучаснити перелік і значимість різних форм підвищення кваліфікації, крім традиційних переатестаційних циклів та тематичного вдосконалення, враховувати акредитовані майстер-класи, тренінги, саму освіту через дистанційні освітні ресурси, у тому числі й зарубіжні. Для моніторингу безперервного професійного розвитку варто створити у країні національний реєстр-портфоліо лікарів.

Валерій Запорожан, ректор Одеського національного медичного університету, підняв питання створення університетських клінік, яке передбачено й законом «Про вищу освіту». Сьогодні кафедри університетів розташовані на базі лікувальних закладів, стан яких за своєю матеріальною оснащеністю не відповідає вимогам навчальних баз. У розвинених країнах світу перевага надається створенню при медичних університетах власних клінік. Університетська клініка — це потужний лікувально-науково-навчальний заклад, який надає високоспеціалізовану медичну допомогу, впроваджує в практику нові методи, оснащений найсучаснішим обладнанням, має досвідчені кадри, що створює найкращі умови для навчання студентів і лікарів. Така клініка працює в Одеському медичному університеті вже 13 років. Тому серед першочергових завдань щодо модернізації системи підготовки медичних кадрів доповідач відзначив обов'язкове створення в кожному вищому навчальному закладі університетської клініки та симуляційного центру.

Він також звернув увагу присутніх на необхідність законодавчого вирішення питання щодо безкоштовного розміщення кафедр університетів на базі лікувальних закладів.

Питання військово-медичної освіти розглянув Валерій Савицький, начальник Української військово-медичної академії. На сьогодні потреба у військових лікарях становить близько 500 осіб (250 лікарів загальної практики, більше 100 хірургів, 72 анестезіологи, 52 терапевти, 18 стоматологів). На жаль, одна Українська військова медична академія не здатна укомплектувати Збройні сили. Тому на допомогу повинна прийти цивільна система охорони здоров'я, забезпечивши армію своїми фахівцями (або за контрактом, або шляхом мобілізації).

Ще однією проблемою є формування та перепідготовка діючого резерву військово-медичної служби на випадок мобілізації. Керівники цивільних закладів охорони здоров'я за своїм рівнем не готові до керівництва лікарнями в період бойових дій. Система до підготовки резервістів фактично загублена й потребує першочергового відновлення.

Ірина Булах, директор Центру тестування професійної компетентності фахівців з вищою освітою напрямів підготовки «Медицина» і «Фармація» при МОЗ України, зупинилася на питаннях підготовки громадян іноземних держав у галузі охорони здоров'я. Сьогодні медичну освіту в Україні здобувають 23 350 громадян іноземних держав із 134 країн.

Вимогами галузевих стандартів передбачено атестацію випускників, що включає дві складові, одна з яких — іспит «Крок-2», який здійснює Центр тестування при МОЗ. Дані останніх років свідчать про збільшення громадян іноземних держав, що не складають його. Це переважно студенти з таких країн, як Сирія, Азербайджан, Ірак, Марокко, Туркменістан, Йорданія.

Доповідач наголосила на необхідності унормування кількості студентів — громадян іноземних держав, які навчаються англійською мовою, що з 2013 р. збільшилася в рази.

Василь Князевич, завідувач кафедри управління охорони суспільного здоров'я Національної академії державного управління при Президентові України, анонсував створення на базі вищезазначеного закладу Національного центру з підготовки вищих керівних кадрів у системі охорони здоров'я.

Ігор Гущук, керівник науково-дослідного центру екології людини та охорони громадського здоров'я Національного університету «Острозька академія», розглянув питання кадрової політики в системі громадського здоров'я. Постановою КМУ від 1 лютого 2017 р. № 53 перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, доповнено новою спеціальністю «Громадське здоров'я». На переконання спікера, в основу кадрової політики у підготовці фахівців за даною спеціальністю повинні бути покладені найефективніші зарубіжні та вітчизняні здобутки і досвід у сфері профілактичної роботи закладів Державної санітарно-епідеміологічної служби, центрів здоров'я, медичної статистики, соціального захисту населення. Навчання за вказаною спеціальністю має передбачити підготовку нового покоління фахівців для органів державного управління, місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання різних форм власності, у тому числі неурядових організацій

Ірина Сенюта, завідувач кафедри медичного права факультету післядипломної освіти Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, рекомендувала розширити мережі кафедр медичного права не тільки для лікарів у межах післядипломної освіти, але й для нелікарських спеціальностей, а також забезпечити викладання навчальної дисципліни «медичне право» на додипломному рівні як окремої дисципліни в межах примірного плану.

3. Підготовка молодших медичних і фармацевтичних спеціалістів

Тетяна Чернишенко, директор Державної установи «Центральний методичний кабінет підготовки молодших спеціалістів» МОЗ України, зупинилася на проблемах медсестринської освіти. Медсестринство — найчисельніша ланка спеціалістів охорони здоров'я в кожній країні світу. В Україні вона становить більше 337 тис. осіб, із них 246 тис. — медичні сестри. У той же час існує дефіцит молодших спеціалістів з медичною освітою — 22 тис. фахівців, переважно медичних сестер. За словами доповідача, варто рекомендувати керівникам структурних підрозділів

з питань охорони здоров'я не допускати скорочення обсягів підготовки спеціалістів за спеціальністю «Медсестринство».

Леся Вовк, директор вищого навчального комунального закладу Львівської обласної ради «Львівський медичний коледж післядипломної освіти», підкреслила, що на сьогодні нормативна база, яка регламентує післядипломну освіту молодших медичних і фармацевтичних спеціалістів, не відповідає вимогам часу, адже затверджена ще у 1993 р.

Перш за все необхідно розробити нові положення, концепцію і наказ про післядипломну освіту молодших медичних і фармацевтичних спеціалістів, у якому слід обов'язково переглянути і доповнити цикли спеціалізації та удосконалення, а також започаткувати цикли для помічника лікаря-стоматолога, зубних гігієністів та ін. Потребують перегляду терміни періодичності підвищення кваліфікації: 1 раз на 5 років з метою оновлення знань і вмінь, 1 раз на 3 роки з метою корекції знань і вмінь, а також обов'язково в між атестаційний період повинна тривати систематична самоосвіта шляхом участі в науково-практичних конференціях, тренінгах, семінарах, майстер-класах.

Доповідач підкреслила важливість запровадження нових форм навчання (короткотермінові тематичні курси удосконалення, очно-заочні цикли, виїзні, тематичні постійно діючі семінари, стажування, дистанційне навчання). Вона також наголосила на необхідності дозволити бакалаврам займатися освітньою діяльністю, адже жоден професор не може так практично навчити зубного техника або медичну сестру, як це можуть зробити бакалаври або магістри сестринства.

Додаток №5.

ПОГОДЖЕНО

Заступник Міністра освіти та науки України
Б.І. Холод

ЗАТВЕРДЖЕНО

наказом Міністерства охорони здоров'я
України від 24 лютого 2000 р. № 35

**ПОЛОЖЕННЯ
ПРО ОСОБЛИВОСТІ СТУПЕНЕВОЇ ОСВІТИ МЕДИЧНОГО СПРЯМУВАННЯ**

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Положення, розроблене відповідно до пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 20.01.98 № 65 «Про затвердження Положення про освітньо-кваліфікаційні рівні (ступеневу освіту)», визначає особливості освіти напрямів підготовки «медицина» і «фармація».

Відповідно до статті 30 Закону України «Про освіту» підготовка молодших спеціалістів (фахівців з повною загальною середньою освітою), бакалаврів (фахівців з базовою вищою медичною та фармацевтичною освітою), спеціалістів та магістрів (фахівців з повною вищою медичною та фармацевтичною освітою) здійснюється за освітньо-кваліфікаційними рівнями (ступеневою освітою) згідно з відповідними освітньо-професійними програмами.

Підготовка фахівців з повною загальною середньою, базовою та повною вищою медичною освітою проводиться за очною (стаціонарною) формою, а з базовою та повною вищою фармацевтичною освітою — за очною (стаціонарною) і заочною формами навчання.

Підвищення кваліфікації, перепідготовка фахівців з базовою та повною вищою медичною (фармацевтичною) освітою здійснюється за відповідними освітньо-професійними програмами післядипломної підготовки за очною та заочною формами навчання.

1.2. Вищі медичні (фармацевтичні) навчальні заклади незалежно від форм власності та джерел оплати за навчання здійснюють прийом громадян для навчання згідно з потребою охорони здоров'я в межах ліцензованого обсягу (на відповідний напрям підготовки чи спеціальність) на конкурсній основі відповідно до здібностей.

Правила прийому на навчання за освітньо-професійними програмами підготовки фахівців розробляються вищими медичними (фармацевтичними) навчальними закладами відповідно до Умов прийому на перший курс вищих навчальних закладів України, які погоджуються з Міністерством охорони здоров'я України та затверджуються Міністерством освіти і науки України. Вищі медичні (фармацевтичні) навчальні заклади, яким надано статус національних, затверджують Правила прийому самостійно.

1.3. Освітньо-професійні програми підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації фахівців з базовою та повною вищою медичною та фармацевтичною освітою відповідних освітньо-кваліфікаційних рівнів

розробляються Центральним методичним кабінетом (центром) з вищої медичної освіти МОЗ України із залученням відомчих наукових лабораторій з підготовки медичних та фармацевтичних кадрів, кваліфікованих спеціалістів опорних кафедр вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладів, провідних фахівців галузі і затверджуються Міністерством освіти і науки України за узгодженням з Міністерством охорони здоров'я України в установленому порядку.

1.4. Вимоги до змісту і обсягу рівня освітньої та фахової підготовки визначаються в освітньо-кваліфікаційних характеристиках, інших актах органів управління освітою та змінюються відповідно до рівня розвитку науки, охорони здоров'я, суспільства.

Зміст освіти визначається освітньо-професійними програмами підготовки медичних та фармацевтичних фахівців певних освітньо-кваліфікаційних рівнів, структурно-логічними схемами підготовки, навчальними планами й програмами навчальних дисциплін.

1.5. Освітньо-професійні програми підготовки медичних та фармацевтичних фахівців певних освітньо-кваліфікаційних рівнів уміщують у себе перелік нормативних і вибіркового навчальних дисциплін із зазначенням обсягу годин для їх вивчення та форм підсумкового контролю.

Нормативна частина змісту освіти визначається відповідним державним стандартом з кожного освітньо-кваліфікаційного рівня.

Вибіркові навчальні дисципліни визначаються вищим медичним (фармацевтичним) навчальним закладом залежно від традицій цього закладу, досягнень провідних медичних (фармацевтичних) наукових шкіл та інших навчальних закладів галузі.

1.6. Вищі медичні та фармацевтичні навчальні заклади I–IV рівнів акредитації розробляють структурно-логічні схеми підготовки фахівців, робочі навчальні програми нормативних навчальних дисциплін та самостійно визначають перелік, зміст і робочі навчальні програми вибіркового навчальних дисциплін для кожного освітньо-кваліфікаційного рівня згідно з освітньо-професійними програмами.

1.7. Перелік напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка медичних і фармацевтичних фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями, затверджується в установленому законодавством порядку.

2. ОСВІТНЬО-КВАЛІФІКАЦІЙНІ РІВНІ

2.1. Освітньо-кваліфікаційний рівень — молодший спеціаліст

2.1.1. Молодший спеціаліст — це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі базової або повної загальної середньої освіти здобув

загальнокультурну підготовку, спеціальні знання та уміння, має певний досвід їх застосування для розв'язання типових професійних завдань, передбачених для відповідних посад у галузі охорони здоров'я.

2.1.2. Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста складається з навчальних дисциплін гуманітарного, соціально-економічного, фахового спрямування та практичної підготовки.

2.1.3. Освітньо-професійна програма підготовки молодшого спеціаліста реалізується, як правило, вищими медичними та фармацевтичними навчальними закладами I–II рівнів акредитації. Вищий медичний та фармацевтичний навчальний заклад більш високого рівня акредитації може здійснювати підготовку молодших спеціалістів, якщо в його складі є відповідний заклад освіти I–II рівнів акредитації або структурний підрозділ.

2.1.4. Нормативний термін навчання на основі повної загальної середньої освіти не може перевищувати трьох років, а на основі базової загальної середньої освіти — чотирьох років.

2.1.5. Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка.

2.2. Освітньо-кваліфікаційний рівень — бакалавр

2.2.1. Бакалавр — це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який пройшов підготовку на основі повної загальної середньої освіти і здобув поглиблені фундаментальні та професійно орієнтовані знання і уміння, має високий рівень кваліфікації, загальної культури і здатний розв'язувати професійні завдання, що передбачені для відповідних посад у галузі охорони здоров'я.

2.2.2. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра забезпечує здобуття базової вищої медичної або фармацевтичної освіти за напрямом підготовки та кваліфікації бакалавра на основі повної загальної середньої освіти і складається з гуманітарних, соціально-економічних, фундаментальних та професійно орієнтованих дисциплін, а також практичних навичок і умінь.

Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра реалізується вищими медичними та фармацевтичними навчальними закладами II–IV рівнів акредитації.

2.2.3. Нормативний термін навчання визначається освітньо-професійними програмами, але не може перевищувати чотирьох років.

Нормативний термін навчання осіб, що мають освітньо-кваліфікаційний рівень молодшого спеціаліста за відповідною до напряму підготовки спеціальністю, зменшується на один рік.

2.2.4. Здобуття базової вищої медичної (фармацевтичної) освіти та кваліфікації бакалавра підтверджується державною атестацією після виконання відповідних освітньо-професійних програм. Особи, які успішно пройшли державну атестацію, отримують документи встановленого зразка про здобуття базової вищої медичної (фармацевтичної) освіти за відповідним напрямом підготовки та кваліфікації бакалавра.

2.3. Освітньо-кваліфікаційний рівень — спеціаліст

2.3.1. Спеціаліст — це освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної загальної середньої освіти та базової вищої медичної (фармацевтичної) освіти за напрямом підготовки здобув спеціальні знання і уміння, має певний досвід їх застосування для розв'язання складних професійних завдань, передбачених для відповідних посад галузі охорони здоров'я.

2.3.2. Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста передбачає здобуття повної вищої медичної (фармацевтичної) освіти за спеціальністю. Кваліфікація спеціаліста присвоюється після проходження спеціалізації (інтернатури).

Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста за спеціальністю складається з гуманітарних, фундаментальних, соціально-економічних, професійно орієнтованих дисциплін та практичної підготовки.

Програма підготовки спеціаліста в інтернатурі складається з професійно орієнтованих дисциплін і практичної підготовки.

2.3.3. Нормативний термін навчання за спеціальністю визначається освітньо-професійними програмами, але не може бути менше ніж 5–6 років.

Нормативний термін навчання осіб, що мають освітньо-кваліфікаційний рівень бакалавра за відповідною до напрямку підготовки спеціальністю, зменшується на один рік.

Нормативний термін навчання за кваліфікацією визначається навчальними програмами за фахами підготовки, але не може бути менше ніж 1–2 роки.

2.3.4. Здобуття повної вищої медичної (фармацевтичної) освіти за спеціальністю здійснюється після виконання відповідних освітньо-професійних програм підготовки та підтверджується в період державної атестації.

Кваліфікація спеціаліста з певного лікарського (провізорського) фаху присвоюється після виконання навчальної програми (індивідуального плану) в інтернатурі та атестації фахівців з вищою медичною (фармацевтичною) освітою.

2.4. Освітньо-кваліфікаційний рівень — магістр

2.4.1. Магістр медицини (фармації) — це завершений освітньо-кваліфікаційний рівень фахівця, який на основі повної вищої медичної (фармацевтичної) освіти або на основі кваліфікації бакалавра здобув поглиблені загальнокультурні, соціально-правові та спеціальні знання й уміння, має досвід їх застосування в охороні здоров'я (фармації) та захистив на вченій раді вищого медичного (фармацевтичного) навчального закладу (факультету) магістерську роботу.

2.4.2. Підготовка магістрів здійснюється у вищих медичних (фармацевтичних) навчальних закладах IV рівня акредитації та проводиться, як правило, одночасно з підготовкою спеціалістів в інтернатурах за освітньо-професійними програмами (наукового спрямування) фахової підготовки.

Підготовка магістрів медицини (фармації) з окремих спеціальностей проводиться за освітньо-професійними програмами (наукового спрямування).

2.4.3. Спеціалісти, які повністю виконали освітньо-професійні програми за фахом підготовки, захистили на вченій раді вищого медичного (фармацевтичного) навчального закладу (факультету) магістерську роботу, отримують диплом (диплом з відзнакою) магістра медицини (фармації) про здобуття повної вищої освіти за спеціальністю та кваліфікації магістра.

2.5. Освітньо-професійна післядипломна підготовка

2.5.1. Освітньо-професійна програма післядипломної підготовки забезпечує післядипломну освіту (підвищення кваліфікації, перепідготовка кадрів, стажування, спеціалізація, клінічна ординатура) на базі освітньо-професійних програм підготовки молодшого спеціаліста, бакалавра, спеціаліста та магістра. Зазначені програми післядипломної підготовки розробляються Центральним методичним кабінетом (центром) з вищої медичної освіти МОЗ України із залученням відомчих наукових лабораторій з підготовки медичних та фармацевтичних кадрів, кваліфікованих спеціалістів опорних кафедр вищих медичних (фармацевтичних) закладів освіти та провідних фахівців охорони здоров'я та фармації.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть конституційні засади впровадження права людини і громадянина на медичне обслуговування.
2. Визначте напрямки розвитку сімейної медицини та її правове забезпечення.

Наукове видання

Гапотій Віктор Дмитрович
Мінкова Ольга Геннадіївна
Слишик Оксана Андріївна

СПЕЦКУРС
“Правові основи безпеки життєдіяльності та цивільного захисту”

навчальної дисципліни
«Право України»

Підписано до друку 25.11.2017р. формат 60*84/16
Папір офсетний. Друк ризографічний. Ум. друк. арк.. 10.06
Наклад 300 прим. Зам. №730